
**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY SANDOMIERZ
NA LATA 2021 – 2024**

Sandomierz
2021

ZLECENIODAWCA:

Gmina Sandomierz
Pl. Poniatowskiego 3
27-600 Sandomierz
www.sandomierz.pl
um@um.sandomierz.pl
tel.: (+48) 15 815 41 00

WYKONAWCA:

RELIKT
Pracownia Archeologiczna

Judyta Nawrot-Bukowiec
ul. Armii Krajowej 2/3
39-100 Ropczyce
tel. 783 798 165
e-mail: reliktarcheologia@gmail.com
www.relikarcheologia.pl

Autorzy opracowania:

Judyta Nawrot-Bukowiec
Kornel Bukowiec

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP	5
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	6
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	12
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym...	12
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.....	12
4.1.2 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020	13
4.1.3 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030	13
4.1.4 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.....	14
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu 15	
4.2.1 Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego.....	15
4.2.2 Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+	16
4.2.3 Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2015-2020	16
4.2.4 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego.....	17
4.2.5 Strategia Rozwoju Powiatu Sandomierskiego na lata 2014-2020.....	17
4.2.6 Lokalna Strategia Rozwoju. Sandomierskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego. Lokalna Grupa Działania 17	
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	18
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	18
5.1.1 Strategia Rozwoju Miasta Sandomierza na lata 2015-2025.....	18
5.1.2 Program Rewitalizacji Sandomierza na lata 2016-2023	20
5.1.3 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego	23
5.1.4 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego	24
5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	27
5.2.1 Ogólna charakterystyka gminy	27
5.2.2 Zarys historii obszaru gminy	28
5.2.3 Krajobraz kulturowy oraz najważniejsze zabytki gminy	30
5.2.4 Zabytki archeologiczne.....	39
5.2.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych	40
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	41
5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.....	42
5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	45
5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.....	46
5.3.4 Zabytki uznane za pomnik historii.....	46
5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	47
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	48
6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.....	48
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	49
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	52
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	52

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	53
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW.....	55

1. WSTĘP

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzić powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Pierwsze rozdziały (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym, czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej części analizie poddane zostały dokumenty programowe gminy pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego gminy. Wskazano w nim najważniejsze obiekty, zespoły obiektów i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego gminy. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT (mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia), jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez gminę. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu gminy wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne gminy.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego - Analiza szans i zagrożeń. Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego. W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów (Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, Priorytet II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego oraz Priorytet III: Promocja dziedzictwa kulturowego i pielęgnacja tożsamości regionalnej). Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania *Programu*. W końcowym, X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*t. j. Dz. U. z 2020 r., poz. 282*) mówiący, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami,
2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną, jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (*Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.*) w przepisach:

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (*t. j. Dz. U. z 2020 poz. 282*), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo

minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

- „1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 16 ust. 1: wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Art. 17: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. 2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art. 19: wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku

publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. 2. W przypadku gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1. 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Art. 20: mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art. 89: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

➤ **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (*t. j. Dz. U. z 2020, poz. 713*), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

➤ **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (*t. j. Dz. U. 2020.293*). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach

przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (*t. j. Dz. U. 2020.1333*). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (*t. j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1219*). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisany do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (*t. j. Dz. U. 2020 poz. 55*), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (*t. j. Dz. U. 2020.1990*). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:
 - art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
 - art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (*t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194*). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.

- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. z 2020 poz. 1057). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomości kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzenie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. z 2019 poz. 1479). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. z 2020 poz. 164).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należy także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019 r. poz. 1721);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014 r. poz. 110*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004 r., poz. 259*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004 r., poz. 2153*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, poz. 510*).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Sandomierz zgodny jest z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się *Program* połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022¹

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest Krajowy Program Opieki nad Zabytkami. Dokument ten obejmuje lata 2019-2022. Został on przyjęty Uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M.P.2019.808).

Głównym celem *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022* jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W ramach tego programu będą realizowane następujące cele:

Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami:

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunki działań 1.1: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

- ✓ szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
- ✓ merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
- ✓ konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 1.2: Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

- ✓ wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
- ✓ ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
- ✓ wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
- ✓ powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunki działań 2.1: Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

¹ *Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022*, przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r.

- ✓ upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działań 2.2: Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- ✓ podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości kulturowego.

Kierunki działań 3.1: Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

- ✓ kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- ✓ Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działań 3.2: Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

- ✓ program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.1.2 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013² oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020³.

Drugim ważnym dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego, funkcjonującym na poziomie kraju, jest Narodowa strategia rozwoju kultury z uzupełnieniem na lata 2004-2020. Określa ona działania konieczne do zrealizowania w regionie. Podkreśla przy tym ważność działań na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturowego regionów w Polsce. Główne założenia Strategii związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, to m.in.: działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, adaptację, zwiększenie atrakcyjności regionów dzięki wykorzystaniu przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związanego z ochroną i zachowaniem zabytków.

Jednym z instrumentów, za pomocą których realizowane są wspomniane cele Strategii jest "Narodowy Program Kultury. Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020". Podstawą do jego sformułowania jest uznanie dziedzictwa kulturowego za wartość mającą wpływ na rozwój i upowszechnienie kultury, a także za potencjał regionów służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Narodowy Program Kultury "Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego" określa działania w sferze ochrony zabytków, m.in.: przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami; podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa; poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej; intensyfikacja ochrony; upowszechnienie dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne rekreacyjne i inne cele społeczne; zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

4.1.3 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030⁴

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 została przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Jest ona aktualizacją poprzedniej Strategii uchwalonej 26 marca 2013 r.

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych

²Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013, Ministerstwo Kultury.

³Uzupełnienie narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004 – 2020, Ministerstwo Kultury, Warszawa 2005. Przyjęta 14.06.2005 przez Ministra Kultury.

⁴Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030, przyjęta uchwałą nr 155 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule Strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie - społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura - tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność - potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 wymieniono m.in.:

- ✓ niewystarczający poziom czytelnictwa wśród Polaków oraz niewykorzystany potencjał i ważna rola bibliotek publicznych,
- ✓ niska jakość oferty artystycznej dla najmłodszych oraz deficyty kompetencji kulturalnych
- ✓ zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- ✓ niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych,
- ✓ niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- ✓ braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej,
- ✓ brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- ✓ rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego,
- ✓ braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą.

W Strategii trzy główne cele szczegółowe, kierunki interwencji i narzędzia realizacji. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można drugi z celów *"Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich"*. Wytyczone tutaj kierunki działań takie jak:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury:
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umocnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.1.4 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030⁵

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego – przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;

⁵Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.

4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana, jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1 Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego

Program opieki nad zabytkami województwa świętokrzyskiego został przyjęty uchwałą nr XXIX/524/13 z dnia 25 marca 2013 r. Jest on opracowaniem strategicznym, wieloletnim, który w sposób kompleksowy określa cele i działania województwa w zakresie opieki nad zabytkami. Najważniejszym założeniem jest ochrona dziedzictwa i krajobrazu kulturowego województwa świętokrzyskiego w celu zachowania go dla następnych pokoleń oraz budowania na jego bazie tendencji służących rozwojowi regionu, a także integracja społeczności lokalnych przy pomocy poszerzania wiedzy o zasobach dóbr kultury i potrzebie ich ochrony.

Cel generalny: Ochrona i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego.

Cele szczegółowe to:

1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego. Kierunki działań:

- ✓ Rozpoznanie i dokumentacja zasobów zabytkowych.
- ✓ Ochrona zabytków ruchomych.
- ✓ Ochrona zabytków nieruchomych.
- ✓ Ochrona zabytków archeologicznych.
- ✓ Ochrona zabytkowych układów architektonicznych.
- ✓ Stwarzanie warunków dla powstania i rozwoju parków kulturowych oraz ochrona krajobrazu kulturowego.

2. Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego. Kierunki działań:

- ✓ Poprawa dostępu do zasobów dziedzictwa.
- ✓ Promocja zasobów dziedzictwa kulturowego.
- ✓ Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionalnym.

3. Tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości regionalnej w oparciu o dorobek kultury materialnej i niematerialnej. Kierunki działań:

- ✓ Kultywowanie tradycji w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.
- ✓ Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym.

Omawiany dokument w kilku miejscach odnosi się do obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie gminy Sandomierz. Wymieniony jest m.in. układ urbanistyczny Sandomierza, gdzie dominującymi elementami są rynek z ratuszem oraz skarpa z zamkiem. Wśród cennych obiektów sakralnych wymieniono: tzw. Dom Długosza, zespół klasztorny dominikanów - kościół pw. św. Jakuba, zespół kościoła katedralnego oraz zespół klasztorny bernardynek - kościół pw. św. Michała. Wspomniano także kilka zabytków, takich jak: zamek królewski, dawną synagogę, ratusz, cmentarze z I i II wojny światowej.

4.2.2 Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+ r. została przyjęta uchwałą nr 2427/20 dnia 29 lipca 2020 r. Jest to czwarty zaktualizowany dokument w tym zakresie. Stanowi on nadrzędny dokument określający cztery cele strategiczne i główne kierunki rozwoju regionu, wizję oraz misję województwa świętokrzyskiego.

W dokumencie przedstawiono cele i zadania. Poniżej wskazano tylko te, które są związane z ochroną zabytków:

Cel strategiczny 1. Inteligentna gospodarka i aktywni ludzie.

Cel operacyjny 1.3. Wsparcie procesu transformacji kluczowych branż gospodarki regionu. Kierunki działań:

1.3.1. Wspieranie kluczowych branż, ze szczególnym uwzględnieniem regionalnych inteligentnych specjalizacji, we wdrażaniu technik informacyjno-komunikacyjnych oraz rozwiązań cyfrowych właściwych dla Przemysłu 4.0.

1.3.2. Identyfikacja rozwojowych branż gospodarki regionalnej w oparciu o proces przedsiębiorczego odkrywania.

1.3.3. Rozwój potencjału turystycznego regionu w oparciu o walory uzdrowiskowe, środowisko naturalne i dziedzictwo kulturowe.

1.3.4. Tworzenie warunków dla nowoczesnego rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego.

1.3.5. Wzmocnienie funkcji Targów Kielce, jako ośrodka o ogólnopolskim znaczeniu.

1.3.6. Dążenie do zrównoważonego rozwoju w oparciu o gospodarkę obiegu zamkniętego, w tym biogospodarki.

Cel strategiczny 3. Wspólnota i bezpieczna przestrzeń, które łączą ludzi.

Cel operacyjny 3.1. Silny kapitał społeczny w regionie. Kierunki działań:

3.1.1. Zwiększenie poczucia tożsamości regionalnej mieszkańców.

3.1.2. Upowszechnianie rozwiązań ograniczających migracje i wspieranie działań na rzecz osiedlania się nowych mieszkańców w regionie.

3.1.3. Wspieranie działań mających na celu wysoką jakość edukacji.

3.1.4. Rozwój instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego.

3.1.5. Poprawa warunków dla zwiększania aktywności społecznej i obywatelskiej mieszkańców.

4.2.3 Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2015-2020

Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2015 - 2020 została opracowana w grudniu 2014 r. Stanowi ona aktualizację Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 - 2014.

W Strategii wymieniono i opisano walory turystyczne województwa świętokrzyskiego. W analizie walorów turystycznych regionu, zwrócono szczególną uwagę na walory antropogeniczne, będące efektem działalności człowieka. Dbalność o zabytki w województwie, sprawiła, że obiekty zostały oddane szczególnej ochronie prawnej i obecnie region może się poszczycić zabytkami, muzeami, instytucjami kultury i sztuki, które składają się na unikatową ofertę turystyczną w skali krajowej i europejskiej. Najwięcej zabytków

nieruchomych na terenie województwa to obiekty sakralne, mieszkalne i zabytkowe obszary zieleni. Najmniej zabytków można wyróżnić w kategorii zamków i budowli obronnych. Istotną działalność promującą dziedzictwo kulturowe województwo prowadzą muzea.

4.2.4 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego

Kolejnym istotnym dokumentem, który będzie miał wpływ na niniejszy program to obowiązujący *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego*. Został przyjęty uchwałą nr XLVII/833/14 przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego dnia 22 września 2014 r.

Plan określa długofalowe cele i kierunki wojewódzkiej polityki przestrzennej przedstawia jednocześnie wizję zagospodarowania przestrzennego regionu świętokrzyskiego na najbliższe 25 - 30 lat.

W planie w rozdziale V. Uwarunkowania i problemy występujące w poszczególnych dziedzinach zagospodarowania przestrzennego, podrozdział 4. Dziedzictwo kulturowe, omówiono specyfikę kulturową regionu, główne uwarunkowania ochrony i zagospodarowania przestrzeni kulturowej, ochronę dziedzictwa kulturowego, główne problemy i obszary problemowe, uwarunkowania ochrony krajobrazu. Podkreślone zostało także znaczenie promowania dziedzictwa kulturowego przez turystykę oraz konieczność kompleksowego przebadania i rozpoznania całości dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego, łącznie z badaniami archeologicznymi.

4.2.5 Strategia Rozwoju Powiatu Sandomierskiego na lata 2014-2020

Wszystkie działania, zarówno podejmowane przez partnerów lokalnych, jak i realizowane przez władze samorządowe, mają służyć poprawie jakości życia mieszkańców oraz wykorzystywania atutów rolniczych, turystycznych, geograficznych i środowiskowych Powiatu Sandomierskiego.

Za jeden z celów operacyjnych uznano budowę konkurencyjnej oferty rynkowej opartej na potencjale turystycznym powiatu. Realizacja powyższego celu powinna obejmować:

1. Promocję i kreowanie rozwoju lokalnych produktów turystycznych Powiatu.
2. Współdziałanie z instytucjami zajmującymi się organizacją i promocją turystyki.
3. Wykorzystywanie walorów środowiskowych i przyrodniczych dla ożywienia ruchu turystycznego.
4. Upowszechnianie i promocja twórczości lokalnych artystów ludowych.
5. Budowę i rozbudowę szlaków turystycznych.
6. Wspólne przedsięwzięcia na rzecz promocji gospodarstw agroturystycznych i ekologicznych z terenu Powiatu.

4.2.6 Lokalna Strategia Rozwoju. Sandomierskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego. Lokalna Grupa Działania

Dla Lokalnej Strategii Rozwoju zostały określone trzy cele ogólne, oraz cele szczegółowe dla każdego z nich. Dla ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego największe znaczenie ma trzeci cel ogólny: *Rozwój turystyki oraz aktywowanie dbałości o tradycje poprzez wykorzystanie zasobów przyrodniczo - krajobrazowych oraz dziedzictwa kulturowego regionu*. Szczegółowe cele w tym zakresie dotyczą:

1. Promocji walorów turystycznych, historycznych, kulturowych i przyrodniczych.
2. Rozwoju usług turystycznych, sportu i rekreacji oraz poprawy stanu infrastruktury turystycznej.
3. Dbania o wielowiekowe tradycje oraz szerzenia aktywności lokalnej.

Za przedsięwzięcia konieczne do osiągnięcia tych celów uznano:

1. Rozwój infrastruktury turystycznej oraz rekreacyjno - sportowej.
2. Ochronę walorów historycznych, przestrzennych, kulturowych oraz szerzenie tradycji lokalnych.
3. Rozwój agroturystyki i promocji produktu turystycznego.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sandomierz wykazuje zgodność z opisanymi poniżej dokumentami strategicznymi i planistycznymi wykonanymi na poziomie gminy.

5.1.1 Strategia Rozwoju Miasta Sandomierza na lata 2015-2025

Strategia Rozwoju Miasta Sandomierza na lata 2015-2025 została podjęta Uchwałą Nr XIX/183/2015 przez Radę Miasta Sandomierz z dnia 9 grudnia 2015 r.

Strategia rozwoju jest dokumentem wyznaczający najistotniejsze kierunki rozwoju jednostki samorządu terytorialnego. Określa wizję, misję, założone obszary i cele strategiczne oraz pola operacyjne, jak również wskazuje na otwarte kierunki rozwoju.

Wizja rozwoju miasta Sandomierza przybrała następującą treść: *"Miasto urokliwe, z bogactwem zadbanej architektury historycznej, z nowoczesną infrastrukturą przyjazną osobom niepełnosprawnym, czyste, bezpieczne i wygodne do życia dla mieszkańców i przybyszów. Obfitujące w pyszne produkty z okolicznych sadów, ogrodów i winnic, które można nabyć na lokalnym rynku. Ważne centrum wydarzeń związanych ze sztuką i kultywowaniem tradycji mieszczańskich. Miejsce przyciągające młodych ludzi, rozwijających swoje talenty i czerpiących inspiracje do podejmowania działalności gospodarczej tworzącej miejsca pracy. Mieszkańcom żyje się dostatnio, są przychylni gościom i turystom, są dumni ze swego miasta".*

W Strategii zaproponowano priorytety rozwoju miasta Sandomierz. Poniżej wymieniono te cele i założenia, które dotyczą dziedzictwa kulturowego.

CEL STRATEGICZNY I: Stwarzanie godnych warunków życia i rozwoju dla mieszkańców miasta Sandomierza:

I.4. Aktywizacja społeczna i obywatelska mieszkańców

I.4.2. Wzmacnianie poczucia tożsamości mieszkańców miasta:

- organizowanie spotkań nt. historii miasta dla różnych grup wiekowych,
- współpraca różnych podmiotów przy organizacji spotkań, prelekcji i innych wydarzeń,
- współpraca z muzeami, bibliotekami, instytucjami kultury w zakresie gromadzenia i popularyzowania zasobów,
- udostępnianie przestrzeni na cele amatorskiej działalności artystycznej i wspieranie w tym zakresie grup pasjonatów,
- utworzenie muzeum „historii miasta i mieszczan”.

CEL STRATEGICZNY II: Rozwijanie królewskiej oferty turystycznej:

II.1. Udoskonalenie oferty opartej o walory miasta

II.1.1. Przygotowanie oferty dla różnych grup potencjalnych turystów:

- przygotowanie oferty dla osób niepełnosprawnych („Sandomierz miejscem przyjaznym dla turystów niepełnosprawnych”),
- przygotowanie oferty dla narzeczonych i nowożeńców (wykreowanie mody na Sandomierz jako miasto ślubów),
- przygotowanie oferty dla dzieci oraz osób starszych, które szczególnie chętnie odwiedzają Sandomierz,
- uruchomienie wypożyczalni rowerów,
- organizacja plenerów malarskich,
- park ichtiologiczny na Bulwarze Koprzywianki,
- wspieranie działalności artystów sandomierskich sztuk plastycznych i złotniczych,
- połączenie oferty miasta z ofertą sąsiednich ośrodków (Bałtów, Ujazd, Baranów Sandomierski) poprzez uruchomienie weekendowych połączeń komunikacyjnych lub jednolitych wejściówek do obiektów,
- dążenie do funkcjonowania w Sandomierzu hotelu działającego w sieci.

II.1.2. Organizacja imprez promujących lokalne produkty we współpracy z producentami:

- organizacja Truskawkowej Niedzieli, Święta młodego wina, itp.,
- promowanie wykorzystania i wdrażanie idei Slow Food we współpracy z restauratorami i hotelarzami,
- organizowanie festiwali i konkursów kulinarnych.

II.1.4. Zagospodarowanie terenów rekreacyjnych:

- zagospodarowanie bulwaru nad Wisłą,
- pozyskanie i zagospodarowanie nowych terenów rekreacyjnych nad Wisłą,
- budowa wioski historycznej w Parku Piszczele,
- utrzymanie szlaku pieszego i rowerowego oraz zagospodarowanie Gór Pieprzowych we współpracy z Gminą Dwikozy.

II.1.5. Utrzymanie obiektów zabytkowych:

- wykorzystanie nowoczesnych technologii w obiektach zabytkowych (np. wizualizacja sandomierskich legend, audio przewodniki, „ożywienie” trasy podziemnej),
- wykorzystanie możliwości, jakie daje „światło i dźwięk”,
- modernizacja obiektów zabytkowych,
- rewitalizacja zabytkowych cmentarzy,
- niezbędne remonty i utrzymanie obiektów sakralnych,
- zaproszenie do współpracy na rzecz wspólnej promocji miasta przedstawicieli podmiotów niezwiązanych bezpośrednio z turystyką,
- stworzenie stałej ekspozycji dot. mieszczaństwa sandomierskiego (w jednej z kamienic lub w Ratuszu). I

I.1.6. Wykorzystanie potencjału Muzeum Okręgowego

- termomodernizacja i unowocześnienie Muzeum Okręgowego w Sandomierzu z uwzględnieniem niezbędnej infrastruktury i wyposażenia,
- dokumentowanie historycznej wielokulturowości i tradycji tolerancji Kulturowej Rzeczypospolitej,
- zabezpieczenie wzgórza zamkowego przed osuwaniem,
- uatrakcyjnienie oferty Zamku (aranżacja wnętrz np. z zastosowaniem np. figur woskowych i nowych technologii audiowizualnych).

II. 2. Promocja Sandomierza

II.2.1. Współpraca różnych podmiotów na rzecz promocji miasta:

- wypracowanie zasad współpracy pomiędzy partnerami reprezentującymi różne sektory,
- tworzenie wspólnego kalendarza imprez kulturalnych i turystycznych,
- organizacja cyklicznych spotkań podmiotów działających w branży turystycznej (np. utworzenie stałej grupy roboczej ds. promocji miasta).

II.2.2. Prowadzenie działań informacyjno - promocyjnych:

- wykorzystanie krzemienia pasiastego, jako wiodącego elementu w promocji miasta,
- prowadzenie działań informacyjno-promocyjnych poprzez strony internetowe, aplikacje i media społecznościowe,
- prezentacja oferty miasta na targach turystycznych,
- estetyczne i ujednolicone oznakowanie obiektów zabytkowych i tras turystycznych,
- wspólna promocja Sandomierza i sąsiednich gmin i powiatów (z ich obiektami zabytkowymi),
- współpraca z miastami Tarnobrzeg i Stalowa Wola, Baranów Sandomierski, Ujazd, Bałtów i inne w celu wypracowania wspólnych przedsięwzięć uzupełniających się wzajemnie w formie szerokiej oferty turystycznej w kraju i za granicą,
- wykorzystanie zasobów przemysłu do stworzenia oferty turystyki przemysłowej we współpracy z przedsiębiorcami z regionu,
- współpraca z lokalnymi mediami w zakresie promocji wydarzeń kulturalnych.

CEL STRATEGICZNY III: Tworzenie nowoczesnej infrastruktury zapewniającej przyspieszenie rozwoju gospodarczego:

III.1.6. Poprawa stanu terenów zielonych i środowiska naturalnego

- rewitalizacja parku miejskiego,
- założenie ogrodu przy Wyższym Seminarium Duchownym,
- utrzymanie skwerów, trawników, ogrodów i zakładanie nowych,
- sukcesywna rewitalizacja zieleni miejskiej,
- rewitalizacja skwerów przed Bramą Opatowską (Niepodległości i Solidarności),
- zabezpieczenie wzgórz przed osuwaniem,
- dokończenie nasadzeń na skarpie przy ul. Podwale Górne.

5.1.2 Program Rewitalizacji Sandomierza na lata 2016-2023

W Programie wytyczono trzy obszary zdegradowane, które zostały wyznaczone do rewitalizacji. Są to następujące obszary:

- obszar 1: Nowe Miasto (obszar w lewobrzeżnej części miasta, w sąsiedztwie ścisłego, centrum historycznego, obejmujący między innymi: Plac 3 Maja, ul. T. Króla, ul. R. Koseły, ul. Mickiewicza, ul. Słowackiego, a także Park Piszczele i teren targowiska miejskiego),
- obszar 2: Huta (zlokalizowany w prawobrzeżnej części miasta, obejmujący ul. Portową, ul. K. K. Baczyńskiego oraz ul. Zarzekowice).
- obszar 3: Trześniowska (umiejscowiony w prawobrzeżnej części miasta, obejmujący 2 bloki socjalne przy ul. Trześniowskiej 46 i 46a oraz teren „Gęsia Wólka”).
- obszar 4: Stare Miasto - Starówka, ulica Przemysłowa.

W głównych celach rewitalizacji zapisano m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Cel Szczegółowy nr 7 dotyczy m.in. dziedzictwa kulturowego - *Poprawa dostępu do szeroko rozumianych usług publicznych oraz polepszenie ich jakości*. W kierunkach działań wymieniono m.in. adaptacja na cele kulturalnego ratusza na Rynku Starego Miasta.

Działania dotyczące ochrony zabytków występują także w Celu szczegółowym nr 9 - *Zachowanie dziedzictwa kulturowego i naturalnego*, i są to:

- przebudowa i nadbudowa Miejskiej Biblioteki w Sandomierzu ,
- ochrona dziedzictwa Zespołu architektonicznego Starego Miasta i poprawa stanu technicznego kamienic,
- adaptacja na cele kulturalnego ratusza na Rynku Starego Miasta,
- odtworzenie kompleksu rekreacyjno - wypoczynkowo - kulturalnego w prawobrzeżnej części Miasta Sandomierza odpowiednią na zdiagnozowane potrzeby społeczne,
- rozwój działalności kulturalnej na obszarach rewitalizacji,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego na obszarach rewitalizacji,
- wzmocnienie potencjału i promocja świętokrzyskiego winiarstwa jako kulturowego dziedzictwa regionu,
- konserwacja wnętrza perły wczesnogotyckiej architektury sakralnej - Bazyliki Katedralnej w Sandomierzu,
- rewitalizacja i unowocześnienie Muzeum Okręgowego w Sandomierzu (Zamku - byłej siedziby królewskiej) - miejsca pamięci i dokumentowania historycznej wielokulturowości oraz tradycji tolerancji Polski.

Poniżej wymieniono przedsięwzięcia rewitalizacyjne zawarte w Programie Rewitalizacji dotyczące dziedzictwa kulturowego, jego ochrony jak i promocji:

Projekt rewitalizacyjny nr 6: Organizacja wydarzeń kulturalnych na obszarze rewitalizacji oraz wydarzeń promujących obszary jako miejsce atrakcyjne turystycznie:

Zadanie 1 - Organizacja różnego rodzaju wydarzeń i imprez (m.in. kulturalnych, sportowych, rekreacyjnych) na obszarach rewitalizacji (np. Festiwal filmów i spotkań niezwykłych, majówka rekreacyjna, weekend kwitnących sadów, itp.).

Zadanie 2 - Promocja dziedzictwa kulturowego (wydawanie folderów, wydawnictw opisujących działalność kulturalną na obszarze rewitalizacji oraz opisujące dziedzictwo kulturowe znajdujące się na obszarach rewitalizacji).

Zadanie 3 - Wydawanie i dystrybucja materiałów promocyjnych promujących obszary rewitalizacji oraz miasto Sandomierz.

Zadanie 5 - Inne zadania związane z rozwojem kultury i promocją Miasta Sandomierza.

Projekt rewitalizacyjny nr 11: Kreowanie i wzmacnianie marki Sandomierz: W ramach zadania planuje się wzmacnianie wizerunku marki Sandomierza m.in. poprzez:

- organizację Forum Turystycznego poświęconego rozwojowi turystyki na terenie miasta, w którym mogą wziąć udział 3 sektory: administracja, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe,
- wykorzystywanie potencjałów endogenicznych,
- powstanie nowych miejsc noclegowych, usług gastronomicznych,
- stworzenie spójnej strategii promocji 3 sektorów: JST - przedsiębiorcy - firmy,
- promocja produktów lokalnych,
- rozwój turystyki filmowej, kulinarnej, aktywnej, itp.
- rozwój atrakcji turystycznych związanych z serialem „Ojciec Mateusz”,
- rozwój produktu turystycznego Sandomierz - światową stolicą Krzemienia Pasiastego,
- budowę, rozbudowę, modernizację i wyposażenie infrastruktury turystycznej, w tym obiektów noclegowych, gastronomicznych, rekreacyjnych i innej infrastruktury turystycznej, w tym ścieżek, tras i szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, wodnych, narciarskich),
- tworzenie nowych produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego, przemysłowego i naturalnego w celu podniesienia atrakcyjności inwestycyjnej i pobudzenia rozwoju gospodarczego,
- realizację prac konserwatorskich, restauratorskich, prac zabezpieczających przed zniszczeniem oraz robót budowlanych prowadzonych przy zabytkach nieruchomych wraz z ich otoczeniem wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków lub też wpisanych do ewidencji innej niż rejestr Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz zabezpieczających przed zniszczeniem, prowadzonych przy zabytkach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków ruchomych województwa świętokrzyskiego,
- konserwację, renowację, zachowanie, modernizację, adaptację obiektów historycznych, zabytkowych oraz poprzemysłowych wraz z otoczeniem i ich przystosowaniem na cele turystyczne,
- prac konserwatorskich, prac restauratorskich, prac rekonstrukcyjnych i adaptacji budynków i budowli o znaczeniu historycznym z możliwością nadania im nowych funkcji oraz budową nowych, rozbudową i przebudową istniejących obiektów funkcjonalnie z nimi powiązanych,
- projektów inwestycyjnych realizowanych na obszarach o wysokim stopniu atrakcyjności turystycznej (cenne obiekty zabytkowe oraz walory przyrodnicze i kulturowe),
- rozwoju i modernizacji infrastruktury informacyjnej i promocyjnej, w tym centra i punkty informacji inwestycyjnej i turystycznej, oznakowania obszarów atrakcyjnych inwestycyjnie i turystycznie.

Projekt rewitalizacyjny nr 14: Rewaloryzacja Parku Miejskiego w Sandomierzu. Podstawowe założenia rewitalizacyjne:

- ochrona różnorodności biologicznej parku w układzie miejskim Sandomierza w oparciu o gatunki rodzime,
- ochrona wartości historycznych tj. układ komunikacyjny i stary drzewostan,
- podniesienie walorów przyrodniczych i kulturowych parku,
- próba odtworzenia wnętrza parkowych, wyeksponowania soliterów,
- wprowadzenie wysokiej jakości małej architektury i wyposażenia,
- zróżnicowanie poziomu nasłonecznienia, co pomoże na wprowadzenie do parku krzewów i bylin,
- dostosowanie parku dla osób niepełnosprawnych poprzez wprowadzenie podjazdów, zlikwidowanie barier, wprowadzenie linii prowadzących dla osób słabo widzących.

Projekt rewitalizacyjny nr 20: Poprawa funkcjonalności małego rynku. Planuje się m.in.: wykonanie fontanny, modernizację pawilonów. Celem przedsięwzięcia jest stworzenie „małych sukienic sandomierskich”.

Projekt rewitalizacyjny nr 21: Poprawa funkcjonalności "starówki" w Sandomierzu. W ramach przedsięwzięcia rewitalizacyjnego planuje się wykonanie: toalet, parkingów, traktów pieszych na starym mieście, przystosowania „Starego Miasta” do potrzeb osób niepełnosprawnych, przebudowy i remontu płyty Rynku Starego Miasta.

Projekt rewitalizacyjny nr 22: Adaptacja na cele kulturalnego ratusza na Rynku Starego Miasta. Planuje się m.in. renowację posadzek, renowację ścian „Przedionka”, Sali Środkowej, Południowej, Północnej, Toalety, renowacja okien, itp.

Projekt rewitalizacyjny nr 23: Poprawa funkcjonalno-przestrzenna miejsc i obiektów turystycznych. Zakres realizowanych zadań:

Zadanie 1: Zabezpieczenie fragmentu murów obronnych przy ul. Żydowskiej - istniejące widoczne fragmenty murów miejskich w Sandomierzu.

Zadanie 2: Modernizacja podziemnej trasy turystycznej.

Zadanie 3: Renowacja bramy opatowskiej.

Zadanie 4: Utworzenie tras i ścieżek m.in. pieszych, rowerowych, nordic walking, itp.

Projekt rewitalizacyjny nr 24: Przebudowa i nadbudowa Miejskiej Biblioteki w Sandomierzu. Realizacja projektu obejmuje przebudowę dotychczasowego budynku biblioteki oraz nadbudowę części piętrowej budynku dachem czterospadowym (powstanie trzecia kondygnacja nadziemna, jako poddasze użytkowe), celem zwiększenia powierzchni użytkowej pomieszczeń biblioteki oraz przystosowania jej do nowoczesnych standardów i wymagań (w tym wprowadzenie nowoczesnej ochrony zbiorów).

Projekt rewitalizacyjny nr 28: Termomodernizacja, remont i wyposażenie budynku Centrum Aktywności Obywatelskiej w Sandomierzu przy ulicy Mariackiej 1 (obiekt znajduje się w Gminnej Ewidencji Zabytków).

Projekt rewitalizacyjny nr 30: Ochrona dziedzictwa Zespołu architektonicznego Starego Miasta i poprawa stanu technicznego kamienic.

Uzupełniające projekty:

- Projekt rewitalizacyjny uzupełniający nr 1: Rozwój działalności kulturalnej na obszarach rewitalizacji.
- Projekt rewitalizacyjny uzupełniający nr 8: Zachowanie dziedzictwa kulturowego na obszarach rewitalizacji. Zakres realizowanych zadań:
 - uzyskanie przez Miasto tytułu „Pomnika Historii”,
 - zachowanie i zabezpieczeniu obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych (w tym: konserwacja, renowacja, rewaloryzacja oraz zabezpieczenie tych obiektów przed zagrożeniami wraz z zagospodarowaniem ich otoczenia) wraz z dostosowaniem do funkcji turystycznych lub prowadzenia działalności kulturalnej, w tym działalności gospodarczej,
 - rozwój zasobów kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i kulturowego, w tym rozbudowa, przebudowa obiektów publicznej infrastruktury kulturalnej oraz zagospodarowanie ich otoczenia wraz z dostosowaniem tych obiektów do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym działalności gospodarczej,
 - zakup wyposażenia oraz konserwacji muzealiów, materiałów archiwalnych, starodruków, itp.,
 - promocja dziedzictwa kulturowego miasta wraz z tworzeniem i promocją produktów tradycyjnych i regionalnych oraz kompleksowych produktów turystycznych (w tym tworzenie szlaków kulturowych),
 - działania informacyjno-promocyjne,
 - „Renowacja Cmentarza Katedralnego, jako miejsca pamięci regionalnej i narodowej”,
 - renowacja Kościoła p.w. Św. Jakuba, Klasztoru Dominikanów, figury Św. Aleksandra.
- Projekt rewitalizacyjny uzupełniający nr 9 Wzmocnienie potencjału i promocja świętokrzyskiego winiarstwa, jako kulturowego dziedzictwa regionu.
- Projekt rewitalizacyjny uzupełniający nr 15 Konserwacja wnętrza perły wczesnogotyckiej architektury sakralnej - Bazyliki Katedralnej w Sandomierzu.

- Projekt rewitalizacyjny uzupełniający nr 16 Rewitalizacja i unowocześnienie Muzeum Okręgowego w Sandomierzu (Zamku - byłej siedziby królewskiej) - miejsca pamięci i dokumentowania historycznej wielokulturowości oraz tradycji tolerancji Polski.

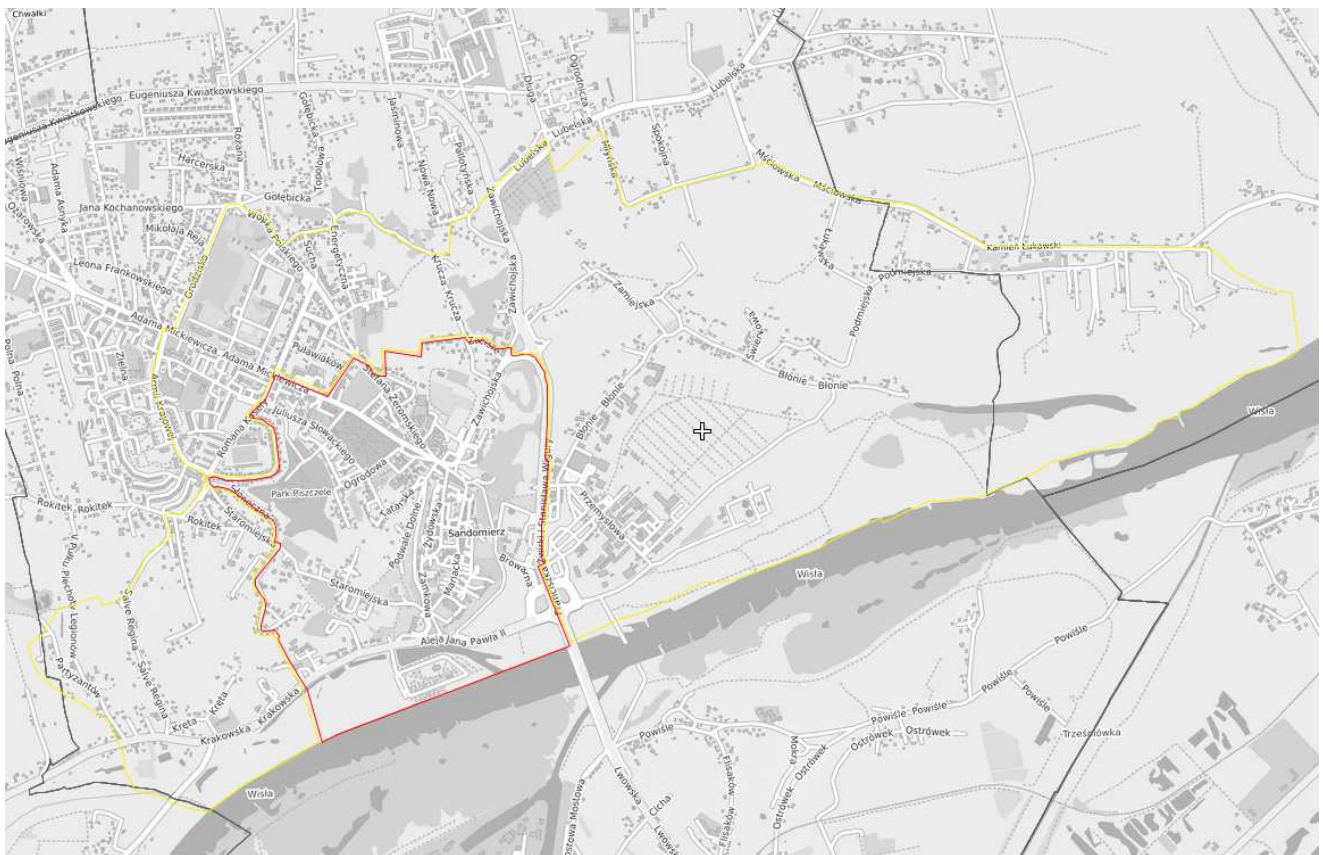
5.1.3 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego

Gmina Sandomierz posiada opracowane Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego. Zostało ono opracowane w 2000 r. i zatwierdzonego Uchwałą nr XXV/163/2000 z dnia 24 lutego 2000 r. z późniejszymi zmianami: zmianą I-etap, uchwałą nr XI/83/2007 z dnia 4 lipca 2007 r., I-zmianą uchwałą nr XII/101/2007 z dnia 29 sierpnia 2007 r., zmianą II-etap, uchwałą nr XL/344/2009 Rady Miasta Sandomierza z dnia 28 października 2009 r. oraz zmianą nr 4 uchwałą nr XLI/419/2014 z dnia 25 czerwca 2014 r. - zwanej dalej zmianą Studium. Ostatnia zmiana Studium, nr 5, przyjęta została Uchwałą Nr XXI/256/2020 Rady miasta Sandomierz. Obejmuje ona obszary wyznaczone zgodnie z załącznikiem nr 1 do uchwały Nr VI/59/2019 Rady Miasta Sandomierza z dnia 27 marca 2019 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany Nr 5 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Sandomierza.

Strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa "A" - ściślejszą ochroną konserwatorską objęto obszar w granicach brzegu Wisły, ul. Żwirki i Wigury, Zacisze, Kościuszki, Mickiewicza, Kosęły, Kazimierza Wielkiego, Słonecznej, Leszka Czarnego, do ul. Krakowskiej i dalej do brzegu Wisły. Zakres ochrony dotyczy układu urbanistycznego miasta lokacyjnego wraz ze skarpą i jej bezpośrednim podnóżem oraz obszary otaczające miasto lokacyjne o różnym stopniu zachowania zabytkowej struktury przestrzennej, ale o wysokiej wartości historycznej i artystycznej poszczególnych obiektów architektonicznych i zespołów zabudowy.

Strefa "B" - ochrona krajobrazu i powiązań widokowych.

Ryc. 1. Strefy ochrony konserwatorskiej. Strefa "A" - linia czerwona. Strefa "B" - linia żółta (mapa na podstawie: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>).

Obszary proponowane do objęcia ochroną

W celu skutecznej ochrony wartości kulturowych zespołu Starego Miasta proponuje się wprowadzenie nowej formy ochrony krajobrazu kulturowego, jaką jest park kulturowy. Jest to ograniczony przestrzennie obszar, mający na celu utrzymanie i wyeksponowanie ukształtowanych w wyniku działalności człowieka wyróżniających się krajobrazowo terenów z zachowanymi zabytkami charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Powołanie parku kulturowego następuje w drodze uchwały Rady Gminy, a szczegółowe określenie zasad gospodarowania na jego terenie wymaga konsultacji Konserwatora Zabytków.

Z uwagi na wysoką wartość architektoniczną, kulturową i historyczną niektórych obiektów pochodzących z okresu międzywojennego oraz odbudowanych po 1945 r. należy dążyć do systematycznego uzupełniania miejskiej ewidencji zabytków. Dotyczy to szczególnie obiektów położonych w centrum miasta oraz wybrane obiekty usytuowane na obrzeżach, na obszarach rozwojowych przewidzianych w Studium do zainwestowania. Dotyczy to przede wszystkim Koćmierzowa, który ma wykształcony wiejski układ osadniczy. Właściwie wkomponowany, może on stać się w przyszłości swoistą przestrzenią publiczną dla obsługi nowych, rozwojowych terenów wokół.

Ponadto w celu ochrony kulturowej wskazuje się stworzenie następujących stref i obszarów:

- strefa ochrony ekspozycji „E” - obejmuje obszar stanowiący zabezpieczenie właściwego eksponowania zespołu Starego Miasta z jego dominantami ekspozycyjnymi, z wyznaczonych punktów widokowych, określających panoramę miasta, jak i wgląd w atrakcyjne wnętrza urbanistyczne. Obowiązywać będzie zakaz wznoszenia obiektów, a także zieleni przesłaniających panoramę zabytkowych zespołów Sandomierza.

- strefa ochrony krajobrazu „K” - obejmuje obszar krajobrazu integralnie związany z zespołem zabytkowym, stanowiący tło krajobrazowe dla bezpośredniego otoczenia zespołu, jak i elementy krajobrazu eksponowane wewnątrz zespołu zabytkowego. W ramach tej strefy wszelkie przekształcenia krajobrazu powinny być podporządkowane ochronie unikalnych wartości zabytkowych i krajobrazowych miasta.

- obszary ochrony archeologicznej „W” - obejmuje obszary, na których zlokalizowane są zespoły stanowisk archeologicznych. W strefie ochrony archeologicznej, obowiązuje prowadzenie nadzoru archeologicznego przy pracach ziemnych, realizacji uzbrojenia inżynierskiego terenu oraz prowadzeniu wszelkich prac budowlanych zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W związku tym wymagane jest uzyskanie warunków konserwatorskich, które określą tok postępowania przy wyżej wymienionych pracach w strefie obserwacji archeologicznej. W odniesieniu do pojedynczych stanowisk archeologicznych, wyznaczonych w Studium, wymagane jest natomiast przeprowadzenie przedinwestycyjnych badań archeologicznych.

Na obszarach ochrony archeologicznej dopuszcza się prowadzenie prac porządkowych, konserwację zachowanych fragmentów zabytkowych w celu ich ekspozycji w terenie lub zabezpieczeniu ich przed zniszczeniem. W przypadku dokonania w trakcie inspekcji terenowej realizowanej inwestycji odkrycia relikwii archeologicznych, prace budowlane należy przerwać, a teren udostępnić do ratowniczych badań archeologicznych, które są prowadzone na koszt inwestora.

Ustala się, że powyższe zasady są wiążące przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

5.1.4 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (zwany również planem miejscowym) to dokument stanowiący podstawę planowania przestrzennego na terenie gminy. Zgodnie z art. 14 ust. 8 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym jest aktem prawa miejscowego. Oznacza to, że ustalenia planu są wiążące dla jednostek samorządu terytorialnego, jak również dla obywateli. Projekt planu miejscowego sporządza się przy udziale społeczeństwa, a po uchwaleniu przez radę gminy podlega on sprawdzeniu przez wojewodę w celu oceny zgodności jego zapisów z prawem. Ustalenia planu miejscowego nie mogą być sprzeczne z polityką przestrzenną określoną w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Miasto Sandomierz posiada tylko częściowe pokrycie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Zestawienie obowiązujących planów na obszarze gminy Sandomierza obrazuje poniższa Tabela.

Tabela 1. Obowiązujące Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego na terenie Gminy Sandomierz⁶

L.p.	Nazwa planu	Uchwalony	Ogłoszony	Obszar
1.	Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego – zmiana Nr II	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XLV/303/96 z dnia 30 grudnia 1996 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Tarnobrzskiego Nr 2 z 1997 r.	Zmiany punktowe – obowiązuje zmiana dotycząca lokalizacji cmentarza w prawobrzeżnej części miasta
2.	Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego – zmiana Nr IV	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr LVII/384/97 z dnia 30 października 1997 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Tarnobrzskiego Nr 20 z dnia 14 listopada 1997 r.	Zmiany punktowe
3.	Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego – zmiana Nr Va	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr LXIX/503/98 z dnia 9 czerwca 1998 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Tarnobrzskiego Nr 19 z dnia 20 sierpnia 1998 r.	Zmiany punktowe
4.	Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego – zmiana Nr Vb	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XXV/164/2000 z dnia 24 lutego 2000 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 34, poz. 327 i 328 z dnia 10 lipca 2000 r.	Zmiany punktowe
5.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osiedla „GOŁĘBICE III”	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XLI/418/2014 z dnia 25 czerwca 2014 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego z dnia 8 sierpnia 2014 r. poz. 2282	Pomiędzy ulicami (orientacyjnie): Gołębicą, Różaną, Kwiatkowskiego.
6.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osiedla „MICKIEWICZA”	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XIV/93/99 z dnia 1 lipca 1999 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 44, poz. 898 z dnia 16 sierpnia 1999 r.	Pomiędzy ulicami (orientacyjnie): Mickiewicza, Ozarowską, Kochanowskiego, Wiejską.
7.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osiedla „GOŁĘBICE I”	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XXV/165/2000 z dnia 24 lutego 2000 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 21, poz. 160 z dnia 18 kwietnia 2000 r.	Pomiędzy ulicami (orientacyjnie): Kochanowskiego, Obr. Westerplatte, Kwiatkowskiego i Różaną.
8.	Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego osiedla „GOŁĘBICE I”	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr LIII/447/2010 z dnia 22 września 2010 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 322, poz. 3480 z dnia 3 grudnia 2010 r.	Zmiana punktowa
9.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenu pomiędzy ulicami: Trześniowską, Lwowską, Holowniczą i rz. Trześniówką	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XXXIX/274/2001 z dnia 26 kwietnia 2001 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 72, poz. 772 z dnia 20 lipca 2001 r.	pomiędzy ulicami Lwowską, Trześniowską i Holowniczą.
10.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenu osiedla mieszkaniowego „OKRZEI”	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr LII/404/2002 z dnia 19 września 2002 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 175, poz. 2185 z dnia 10 grudnia 2002 r.	Pomiędzy ulicami (orientacyjnie): Wojska Polskiego, Wąwozem Gołębiczym, Zawichojską cz. północna, Żwirki i Wigury i Kruczą
11.	Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego terenu osiedla mieszkaniowego „OKRZEI”	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XII/103/2007 z dnia 29 sierpnia 2007 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 224, poz. 3234 z dnia 6 grudnia 2007 r.	Zmiana punktowa
12.	Zmiana Nr II Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego terenu osiedla mieszkaniowego „OKRZEI”	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr LIII/448/2010 z dnia 22 września 2010 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 314, poz. 3328 z dnia 26 listopada 2010 r.	Zmiana punktowa

⁶ <http://bip.um.sandomierz.pl/154/wykaz-miejscowych-planow-zagospodarowania-przestrzennego.html>

13.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osiedla „MOKOSZYN” wraz z terenami przyległymi	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XXXII/302/2005 z dnia 28 grudnia 2005 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 80, poz. 1070 z dnia 23 marca 2006 r.	Pomiędzy ulicami (orientacyjnie): Lubelską, Długą, Pogodną do granic miasta od strony Gierlachowa
14.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenu w rejonie ulic: Lubelskiej i Zamiejskiej (poszerzenie cmentarza)	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XV/132/2007 z dnia 28 listopada 2007 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 66, poz. 1010 z dnia 3 kwietnia 2008 r.	Poszerzenie cmentarza komunalnego w kierunku wschodnim
15.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenu w rejonie ulicy Zarzekowice.	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XVI/143/2007 z dnia 29 sierpnia 2007 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego Nr 69, poz. 1066 z dnia 7 kwietnia 2008 r.	Teren pod rozbudowę huty szkła
16.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenu osiedla „SALVE REGINA”	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XXVII/288/2013 z dnia 27 marca 2013r. i uchwała Nr XXVIII/302/2013 z dnia 22 maja 2013 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego z dnia 3 lipca 2013r. poz. 2646 i 2649	Pomiędzy ulicami (orientacyjnie): Salve Regina, Staromiejską, Leszka Czarnego i Krakowską.
17.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osiedla „NADBRZEZIE”	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XXVIII/301/2013 z dnia 22 maja 2013r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego z dnia 3 lipca 2013 r. poz. 2648	Pomiędzy ulicami (orientacyjnie): Mostową, cz. Powiśle, Flisaków i Portową.
18.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla terenu usług komercyjnych w Sandomierzu przy ul. Armii Krajowej	Uchwała Rady Miasta Sandomierza Nr XLI/420/2014 z dnia 25 czerwca 2014 r.	Dziennik Urzędowy Woj. Świętokrzyskiego z dnia 8 sierpnia 2014 r. poz. 2283 .	Teren przy ul. Armii Krajowej
19.	Zmiana Nr II Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego osiedla budownictwa jednorodzinnego „OŻAROWSKA” w Sandomierzu	Uchwała Nr X/66/205 Rady Miasta Sandomierza z dnia 28 maja 2015r.	Dziennik Urzędowy Województwa Świętokrzyskiego z dnia 7 lipca 2015r. poz. 2085.	pomiędzy ulicami: Mickiewicza, Kwiatkowskiego, Obrońców Westerplatte i Kochanowskiego
20.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla terenów w rejonie ulic: Polnej, Partyzantów i Salve Regina w Sandomierzu	Uchwała Nr X/67/2015 Rady Miasta Sandomierza z dnia 28 maja 2015r.	Dziennik Urzędowy Województwa Świętokrzyskiego z dnia 7 lipca 2015 r. poz. 2086	W rejonie ulic jak w nazwie planu
21.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osiedla Kruków zmiana nr 3 Uchwalony	Uchwała Nr XV/112/2015 Rady Miasta Sandomierza z dnia 16 września 2015r.	Dziennik Urzędowy Województwa Świętokrzyskiego z dnia 22.10.2015 poz.3011	W rejonie ulic Kwiatkowskiego, Dobkiewicza, Długiej, Lubelskiej, Zawichojskiej
22.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osiedla Chwałki I - Uchwalony	Uchwała Nr XVIII/152/2015 Rady Miasta Sandomierza z dnia 18 listopada 2015r.	Dziennik Urzędowy Województwa Świętokrzyskiego z dnia 7 stycznia 2016 poz.16	W rejonie ulic Rolniczej, Sadowniczej, Warzywnej, Ożarowskiej
23.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla terenu przy ul. Słowackiego w Sandomierzu - Uchwalony	Uchwała Nr XVII/153/2015 Rady Miasta Sandomierza z dnia 18 listopada 2015r.	Dziennik Urzędowy Województwa Świętokrzyskiego z dnia 7 stycznia 2016 poz.17	W rejonie ulicy Słowackiego
24.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego osiedla "Kamień Plebański" w Sandomierzu i terenów przyległych - Uchwalony	Uchwała Nr XXXVIII/461/2017 Rady Miasta Sandomierz z dnia 22 lutego 2017r.	Dziennik Urzędowy Województwa Świętokrzyskiego z dnia 31 marca 2017r. poz 1158	W rejonie ulic Żwirki i Wigury, Lubelskiej, Mściowskiej, Podmiejskie

5.2 Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Ogólna charakterystyka gminy

Sandomierz jest miastem położonym w powiecie sandomierskim, położonym w południowo - wschodnim krańcu województwa świętokrzyskiego. Jest gminą miejską. Południowa granica miasta stanowi jednocześnie granicę województwa świętokrzyskiego i miasta Tarnobrzegu w województwie podkarpackim. Ponadto miasto graniczy z gminami: Dwikozy, Obrazów, Samborzec (należące do powiatu sandomierskiego), Tarnobrzeg, Gorzyce (należąca do powiatu tarnobrzęskiego).

Miasto zajmuje powierzchnię 28,3 km², co stanowi niewiele ponad 4% powierzchni powiatu. Ludność Sandomierza wynosi ok. 25 000 mieszkańców i jest to piąte, co do wielkości miasto województwa.

Położone na Wyżynie Kielecko-Sandomierskiej jest unikatowym miastem w skali kraju pod względem wartości kulturowych, architektonicznych, przyrodniczo-krajobrazowych oraz rolniczych. Miasto pełni funkcję ośrodka administracyjnego (siedziba powiatu), kulturalnego i naukowego (imprezy kulturalne, uczelnie wyższe, instytuty naukowe), komunikacyjnego (węzeł drogowy) oraz turystycznego (jeden z najlepiej zachowanych historycznych zespołów urbanistycznych). Funkcje te czynią miasto ważnym elementem sieci osadniczej województwa, zapewniającym dostęp do usług wyższego rzędu mieszkańcom mniejszych miejscowości.

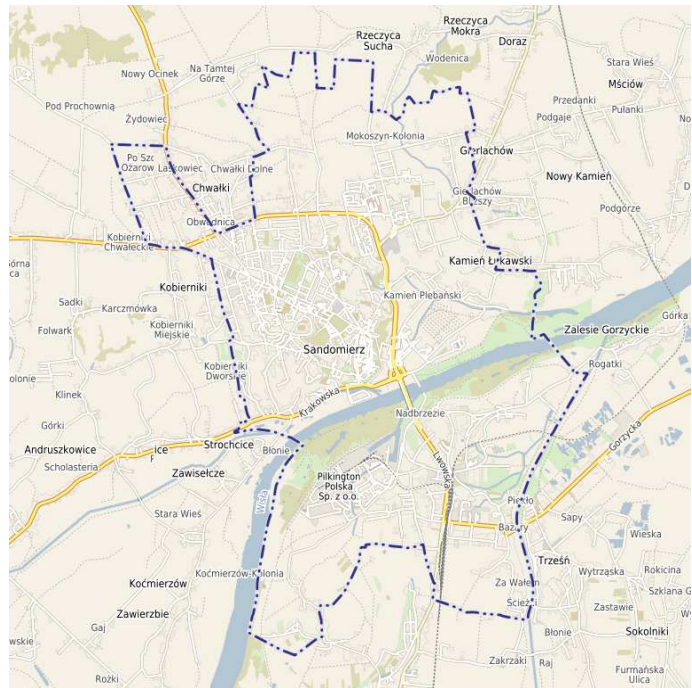
Długa i bogata historia miasta w połączeniu z wymienionymi wyżej elementami wyjątkowości upoważnia do nazwania Sandomierza, Perłą Regionu.

Obszar Sandomierza podzielony jest na dwa odrębne od siebie systemy, różniące się znacznie budową geologiczną oraz ukształtowaniem terenu. Wyróżniająca się w krajobrazie miasta skarpa wiślana jest granicą regionów o skrajnie różnych warunkach przyrodniczych, wynikających z ich różnego wieku i genezy. Oba regiony stanowią odrębne funkcjonalne, niezależne od siebie systemy przyrodnicze. Różnice ujawniają się przede wszystkim w budowie geologicznej i rzeźbie terenu, co ma swoje odzwierciedlenie w skrajnie różnych stosunkach wodnych.

Północna część miasta położona jest w brzeżnej strefie mezoregionu Wyżyny Sandomierskiej stanowiącej geologiczne przedłużenie Gór Świętokrzyskich, ograniczonej dolinami bezpośrednich dopływów Wisły, rzeki Opatówki od północy i rzeki Koprzywianki od południa (makroregion – Wyżyna Kielecko – Sandomierska). Wyżyna wznosi się na wysokość ok. 200-300 m n.p.m., na wschodzie opada stromą krawędzią ku dolinie Wisły. Na całej powierzchni wyżyny zalegają lessy o znacznej miąższości (miejscami ponad 30 m) maskujące rzeźbę starszego podłoża, co sprawia, że powierzchnia terenu jest dość płaska, ale porożcinana licznymi dolinami i wąwozami podatnymi na erozję. Na północny - wschód od Sandomierza odsłaniają się w tzw. Górach Pieprzowych kambryjskie łupki ilaste z wkładkami kwarcytów. Urodzajne gleby nalessowe należą do klasy brunatnoziemów, a miejscami czarnoziemów.

Południowa część Sandomierza zawiera się w widłach Wisły i Trześniówki. Leży w obrębie makroregionu Kotliny Sandomierskiej, mezoregionu Niziny Nadwiślańskiej i sąsiadującego od południa mezoregionu Równiny Tarnobrzęskiej. Obniżenie tektoniczne, jakim jest ten obszar, wypełniają czwartorzędowe osady rzeczne, o miąższości dochodzącej do kilkunastu metrów, tworząc płaską monotonną krajobrazowo powierzchnię, wyniesioną na wysokość 143-148 m n.p.m., (w granicach miasta). Pod utworami rzecznyymi zalegają osady mioceńskie z bogatymi złożami siarki w okolicy Tarnobrzega.

Dolina Wisły położona na tarasie zalewowym charakteryzuje się płaską, monotonną rzeźbą urozmaiconą w niewielkim stopniu zagłębieniami starorzeczy oraz wałami przeciwpowodziowymi. Szereg tych

Ryc. 2. Granice Gminy Sandomierz (źródło: <https://sandomierz.e-mapa.net/>).

form, przede wszystkim podskarpowej części tarasu uległa i ulega stopniowemu zanikowi wskutek zagospodarowania.

Na terenie miasta znajdują się obszary i obiekty objęte ochroną prawną na podstawie ustawy o ochronie przyrody:

- ✓ obszar Natura 2000, który tworzą:
- ✓ specjalny obszar ochrony siedlisk Góry Pieprzowe PLH260022,
- ✓ specjalny obszar ochrony siedlisk Tarnobrzaska Dolina Wisły PLH180049,
- ✓ użytek ekologiczny „Kamień Plebański”,
- ✓ pomniki przyrody.

5.2.2 Zarys historii obszaru gminy⁷

Sandomierz powstał na obszarze żyznej, lessowej Wyżyny Sandomierskiej, na jednym z najintensywniej od dawna zaludnionych obszarów Małopolski, w rejonie krzyżowania się ważnych szlaków handlowych, łączących ziemie małopolskie z ośrodkami na wschodzie oraz naddunajskimi poprzez beskidzkie przełęcze. Już przed poł. X w. Sandomierz był ośrodkiem silnego skupienia osadniczego i zapewne centrum terytorium plemiennego, wkrótce ośrodkiem kasztelanii i jednej z kilku prowincji. Pozycja miasta uległa kolejnemu znacznemu wzmocnieniu, gdy po śmierci księcia Bolesława Krzywoustego stał się od 1138 r. stolicą jednego z księstw dzielnicowych. W efekcie mnich benedyktyński Anonim zw. Gallem, pierwszy kronikarz polski pracujący w kancelarii książęcej, w początku XII w. wymienił Sandomierz razem z Krakowem i Wrocławiem, jako jedno z głównych miast ówczesnych ziem polskich, sedes regni principales.

W ciągu XII w. rosło znaczenie sandomierskiego grodu. W końcu stulecia, w 1191 r. książę Kazimierz Sprawiedliwy ufundował tu kolegiatę, najhojniej po krakowskiej uposażonej pośród kolegiat małopolskich. Z nią związany był m. in. Wincenty zw. Kadłubkiem, późniejszy biskup krakowski, autor kroniki dziejów Polski. Potwierdzeniem znaczenia miasta była fundacja najstarszego po krakowskim klasztoru dominikanów, sprowadzonych do Sandomierza w 1226 r. przez biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża. Rozwijająca się prężnie osada na wzgórzu staromiejskim z przeniesioną w 1226 r. do kościoła p.w. św. Pawła parafią przed 1244 r. otrzymała prawa miejskie.

Pomyślny rozwój miasta został przyhamowany przez najazdy mongolskie, pustoszące zresztą nie tylko ziemię sandomierską. Dla samego miasta szczególnie tragiczny był najazd na przełomie 1259 i 1260 r. Miasto długo leczyło rany. Dopiero w 1286 r. nastąpiła ponowna lokacja osady na prawie magdeburskim przez księcia Leszka Czarnego. Jednocześnie zdecydowano przenieść ośrodek miejski na rozleglejsze wzgórze na terenie przylegającym od północy do podgrodzia.

Po wielkim pożarze miasta, spowodowanym napadem litewskim w 1349 r. nastąpiło ostateczne rozplanowanie miasta do dzisiejszego układu. Rozmierzono rynek, z którego narożników wybiegały po dwie ulice. W okresie panowania króla Kazimierza III Wielkiego ukończono budowę murów obronnych z czterema bramami: Krakowską, Opatowską, Zawichojską i Lubelską (Rybacką), wzniesiony został zamek związany wspólnym obwodem warownym z miastem, ratusz i gotycka kolegiata.

Systematycznie u schyłku średniowiecza rosły posiadłości kościelne, wzrastało znaczenie kolegiaty, z którą związane były tak wybitne postaci jak scholastyk kolegiacki Zbigniew Oleśnicki, późniejszy biskup krakowski i kardynał, czy też jego protegowany, kanonik sandomierski Jan Długosz, najwybitniejszy historyk polski tych czasów. Jemu to zawdzięcza powstanie budynek ufundowany dla kolegium księży mansonarzy przy j kolegiacie, zwany popularnie Domem Długosza.

Do czasu rozbiorów miasto było stolicą województwa i siedzibą starostwa grodowego. W 1 połowie XVI w. trwał intensywny rozwój miasta, a zamek był częstym miejscem pobytu królów. Prowadzono przebudowę murów miejskich i zamku, ratusza, powstały kamienice kupców miejscowych oraz węgierskich, greckich i ormiańskich. Sandomierz znalazł się w grupie miast, które wykorzystały położenie nad spławną rzeką i koniunkturę związaną z eksportem zboża, stając się ośrodkiem skupu zboża i organizacji spławu, przejmując na siebie rolę portu przeładunkowego z transportu lądowego na wodny. Małało przy tym znaczenie szlaków lądowych, może poza południowym przez przełęcz Dukielską, przez którą z Węgier docierały coraz większe transporty wina.

Rozwój gospodarczy szedł w parze z powstaniem znaczącego środowiska kulturalnego. Mieszkali tu i działali wybitni lekarze jak Sebastian Petrycy z Pilzna, znany bardziej jako tłumacz i komentator dzieł

⁷ na podstawie: Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Sandomierz na lata 2010-2013. Uchwała nr XLIX/417/2010 Rady Miasta Sandomierza z 30 kwietnia 2007 r.

Arystotelesa czy Jan Porębnny, doktor filozofii i medycyny oraz wzbogacony na handlu zbożem Stanisław Bartolon, sędowski doktor słynny nawet za granicą. Wybitnym botanikiem był Marcin z Urzędowa, kanonik kolegiaty. Tu mieszkał najwybitniejszy ówczesny kompozytor polski Mikołaj Gomółka, twórca „Melodii na psalterz polski”.

W czasie reformacji większość okolicznej szlachty stała się dysydentami, być może z tego względu w 1570 r. odbył się tutaj zjazd reprezentantów trzech wyznań protestanckich, luteran, kalwinów i braci czeskich, który w obliczu rosnącej siły kontrreformacji zawarł ugodę.

Już na przełomie XVI i XVII w. do miasta dotarły prądy kontrreformacyjne. W początkach XVII w. staraniem wojewody poznańskiego Hieronima Gostomskiego, od 1598 r. starosty sandomierskiego, założono w mieście klasztor i kolegium jezuitów. W 1635 r. Jakub Bobola ufundował konwikt dla biedniejszej młodzieży szlacheckiej, ofiarowując na ten cel kamienicę w Rynku. W ślady Hieronima Gostomskiego poszła jego siostra Elżbieta, wykupując w 1613 r. teren przed Bramą Zawichojską i budując drewniany kościół z klasztorem dla benedyktynek, po pożarze w 1623 r. przeniesiony w pobliże Bramy Opatowskiej i odbudowany w 2 ćw. XVII w. już jako murowany.

Zbliżały się jednakże złe czasy dla miasta, jak zresztą i dla całego kraju. 13 października 1655 r. Sandomierz zajęli Szwedzi, a gnębiąc je kontrybucjami i rabunkami przebywali w nim aż do wiosny następnego roku, do czasu otoczenia wojsk króla Karola X Gustawa w widłach Wisły i Sanu. Dodatkowo uchodzący Szwedzi wysadzili zamek. Rozpoczął się okres systematycznego upadku miasta, a odbudowa ze zniszczeń trwała aż po czasy króla Jana III Sobieskiego. Z upadku zdołały się podnieść najszybciej dobra kościelne. Rozbudował się klasztor benedyktynek, a w pobliżu, w końcu XVII w. powstał klasztor reformatów wraz z kościołem p.w. św. Józefa. Niestety już w początku XVIII w. spadły na Sandomierz kolejne klęski. Przemarsze i kwaterunki różnych wojsk w latach wojny północnej przyczyniły się do dalszego zubożenia ludności i miasta. W ciągu XVIII w. stopniowo zanikła osada przy kościele św. Pawła na wzgórzu staromiejskim. W tym okresie nabierała znaczenia ludność żydowska, która po pożarze drewnianej bożnicy w 1758 r. postawiła nową, murowaną, w płn. - zach. części miasta.

W końcu XVIII w. Sandomierz, jako miasto na długi okres czasu pograniczne, znalazł się na uboczu rozwijającej się w innych regionach kraju gospodarki kapitalistycznej. Efektem było powolne tempo i chaotyczność odbudowy zniszczonej zabudowy miasta, spadała też liczba mieszkańców. Z tego względu po przyłączeniu północnej Sandomierszczyzny po walkach polsko - austriackich w 1809 r. to Radom, a nie Sandomierz stał się stolicą departamentu.

Zadaniem uporządkowania gospodarki miasta, podobnie jak innych w kraju, miała zająć się Komisja Dobrego Porządku, która odezwą z 1784 r. powiadomiła o podjęciu swych prac, ale dopiero w początkach lat 20-tych XIX w. obwodowy Sandomierz zaczął podnosić się z upadku. W 1818 r. w Sandomierzu utworzone zostało biskupstwo, a budowniczy rządowy Fryderyk Reinstein opracował plan regulacji miasta. Odbudowane zostały częściowo zachowane mury Collegium Gostomianum, zabudowania szpitalne przy kościele św. Ducha po przejściu przez Siostry Miłosierdzia, a zrujnowany i opuszczony zamek przebudowany został na więzienie. Jednakże rozwój miasta okazał się być krótkotrwałym. Wkrótce przystąpiono do rozbiórki murów obronnych, m.in. Bramy Krakowskiej, a po zawaleniu się w 1857 r. fragmentu murów obronnych obok, także Bramy Zawichojskiej. Jedynie ważnymi wydarzeniami w życiu miasta były restauracje katedry oraz kościoła św. Jakuba po pożarze w 1905 r.

Na uwagę zasługuje działalność ks. Józefa Rokosznego, historyka z zamiłowania, autora pierwszego przewodnika po mieście, inicjatora założenia Muzeum Diecezjalnego, przeniesionego w 1937 r. do przystosowanego w tym celu tzw. Domu Długosza.

Wiele, niestety niespełnionych nadziei, wiązano z planowanymi w latach 30-tych XX w. koncepcjami rozwojowymi Centralnego Okręgu Przemysłowego, dla którego Sandomierz miał spełniać rolę ośrodka dyspozycyjnego w zakresie gospodarczym, administracyjnym i kulturowym. Ambitne plany zniweczył wybuch II wojny światowej. Po wojnie zdecydowano o rozbudowie miasta o nowe osiedla oraz podjęto szeroko zakrojone prace, mierzące do zabezpieczenia technicznego wzgórza miejskiego i pełnej rewitalizacji jego zabytkowej zabudowy.

W czerwcu 1942 r. Niemcy utworzyli w Sandomierzu getto dla ludności żydowskiej. Przebywali w nim również Żydzi z okolicznych miejscowości m.in. 300 osób z Kurozwek. We wrześniu 1942 r. w getcie mieszkało ok. 5200 osób. Zostało ono zlikwidowane w październiku 1942 r., kiedy to ok. 1000 Żydów zastrzelono na miejscu, a pozostałych wywieziono do obozu zagłady w Bełżcu. Wojska radzieckie wkroczyły do Sandomierza 18 sierpnia 1944 r. walcząc o utworzenie przyczółka zwanego sandomierskim. W październiku

tego samego roku miasto stało się siedzibą Kieleckiej Wojewódzkiej Rady Narodowej oraz Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Sandomierz nie ucierpiał podczas działań wojennych.

W 1956 r. utworzono Muzeum Okręgowe w Sandomierzu, którego pierwszą siedzibą była kamienica Oleśnickich. Od 1986 r. muzeum mieści się na zamku w Sandomierzu. W latach 1975 -1998 Sandomierz znajdował się w województwie tarnobrzeskim. Od 1999 r. jest miastem powiatowym w województwie świętokrzyskim.

5.2.3 Krajobraz kulturowy oraz najważniejsze zabytki gminy

Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie krajobrazu kulturowego, którym jest „przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”. Na zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Przemysł składają się obiekty stanowiące świadectwo minionej epoki oraz posiadające wartość historyczną, artystyczną lub naukową, w tym zabytki nieruchome, zabytki ruchome, stanowiska archeologiczne. Ocalałe, znaczące elementy krajobrazu kulturowego, stanowią o pamięci historycznej, tożsamej dla regionu. W tym znaczeniu stanowi on przedmiot ochrony, której formy określają w różnym stopniu cztery ustawy, a mianowicie:

1. ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
2. ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
3. ustawa o ochronie przyrody,
4. ustawa prawo ochrony środowiska.

Układ przestrzenny

Zespół urbanistyczny, rozumieć można jako grupę powiązanych przestrzennie budynków, wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi, która wraz z otaczającym ją krajobrazem tworzy kompozycyjną całość na konkretnym obszarze.

Początki osadnictwa na terenie Sandomierza i w jego regionie sięgają najdawniejszych czasów. Świadczą o tym dokonywane w obrębie miasta i okolic liczne odkrycia archeologiczne. Ślady pierwszej obecności człowieka na tym obszarze pochodzą z młodszej epoki kamiennej - neolitu (5200 p.n.e. - 1700 p.n.e.).

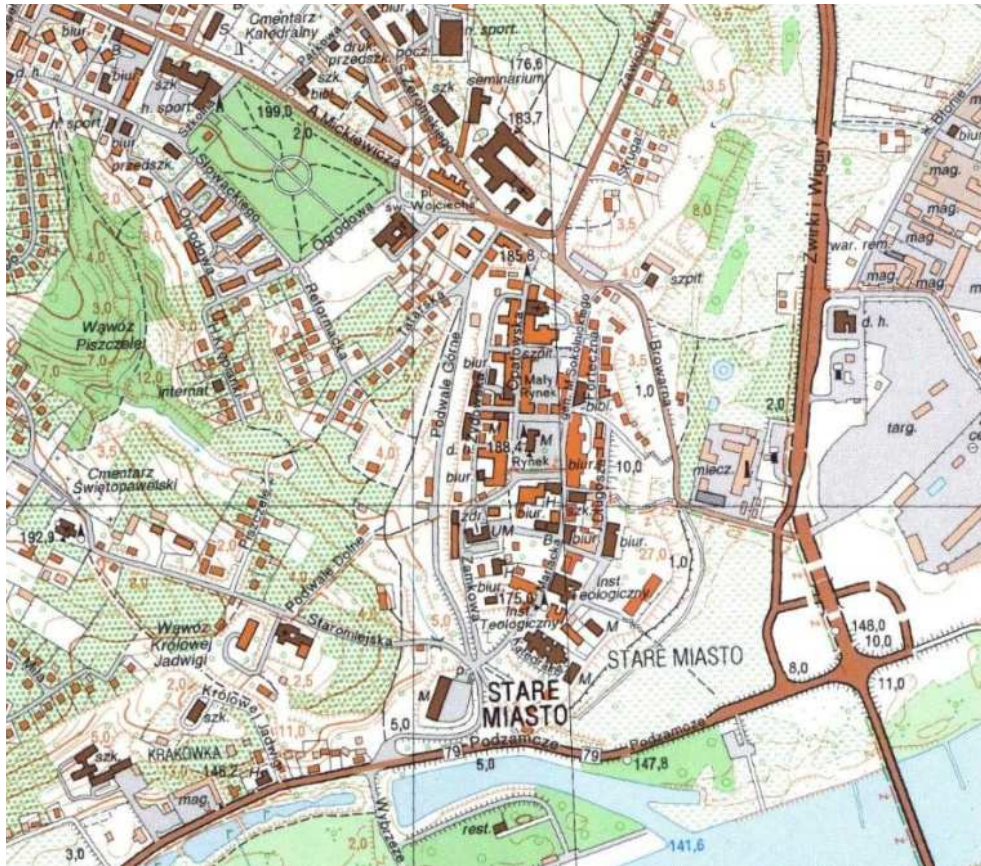
Zasadniczy rozwój miasta nastąpił dopiero w okresie wczesnego średniowiecza. Rozwój ten był możliwy m.in. dzięki bardzo atrakcyjnemu i dogodnemu położeniu Sandomierza na ważnych szlakach handlowych, na styku trzech krain: Wyżyny Sandomierskiej, Kotliny Sandomierskiej i Wyżyny Lubelskiej. Dodatkowo bliskie sąsiedztwo i dogodny układ rzek podążających w kierunku Wisły ułatwiały komunikację i umożliwiały szeroki kontakt ze światem. Miasto dzięki tak atrakcyjnemu położeniu rozwijało się bardzo intensywnie, pełniąc przy tym ważne role administracyjne w kraju.

Pierwsze wzmianki o Sandomierzu, jako ważnym ośrodku miejskim pochodzą dopiero z XI w. Sandomierz obok Krakowa i Wrocławia zaliczony został w tym czasie przez kronikarza Galla Anonima do głównych grodów kraju "sedes regni principales". Wysoka ranga miasta potwierdzona została w testamencie Bolesława Krzywoustego, na mocy którego Sandomierz stał się stolicą jednego z księstw dzielnicowych władanych m.in. przez Henryka Sandomierskiego, Bolesława Kędzierzawego, Kazimierza Sprawiedliwego, Leszka Białego, Bolesława Wstydliego.

Rozbicie dzielnicowe nie wpłynęło bezpośrednio na rozwój miasta. Został on jednak zakłócony przez szereg najazdów tatarskich w XIII w. Zniszczeniu uległa niemal w całości ówczesna drewniana zabudowa miejska. Po tych klęskach osadnictwo zostało przeniesione na wyższe, trudniej dostępne wzgórza: Kolegiackie, św. Piotra i Miejskie, gdzie za sprawą księcia Leszka Czarnego w 1286 r. nastąpiła druga lokacja miasta na prawie magdeburskim. Pierwsza lokacja na terenie wzgórz staromiejskich miała miejsce przed 1241 r., być może tuż przed 1226 r.

Po zjednoczeniu ziem polskich dawne księstwo zostało przekształcone w województwo sandomierskie, obejmujące swym zasięgiem znaczne obszary pld. - wsch. Polski. Sandomierz w tym czasie liczył ok. 3000 mieszkańców i choć należał do większych polskich miast jego zabudowa prawie w całości była drewniana. W połowie XIV w. uległa ona jednak spaleni podczas jednego z najazdów Litwinów. Odbudowy miasta po tej klęsce dokonano w II połowie XIV w., za panowania Kazimierza Wielkiego. Dzięki opiece monarchy i sprzyjającej sytuacji gospodarczej rozwinął się wówczas ruch budowlany. Z tego okresu pochodzi ostateczne

zachowane do XX w. rozplanowanie miasta. Okres panowania Kazimierza Wielkiego to w Sandomierzu i na Ziemi Sandomierskiej okres intensywnego rozwoju.

Ryc. 3. Mapa Sandomierza (podkład: www.geoportal.gov.pl).

Ryc. 4. Mapa Sandomierza, tzw. Miega 1779-1783 (podkład: www.mapire.eu).

Nadal czytelna jest geometryczna siatka ulic wytyczona w poł. XIV w. W centrum znajduje się rynek z gotycko-renesansowym ratuszem pośrodku. Zespół miejski pierwotnie otaczały mury obronne znajdujące się obecnie w postaci relikwów (m.in. brama Opatowska, krótkie odcinki o niepełnej wysokości, furta Dominikańska - tzw. Ucho Igielne). Szczególny zespół zabytków znajduje się na Wzgórzu Katedralnym (dawniej Kolegiackim) w pld. części Sandomierza. Kompleks obejmuje katedrę (dawniej kolegiatę) pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i położone w jej sąsiedztwie zabudowania o charakterze sakralnym, historycznie związane z funkcją głównej świątyni: wikariat, Dom Długosza, sufragania, dzwonnica, dawna szkoła parafialna (obecnie plebania), Dom Katolicki, dawny Dom Księża Emerytów (obecnie Instytut Teologiczny i Kuria Diecezjalna), dawna kanonia tzw. „Biret” (obecnie siedziba Sądu Biskupiego), Pałac Biskupów oraz ogrody na zboczach skarpy. Zabudowa zespołu powstała w stylach gotyckim, barokowym i historyzującym.

Zabytki sakralne

W kategorii architektura sakralna, wpisanych do ewidencji zabytków na terenie gminy Sandomierz, są następujące obiekty:

Zespół kościoła katedralnego (d. kolegiackiego) pw. NMP (rejestr zabytków nr A.720/1-3). W skład zespołu wchodzi kościół katedralny pw. Narodzenia NMP z XIV w., dzwonnica z 1737-41 r. oraz murowane ogrodzenie z ok. 1828 r. Kolegiata (obecnie katedra) dominuje w krajobrazie miasta, będąc najważniejszą świątynią miasta i ziemi sandomierskiej. Kościół kolegiacki jest jednym z najcenniejszych dzieł architektury gotyckiej na ziemiach polski, posiada przykład dworskiego malarstwa czasów Władysława Jagiełły o proveniencji bizantyjsko - ruskiej oraz cały szereg dzieł Macieja Polejowskiego, najwybitniejszego twórcy oryginalnych kreacji rzeźby rokokowej czy też wielkie płótna w boazerii, ukazujące męczenników kościoła rzymskiego oraz lokalnych, sandomierskich. Świątynia orientowana, trójnawowa, halowa. Korpus na planie prostokąta, pięcioprzęsłowy, z nawami bocznymi o połowę węższymi od nawy głównej. Prezbiterium na planie wydłużonego prostokąta. Przy pfn. ścianie prezbiterium, na przedłużeniu nawy bocznej, Pietrowa przybudówka mieszcząca w przyziemiu dwie dwuprzęsłowe zakrystie, na piętrze kapitularz. Od południa znajduje się kaplica mansjonarska. Fasada kościoła barokowa z kruchtą, wybudowana w latach 1670-1674. Dekoracyjny portal kruchtawy powstał w 1672 r. z fundacji księdza Wojciecha Lipnickiego. Halowe wnętrze przykryte zostało krzyżowo - żebrowym sklepieniem ze zwornikami o heraldycznej dekoracji, której program miał odzwierciedlać ideę zjednoczonego Królestwa pod berłem króla Kazimierza Wielkiego, fundatora kościoła. We wnętrzu uwagę zwraca późnobarokowy ołtarz główny, powstały w 1756 r. z fundacji księdza Stanisława Lipskiego.

Zespół kościelno-szpitalny pw. św. Ducha (rejestr zabytków nr A.726/1-3). W skład zespołu wchodzi kościół pw. św. Ducha (ob. rektoralny) oraz dwa budynki szpitalne (skrzydła południowe i północne). Kościół wraz z zespołem dawnego szpitala fundowany został w 1292 r., wzniesiony w XIV w., przebudowany w XIX w. Pierwotnie zespół drewniany wzniesiony z fundacji kasztelana krakowskiego Żegoty w 1303 r., spłonął w czasie najazdu Litwinów w 1349 r. Odbudowany w końcu XIV w. Kościół pw. św. Ducha orientowany, murowany z cegły. Nawa na rzucie zbliżonym do prostokąta, prawie kwadratowa, prezbiterium znacznie węższe z absydą zamkniętą trójbocznie. Wyposażenie wnętrza kościoła pochodzi z przełomu XVIII i XIX w. Budynek szpitalny Duchaków (ob. skrzydło południowe) od północy przylega do południowej ściany nawy kościoła św. Ducha, od południa przechodzi w dawny budynek bramny i pawilon południowych zabudowań szpitalnych. Murowany z cegły, tynkowany. Rzut zbliżony do prostokąta. Budynek klasztorny Duchaków (ob. skrzydło północne) usytuowany jest w pfn. - zach. części terenu szpitalnego, pomiędzy kościołem św. Ducha a murem miejskim z Bramą Opatowską, równoległe do ul. Opatowskiej. Murowany z cegły, tynkowany. Rzut w kształcie wydłużonego, nieregularnego prostokąta wpisanego pomiędzy mury miejskie obok Bramy Opatowskiej oraz północną ścianą nawy kościoła.

Zespół kościelno-klasztorny dominikanów pw. św. Jakuba (rejestr zabytków nr A.725/1-6). Zespół położony jest na terenie dawnej osady handlowej, na wsch. zboczu wzgórza staromiejskiego, oddzielonego od pozostałych wzgórz wąwozem Piszczele. Pochodzi z XIII w. W skład zespołu wchodzi: kościół pw. św. Jakuba z dwoma kaplicami, dzwonnica, skrzydła klasztorne oraz ogród klasztorny. Północny bok zespołu wypełnia orientowany kościół pw. św. Jakuba, zwrócony frontową elewacją północną do drogi. Kościół murowany z cegły, orientowany, trójnawowy z prosto zamkniętym prezbiterium, z korpusem na planie prostokąta. Do południowej ściany prezbiterium przylega zakrystia i wydzielona z pomieszczeń klasztornej kaplica Matki

Bożej Różańcowej. Z budynków klasztornych zachowała się większa część skrzydła wschodniego dostawiona do prezbiterium i zakrystii, oraz część skrzydła zachodniego, dostawiona do zachodniej części, południowej nawy bocznej (ob. Kaplica św. Jacka). Skrzydła południowe zachowane w partii fundamentów. Od północy do kościoła dostawiona w narożniku między nawą i prezbiterium kaplica Męczenników Sandomierskich, na przedłużeniu nawy bocznej od zachodu znajduje się dzwonnica. Klasztor dominikański przy kościele pw. św. Jakuba, murowany z cegły, na planie prostokąta, silnie przekształcony. Budynek prostopadłościenny, wysunięty przed lico niższego i węższego budynku zakrystii. Od zach. bryła rozczłonkowana gęsto założonymi szkarpami. Dwukondygnacyjny, podpiwniczony, nakryty dachem 2-spadowym.

Zespół kościoła parafialnego pw. św. Pawła (rejestr zabytków nr A.723/1-3). Usytuowany jest na Wzgórzu Świetopawelskim, przy ul. Staromiejskiej, u wylotu wąwozu Królowej Jadwigi. W skład zespołu wchodzi kościół pw. św. Pawła, dzwonnica oraz mur ogrodzeniowy. Kościół fundowany był pierwotnie, jako drewniany przez bpa Iwona Odrowąża około 1226 r. w związku z przeniesieniem parafii z kościoła św. Jakuba, przekazanego dominikanom. Obecny, powstał po 1426 r. a przed 1434 r. został powiększony i przebudowany wkrótce po pożarze w końcu 1637 r. dzięki staraniom ks. Szymona Dzierżęgi. Ponownie poświęcony w 1660 r. przez biskupa ks. Mikołaja Oborskiego. Po przywróceniu parafii w 1688 r. staraniem ks. kanonika Rafała Rościckiego, odbudowę parafii i kościoła podjął się ks. Jakub Orzechowski, od 1705 r. Jego następca, ks. Marcin Jasiński opasał kościół murem oraz wystawił w 1745 r. dzwonnice. Za proboszcza Józefa Lisikiewicza, w trakcie działań wojennych kampanii w czerwcu 1809 r. i ponownie skutkiem działań wojennych w 1914 r. kościół znacznie ucierpiał, a kilka kul i kartaczy pozostało w murach kościoła. Wszystkie obiekty wchodzące w skład zespołu murowane z cegły, otynkowane (z wyjątkiem ceglanego lica prezbiterium kościoła). Kościół i mur ogrodzeniowy kryte dachówką, dzwonnica i kaplica św. Barbry kryte blachą miedzianą. Całość zespołu otoczona murem. Kościół usytuowany pośrodku placu kościelnego, orientowany, z wydłużoną nawą i niższym prezbiterium. Od południa do nawy przylega niska kaplica pw. Św. Barbary, oddzielona od kościoła niewielkim przedsionkiem. Od strony północnej prezbiterium wysoka, dwukondygnacyjna przybudówka, mieszcząca zakrystię i skarbczyk na piętrze. W części wschodniej zespołu dominuje trzykondygnacyjna wieża dzwonnicy wzniesiona w latach 1739 - 45.

Zespół kościelno-klasztorny reformatów pw. św. Józefa (rejestr zabytków nr A.727/1-2). Zespół złożony z kościoła i klasztornej części budynków oraz ogrodniczego i sadowniczego zaplecza gospodarczego. Kościół pw. św. Józefa stanowi płn. - wsch. bok zespołu budynków zakomponowanych w czworobok. Od strony fasady dziedziniec otoczony murem z 2 poł. XVIII w. z kapliczkami Drogi Krzyżowej. Pierwotnie zabudowania były drewniane. Fundacja kościoła i klasztoru nastąpiła w 1678 r. przez sędziego grockiego sandomierskiego Jana Kurdwanowskiego, podkomorzego sandomierskiego Marcina Michała Dębickiego, kasztelana wiślickiego Piotra Opockiego i hrabiego Wiśnicza Aleksandra Michała Lubomirskiego, na placu ofiarowanym przez Wojciecha Kubickiego, z cegły uzyskanej z rozbiórki zamku w Zawichoście. Budowa kościoła nastąpiła w latach 1679-89, natomiast konsekracja w 1690 r. Po konsekracji rozebrano zabudowania drewniane. Po kasacji klasztoru w 1864 r. we wnętrzach klasztornej zlokalizowano urzędy wojskowe i cerkiew prawosławną. Kościół murowany z cegły, ściany obustronnie tynkowane, na rzucie dwóch prostokątów, trójprzęsłowej nawy oraz dwuprzęsłowym prezbiterium, węższym od nawy. Nakryty stromymi, dwuspadowymi dachami. Bryła kubiczna, zwarta, od południa połączona z bryłami klasztoru.

Zespół kościelno-klasztorny benedyktynek pw. św. Michała (rejestr zabytków nr A.724/1-9). Budynki zespołu zgrupowane są po stronie południowej terenu poklasztornej, ograniczonego kamiennym, tynkowanym murem i wypełnionego w pozostałej części sadem i ogrodem. W skład zespołu wchodzi kościół pw. św. Michała, klasztor, dzwonnica, budynek furty klasztornej, domek kapelana, kazalnica, ogród, zabudowania gospodarcze, ogrodzenie terenu klasztornej, seminarium niższe. Kościół pw. św. Michała i dawny klasztor benedyktynek, ufundowane zostały przez Elżbietę Sieniawską, marszałkową wielką koronną i siostrę Hieronima - fundatora sandomierskiego Collegium Gostomianum dla konwentu sprowadzonego z Chełmna. Obecne zabudowania (po pożarze pierwotnych drewnianych w 1623 r.) wznoszone były od 1627 r. Budynki zespołu murowane, tynkowane, kryte dachówką i blachą miedzianą (kościół, dzwonnica), założone w podkowie wokół otwartego od wschodu wirydarza. Ramiona podkowy tworzą skrzydła klasztorne z wysuniętym ryzalitowo refektarzem w narożniku pld. - zach. Do skrzydła pld. dostawiony jest orientowany, prostokątny w planie kościół z zakrystią od północy. Blisko styku kościoła i budynku klasztornej dostawiony jest budynek furty, zwrócony fasadą w stronę ul. Żeromskiego. Od wschodu plac ten jest zamknięty

niestykającym się z kościołem budynkiem dawnego domu kapelana. Dalej w kierunku wschodnim znajduje się dwupiętrowy budynek seminaryjny z lat 30-tych XX w. Budynki klasztorne są piętrowe o układzie bazylikowym, wyniesioną częścią środkową, zdobione licznymi barokowymi szczytami.

Klasztor poddominikański pw. św. Marii Magdaleny (rejestr zabytków nr A.748). W latach 1286-89 powstały pierwsze budowle dominikańskie na otrzymanej za Leszka Czernego działce. Po 1349 r. nastąpiła budowa zespołu kościelno-klasztornego po pożarze, wywołanym napadem Litwinów. Po kasacie klasztoru (po 1809 r.) następuje początek jego dewastacji. Obecnie w budynku mieści się Urząd Miejski. Budynek murowany, piętrowy, częściowo podpiwniczony, wzniesiony na planie prostokąta z dwoma ryzalitami bocznymi od strony północnej. Narożniki południowe wzmocnione potężnymi szkarpami.

Synagoga, obecnie siedziba Archiwum Państwowego (rejestr zabytków nr A.735 i A.736). Powstała w XVII/XVIII w. W latach 70-tych XX w. została przekształcona na potrzeby archiwum. Budynek orientowany, murowany z cegły, otynkowany, na planie zbliżonym do kwadratu w stylu późnobarokowym. Nakryty dachem łamanym typu krakowskiego, kryty dachówką. W głównej sali zachowały się resztki polichromii z XVIII w., przykryte malowidłami z 2. poł. XIX w. (zachowanymi również szczytkowo). Od północy do synagogi przylega zbudowany na planie prostokąta dawny dom kahału, pochodzący najprawdopodobniej z 1. poł. XIX w.

Inne budowle sakralne lub związane z obiektami sakralnymi

Do tej kategorii należą takie obiekty jak:

Collegium Gostomianum, ob. Liceum Ogólnokształcące (rejestr zabytków nr A.728). Wzniesione na początku XVII w., późnorenesansowe, zachowało pierwotny kształt architektoniczny i funkcję. Jest jedną z najstarszych szkół średnich w Polsce. Zachowało się "szkolne" skrzydło dawnego kolegium jezuitów, ufundowane w 1602 r. przez Hieronima Gostomskiego - wojewodę poznańskiego i kasztelana sandomierskiego. Zespół wznoszony był w latach 1604-1615 przez budowniczego jezuickiego Michała Hitza. Niszczony pożarami w 1656 i 1813 r. W II połowie XIX w. rozebrano południowe skrzydło i kościół św. Piotra, stojący na środku dziedzińca od XII w. Badania archeologiczne potwierdziły w tym miejscu istnienie wczesnośredniowiecznej osady a później cmentarzyska. Sześciokondygnacyjny obiekt zachował oryginalny układ przestrzenny, dekorację sklepień, pierwotny system ogrzewania budynku oraz w dwóch kondygnacjach oryginalną, eliptyczną klatkę schodową, która jest odosobnioną konstrukcją tego rodzaju w Polsce. Pod tą budowlą znajdują się obszerne dwupiętrowe piwnice. Obecnie w budynku Collegium Gostomianum znów mieści się szkoła.

Dom Długosza, ob. Muzeum Diecezjalne (rejestr zabytków nr A.741/1-3). Budynek księży mansjonarzy ufundowany przez Jana Długosza. Wybudowany przez mistrza Jana z Krakowa w 1476 r. w stylu późnogotyckim.

Pałac biskupi (rejestr zabytków nr A.922). Wzniesiony w latach 1861-64 z materiałów pochodzących z rozbioru kościołów Marii Magdaleny i św. Piotra. Klasycyzm, zwieńczony niską attyką, posiada na piętrze podziały pilastrowe oraz fryz z popiersiem w medalionach. Narożnik północno-zachodni w formie półkolistego ryzalitu mieści na piętrze kaplicę. Obecnie pałac pełni ponownie funkcję rezydencji Biskupa Ordynariusza Sandomierskiego.

Wikariat, ob. siedziba Zgromadzenia Sióstr (rejestr zabytków nr A.722). Znajduje się przy ul. Katedralnej 3, naprzeciwko katedry, powstał w latach 1751-60. W XIX w. znacznie przebudowany. Ozdobą tej budowli są wysokie szczyty.

Sufragania, ob. archiwum diecezjalne (rejestr zabytków nr A.721). Znajduje się przy ul. Katedralnej 1. Budynek wzniesiony w 1792 r. według projektu księdza Karśnickiego, a przebudowany w XIX w.

Szkoła i bursa parafialna, ob. plebania katedralna (rejestr zabytków nr A.747). Wybudowana w 1757 r. nastąpiła budowa szkoły kolegiackiej przy starszym budynku szkolnym na wykupionej przez kapitułę działce, staraniem ks. scholastyka T. Brodzieckiego, wg. projektu ks. Józefa Karśnickiego.

Dom Księży Emerytów, ob. Instytut Teologiczny (rejestr zabytków nr A.744). Rozpoczęcie budowy nastąpiło w 1701 r. przez R. Rościckiego. W 1820 r. budynek oddano seminarium duchownemu. W 1903 r. nastąpiło przeniesienie seminarium do budynku klasztoru Benedyktynów. Wówczas budynek stał się siedzibą starostwa powiatowego. Po II wojnie światowej do 1968 r. obiekt jest siedzibą Prezydium Powiatowej Rady Narodowej.

Kanonia, zw. biret (rejestr zabytków nr A.745). Wybudowany w 1772 r., prawdopodobnie z fundacji ks. J. Radwańskiego przez ks. J. Karśnickiego. Budynek na planie nieregularnego czworokąta zbliżonego do kwadratu, wolnostojący, o bryle zwartej, kubicznej. Przyziemie proste, bez dekoracji.

Dom katolicki (rejestr zabytków nr A.746). Budynek wzniesiony w okresie międzywojennym (lata 30-te XX w.), jako własność kościelna z przeznaczeniem na Dom Katolicki. W okresie powojennym przejęty przez państwo i po modernizacji wykorzystywany jako kino. Obecnie w budynku znajduje się kino, sala widowiskowa oraz pomieszczenia przystosowane dla aktywności podejmowanych przez dom kultury.

Dom księży emerytów. Wybudowany w latach 1929-31 według projektu Stefana Szyllera.

Dom Zgromadzenia Sióstr Służek z okresu międzywojennego.

Cmentarze

W gminnej ewidencji zabytków Gminy Sandomierz znajduje się 10 cmentarzy:

- Cmentarz parafialny św. Józefa, zw. katedralnym (rejestr zabytków nr A.729), przy ul. Mickiewicza, założony w 1792 r.
- Cmentarz przykościelny przy kolegiacie NMP, datowany od XII w. do 1972 r.
- Cmentarz parafialny św. Pawła (rejestr zabytków nr A.731), przy ul. Staromiejskiej, naprzeciw kościoła pw. św. Pawła, założony w 1810 r.
- Cmentarz przy kościele pw. św. Pawła, położony wokół kościoła, przy ul. Staromiejskiej, datowany na 1226-1810 r.
- Cmentarz przy kościele św. Jakuba, położony wokół kościoła, przy ul. Staromiejskiej, datowany na k. XIII - k. XVIII w.
- Cmentarz przy kościele św. Ducha. Cmentarz nieczynny, funkcjonujący wokół kościoła i szpitala. Początkowo założony przy drewnianym kościele szpitalnym, wzniesionym zapewne po fundacji szpitala.
- Cmentarz żydowski (rejestr zabytków nr A.732), przy ul. Suchej, z 2 poł. XIX w.
- Cmentarz wojenny z I i II wojny światowej (rejestr zabytków nr A.730), przy ul. Mickiewicza, przylega do cmentarza katedralnego.
- Mogiła zbiorowa żołnierzy austriackich z I wojny światowej (rejestr zabytków nr A.734), przy ul. Leszka Czarnego.
- Cmentarz wojenny żołnierzy Armii Czerwonej z II wojny światowej (rejestr zabytków nr A.733), przy ul. Mickiewicza.

Obiekty obronne

Do tej kategorii należą pozostałości murów miejskich (rejestr zabytków A.738/1-5) Sandomierza. Do czasów współczesnych w całości zachowała się brama Opatowska. Składa się ona z przejazdowej wieży bramnej i dostawionego do niej prostokątnego przedbramia. Z obu jej stron zachowały się odcinki muru obronnego o niepełnej wysokości. W odległości ok 45 m od bramy Opatowskiej zachowała się dolna część baszty prostokątnej wysuniętej przed mur obronny. Jest ona obecnie wbudowana w zespół szpitalny św. Ducha. Przy ul. Podwale, w pobliżu wylotu ul. Szpitalnej zachował się większy odcinek muru, z basztą, obecnie częściowo zrekonstruowaną. Pozostałości murów zachowały się także przy ul. Zamkowej, w postaci furty dominikańskiej, a także w dolnych partiach domów przy ul. Fortecznej 10 i 12, Tkackiej 2 i Katedralnej 7, 9 i 15.

Pierwotnie mury miejskie znajdowały się wokół całego Starego Miasta, od północy obejmując teren kościoła i szpitala św. Ducha, od zachodu nieistniejący dziś kościół św. Marii Magdaleny z klasztorem dominikańskim, od wschodu również nieistniejący kościół św. Piotra, od południ teren katedry. Miasto otrzymało mury obronne w połowie XIV w., za czasów Kazimierza Wielkiego. Budowa trwała do końca XV w. System obronny Sandomierza składał się z czterech bram wjazdowych, dwóch furt i 21 baszt, był połączony

z zamkiem. Wysokość murów dochodziła do 9 metrów. Obwód murów posiadał nieregularny, soczewkowaty kształt. Istniało kilka przejść: od północy znajdowała się brama opatowska, obok zamurowana obecnie furta, dalej na wschód brama zawichojska, od zachodu furta dominikańska i furta obok zamku, od wschodu brama lubelska i furta zamojska, od południa brama krakowska. Od wewnątrz przebiegała ulica podmurna. W XIX w. nadwątlone wcześniejszymi najazdami mury obronne zaczęto rozbierać. Materiał użyty został do odbudowy miasta zniszczonego w 1809 r. przez Austriaków.

Do architektury obronnej należy także zamek (rejestr zabytków A.737) w Sandomierzu, wzniesiony w XIV w. na miejscu dawnego grodu, później przebudowany, jest w swojej obecnej postaci wyrazem przemian i nawarstwień historycznych. Zbudowany na miejscu pierwotnej warowni istniejącej na wzgórzu co najmniej od X w. Badania archeologiczne potwierdziły istnienie pierwotnego grodu. W 1139 r. kiedy Sandomierz został stolicą księstwa dzielnicowego a gród rezydencją książęcą, musiał zostać rozbudowany. Ówczesny książęcy gród otoczony był drewniano-ziemnym wałem oraz systemem zasieków ze skośnie wbitych pali. Od strony wysoczyzny przekopano fosę. Mieściła się tu kasztelania, a od przełomu XII-XIII w. stolica księstwa dzielnicowego. W XIV w. Kazimierz Wielki wykorzystał miejsce grodu pod budowę murowanego zamku, który prawdopodobnie w tym okresie został połączony z murami miejskimi. Wieża południowo-zachodnia została wybudowana w 1480 r. W 1525 r. zamek przekształcony został na rezydencję renesansową według projektu Benedykta zwanego "Sandomierzaninem". Później był jeszcze wielokrotnie przebudowywany z udziałem wybitnego architekta i rzeźbiarza Santi Gucciego. Składał się on z czterech skrzydeł obejmujących kolumnowy dziedziniec. W 1656 r. został wysadzony w powietrze przez wycofujących się z miasta Szwedów. Ocalało jedynie skrzydło zachodnie. Od połowy XVII w. w zamku nie rezydowali królowie ani nawet starostowie sandomierscy. Zamek stał się przede wszystkim budynkiem użyteczności publicznej. Po 1795 r. Austriacy przeznaczili zamek na sąd i więzienie, natomiast dziedziniec zamkowy otoczono półkoliście biegnącym murem. Więzienie zlikwidowano w 1959 r. Obecnie zamek jest siedzibą Muzeum Okręgowego.

Obiekty obronne to również koszary carskie usytuowane przy ul. Zacisze, pochodzące z 3 ćw. XIX w., które są pamiątką po czasach, gdy Sandomierz był miastem granicznym (do 1914 r. były miejscem stacjonowania oddziałów 16. Sandomierskiej Brygady Straży Granicznej) oraz koszary wojskowe zlokalizowane przy ul. Mickiewicza, 11 Listopada, Wojska Polskiego i Grodzisko, z przed 1931 r.

Budynki użyteczności publicznej

Kolejną wyodrębnioną kategorią zabytków występujących na terenie Gminy Sandomierz są budynki użyteczności publicznej:

Ratusz (rejestr zabytków nr A.740). Zbudowany w XIV w. pierwotnie w kształcie wieży. Rozbudowany w XV w. uzyskał plan wydłużonego prostokąta, natomiast w XVI w. został zwieńczony attyką. Na początku XVII w. przybudowano od zachodu wieżę. Ratusz wielokrotnie ulegał pożarom, m.in. w 1623 r. i 1757 r. Zbudowany na planie wydłużonego prostokąta, ze ścianą wschodnią lekko zakrzywioną. Przy elewacji zachodniej znajduje się wieża, przesunięta nieco z osi budynku ku północy. Budynek murowany z cegły z użyciem kamienia w podmurówce. W elewacji wschodniej przy narożniku północnym wydatna, skośna szkarpa, sięgająca do wysokości muru attykowego. Elewacje zwieńczone wysoką attyką, składającą się z dwóch fryzów ujętych profilowanymi gzymsami oraz ozdobnego grzebienia o dekoracji z formowanej cegły. Na elewacji południowej zegar słoneczny wykonany w technice sgraffito. Budynek w stylu gotyckim, przekształcony w okresie renesansu.

Dawna Publiczna Szkoła Powszechna, ob. Liceum Ogólnokształcące, przy ul. Mickiewicza 9. Budynek powstał w 1926 r. z inicjatywy burmistrza Sylwestra Więckowskiego

Dawna Żeńska Szkoła Maryjna, ob. Liceum Ekonomiczne, przy ul. Żeromskiego 8. Budynek powstał z inicjatywy władz carskich w latach 1901-04.

Dawny szpital wojskowy, ob. budynek mieszkalny, przy ul. Mickiewicza 18, z lat 30. XX w.
Pocztą, przy ul. Żeromskiego 12, zaprojektowany w 1931 r. przez Juliana Putermana - Sadłowskiego i Jana Najmana.

Bank Centralnej Kasy Spółek Rolniczych ob. PKO SA, przy ul. Kościuszki 4, powstał w 1938 r. na potrzeby Centralnej Kasy Spółek Rolniczych.

Parki

W gminnej ewidencji zabytków Gminy Sandomierz znajduje się Park Miejski między ulicami: Mickiewicza, Ogrodową, Słowackiego i Szkolną. Powstał w 3 ćwierci XIX w.

Zabudowa mieszkalna

Najobszerniejszą grupę wśród zabytków nieruchomości Gminy Sandomierz stanowią zabudowania mieszkalne zarówno drewniane (m.in. dworki) jak i murowane (m.in. kamienice mieszczańskie).

Budynki mieszkalne drewniane. Do najciekawszych należą:

Dworek Sobolewskich, przy ul. Mickiewicza 12, z 2 poł. XIX w. Budynek drewniany, otynkowany, ściany zbudowane z modrzewiowych krawężników o konstrukcji zrębowej. Długa ściana frontowa z czterema oknami zamykanymi na drewniane okiennice, z wysokim oszklonym gankiem, do którego prowadzą szerokie schody.

Dworek Strużyńskich, przy ul. Zawichojska 2 (rejestr zabytków nr A.775). Wzniesiony prawdopodobnie w 1861 r. wg projektu architekta Jana Lasoty. Fundatorem był Cyprian Strużyński. Budynek drewniany, parterowy, z ryzalitem usytuowanym na osi w elewacji frontowej, ozdobionym pilastrami i zwieńczonym frontonem od ulicy. W elewacji tylnej ganek wsparty na czterech filarach, nad gankiem ozdobny fronton. Obok dworku znajdowała się oficyna drewniana, otynkowana, parterowa, dwutraktowa z gankiem, kryta czterospadowym dachem (obecnie nie istnieje).

Dworek Karpińskich, przy ul. Browarna 1a (rejestr zabytków nr A.772). Wzniesiony na przełomie XVIII i XIX w., przekształcony w 1840 r. Obecnie w dworku znajduje się pensjonat „Dworek Karpińskich”. Jest to budynek drewniany, na planie wydłużonego prostokąta, konstrukcji zrębowej, na wysokiej podmurówce, w której znajdowało się mieszkalne przyziemie. Od strony wschodniej budynek zdołił oszklony, wsparty na czterech drewnianych kolumnach ganek z dachem dwuspadowym.

Dworek Ulrychów, przy ul. Zamkowa 1, z 1867 r. Fundatorem był Cyprian Strużyński. Oprócz domu w skład posesji wchodziły zabudowania gospodarcze - oficyna murowana i drewniane drwalnie (obecnie nie istnieją). Jest to budynek drewniany, parterowy, wzniesiony na rzucie prostokąta, z użytkowym poddaszem.

Dworek Skorupskich, przy ul. Staromiejska 2 (rejestr zabytków nr A.774), z 1838 r. Jest to budynek drewniany, o konstrukcji zrębowej, szalowany, wzniesiony na kamiennej podmurówce, nakryty dachem dwuspadowym z naczółkiem. Obecnie znajduje się tu restauracja i hotel „Dworek Ojca Mateusza”.

Dworek, przy ul. Świętej Królowej Jadwigi 3 (rejestr zabytków nr A.773), z XVIII w. Budynek na rzucie prostokąta, niepodpiwniczony, na podmurówce. Ściany drewniane o konstrukcji zrębowej, węglowane na nakładkę dwustronną prostą, z ostatkami, obustronnie tynkowane. Dach naczółkowy, krokwiowo-płatwiowy, z niewielkimi lukarnami. W elewacji frontowej ganek wsparty na czterech słupach, nakryty dachem pulpitowym. Ganek występuje również od strony tylnej.

Budynki mieszkalne murowane. Duża część obiektów zlokalizowana jest na terenie Starego Miasta, przy Rynku oraz wokół niego. Do najciekawszych należą m.in.:

- Kamienica mieszczańska przy ul. Rynek 4 (rejestr zabytków nr A.921), z 1 poł. XVI w., murowana, trzykondygnacyjna, z zachowanym późnorenesansowym portalem i rekonstruowanymi obramieniami renesansowych okien na piętrze.

- Kamienica mieszczańska - konwikt Boboli, przy ul. Rynek 5 (rejestr zabytków nr A.756), z XV w. W XVII w. budynek pełnił rolę konwiktu dla młodzieży kształcącej się w Collegium Gostomianum. Północna elewacja kamienicy nietynkowana, z zachowanymi częściowo potężnymi gotyckimi przyporami. Fasada zdobiona jest szerokim boniowaniem, kondygnacje rozdziela pusty pas pomiędzy wąskimi gzymsikami. Górną krawędź obiega mocno wysadzony profilowany gzyms wieńczący na kroksztynkach. Wszystkie okna piętra mają profilowane ukształtowane obramienia, sklepione łukami odcinkowymi ze stiukowymi, małżowinowoliściastymi „kluczami” na osiach. Na półpiętrze klatki schodowej, która prawdopodobnie powstała w wyniku przebudowy w 1. poł. XVII w., zachowała się inskrypcja z 1635 r., związana z przeznaczeniem kamienicy na jezuicki konwikt.

- Kamienica mieszczańska, tzw. Oleśnickich, przy ul. Rynek 10 (rejestr zabytków nr A.761), z XV w., Według miejskiej tradycji, w tym budynku kalwini, luteranie i bracia czescy podpisali w 1570 r. tzw. zgodę

sandomierską, pakt wzajemnej tolerancji. Piwnice budynku zostały włączone do podziemnej trasy turystycznej, której wylot znajduje się w budynku ratusza.

- Odwach, przy ul. Rynek 12 (rejestr zabytków nr A.762), z pocz. XIX w. Był tu posterunek policji i żandarmerii oraz areszt tymczasowy. Obecnie mieści się w nim Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze.

- Kamienica mieszczańska, zwana domem Mikołaja Gomółki, przy ul. Rynek 14, z 1 poł. XVI w.

- Kamienica mieszczańska, tzw. dom Greka Kojczora (rejestr zabytków nr A.766), przy ul. Rynek 23, z XV/XVI w. Zachowała oryginalny układ przestrzenny.

- Kamienica mieszczańska, tzw. dom Węgra Lazarczyka (rejestr zabytków nr A.767), przy ul. Rynek 27, z XIV-XV w. Budynek funkcjonuje pod nazwą „Kamienica Węgra Lazarczyka”, chociaż w powszechnym odbiorze znany jest bardziej, jako „Kamienica Pod Cizemką”.

- Kamienica mieszczańska (rejestr zabytków nr A.769), przy ul. Rynek 31, z XV/XVI w. W XIX w. własność rodziny Dutreppich, zachowała oryginalny układ przestrzenny parteru.

Obiekty przemysłowe

W skład tej kategorii zabytków wchodzi:

- Spichlerz, przy ul. Rybitwy (rejestr zabytków A.776), z 1 poł. XVI w. Murowany z kamienia i cegły, otynkowany, dwukondygnacyjny, na planie zbliżonym do prostokąta. W narożniku południowo-wschodnim potężna szkarpa.

- Wieża ciśnień. Znajduje się na obrzeżach parku miejskiego przy ul. Szkolnej. Wybudowana w II poł. lat 30-tych XX w., na planie koła, wykonana z elementów prefabrykowanych, segmenty żelbetowe ułożone są jeden na drugim, wysokość: 40 m.

Kapliczki i krzyże przydrożne

Na terenie Gminy Sandomierz występuje kilkanaście kapliczek, krzyży przydrożnych czy figur. Wykonane są z cegły bądź kamienia, datowane są od XVII/XVIII w. do początków XX w. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu nie tylko tego regionu, ale i przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny a nawet odstrasający. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wjeździe do wsi przy mostach, a bardziej osobiste przed domami.

Do najciekawszych należą m.in.:

- Figura przydrożna, tzw. latarnia chocimska, przy ul. Zawichojskiej, przed dworem Strużyńskich, z XVII/XVIII w. Według tradycji ludowej kapliczka ta została ufundowana około 1680-1690 przez rycerzy Chorągwi Ziemi Sandomierskiej, którzy wrócili szczęśliwie do domów po zwycięskiej bitwie wojsk hetmana Sobieskiego z Turkami pod Chocimiem w 1673 r. W trakcie prac porządkowych i remontowych prowadzonych przez właściciela zespołu dworskiego Strużyńskich, na terenie, którego znajduje się figura, w nasypie ziemnym, na którym posadowiono figurę, odkryto kości.

- Figura na szczycie Salve Regina. Wzniesiona w 1856 r. ku pamięci Jana Jaworskiego i jego żony Franciszki przez ich dzieci.

- Figura NMP na kolumnie, przed ratuszem (rejestr zabytków 133/B) z 1776 r.

- Figura św. Franciszka Ksawerego, usytuowana obok Collegium Gostomianum (rejestr zabytków B-832/82) z 3 ćw. XVIII w.

- Figura błogosławionego Wincentego Kadłubka, usytuowana na stoku wzgórza katedralnego (rejestr zabytków B-831/82) z ok. 1870 r.

- Figury św. Benedykta i św. Scholastyki, usytuowane przed wejściem na teren kościoła pw. św. Michała, z 1765 r.

- Figura św. Rocha, usytuowana naprzeciw wejścia na teren kościoła pw. św. Michała, z 1 poł. XVIII w.

- Fura św. Aleksandra papieża, usytuowana na skwerku przed kościołem św. Józefa, z 1871 r.

- Kapliczka, przy ul. Lwowskiej, z 1900 r., murowana, domkowa.

5.2.4 Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, prowadząc inwestycje wymagające robót ziemnych, przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych, należy przeprowadzić ratownicze badania archeologiczne w zakresie uzgodnionym z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W celu ratowania dziedzictwa archeologicznego wszystkie inwestycje usługowe, mieszkaniowe, remonty infrastruktury technicznej w granicach administracyjnych miasta Sandomierz winny być objęte nadzorem archeologicznym. W zależności od wyników obserwacji w porozumieniu ze służbą konserwatorską należy podejmować dalsze decyzje co do szczegółowego postępowania w sprawie prac archeologicznych. Poprzez akcję informacyjną, nagłaśnianie ważnych odkryć archeologicznych, szkolenia, odpowiednią reklamę i promocję, należy edukować lokalną społeczność w zakresie problematyki badań archeologicznych i ochrony dziedzictwa kulturowego. Znajomość dziejów własnej miejscowości od epok pradziejowych pomaga w budowie lokalnej tożsamości historycznej, rodzi dumę i przywiązanie do rodzimych terenów. Ponadto uwrażliwia na wszelkie ślady, odkrycia i zabytki archeologiczne, ułatwia współpracę ze służbami konserwatorskimi. Natychmiastowa reakcja obywatelska niejednokrotnie pozwala uratować przed zniszczeniem archeologiczne stanowiska i przypadkowo znalezione zabytkowe przedmioty.

Obszar Gminy Sandomierz znajduje się na czterech obszarach AZP: 89-73, 89-74, 90-73, 90-74. Łącznie zinwentaryzowanych jest 155 stanowisk. Zasobu archeologicznego dziedzictwa kulturowego gminy nie należy uważać za zbiór zamknięty. Zasób ten powinien podlegać cyklicznej weryfikacji poprzez badania powierzchniowe, jak i rozpoznawcze badania wykopaliskowe, które najpełniej potrafią udzielić odpowiedzi w kwestii rzeczywistej wartości danego obiektu archeologicznego.

Początki zainteresowań dziedzictwem kulturowym Ziemi Sandomierskiej mają metrykę sięgającą połowy XIX w. Dopiero pod koniec lat 20-tych XX w. zainicjowano systematyczne, prowadzone na szeroką skalę prace archeologiczne. Początkowo miały one przede wszystkim charakter ratowniczy i związane były z dokumentowaniem ujawnianych w trakcie prac ziemnych odkryć i zabytków. Na ten właśnie okres datuje się początek wieloletnich badań stacjonarnych na Wzgórzu Świętojakubskim w Sandomierzu. W drugiej połowie lat 50-tych XX w. rozpoczęto trwające po dzień dzisiejszy systematyczne badania archeologiczne na terenie miasta. W pierwszym okresie pracami realizowanymi w ramach badań nad początkami państwa polskiego kierował z ramienia Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk (obecny Instytut Archeologii i Etnologii PAN) Jerzy Gąssowski, zaś od końca lat 60-tych XX w. prace te prowadził interdyscyplinarny zespół badawczy, kierowany przez Stanisława Tabaczyńskiego. Nadrzędnym celem tych przedsięwzięć było poznanie początków Sandomierza i rekonstrukcja najstarszego układu przestrzennego miasta, w tym ustalenie lokalizacji grodu. Badania objęły początkowo teren Wzgórza Staromiejskiego, na którym w 1962 r. doszło do spektakularnego odkrycia zestawu figur szachowych z XII w., znanych jako „szachy sandomierskie”. W kolejnych latach prace skoncentrowano na Wzgórzach Zamkowym i Collegium Gostomianum. Na pierwszym z nich odkryto pozostałości potężnych drewniano-ziemnych fortyfikacji grodu. Natomiast na drugim, poza relikdami murowanego kościoła św. Piotra, odkryto obiekty i zabytki świadczące o istnieniu w tym miejscu w wiekach XI i XII ufortyfikowanego podgrodzia. Prace realizowane w pierwszej połowie lat 70-tych XX w. włączone zostały w szerszy program rewaloryzacji Starówki i ratowania zabytków Starego Miasta w Sandomierzu, w związku z zaistniałym w latach 60-tych XX w. osuwaniem się skarpy sandomierskiej. Prowadzone w latach późniejszych na terenie miasta badania archeologiczne podejmowano głównie z potrzeb konserwatorskich. Z ważniejszych można wymienić prace prowadzone na terenie Wzgórza Zamkowego, w trakcie których doszło do odkrycia m.in. wielobocznej baszty z czasów Kazimierza Wielkiego, badania przy kościele dominikańskim św. Jakuba, odkrycie najstarszych drewnianych umocnień miasta lokacyjnego na Wzgórzu Miejskim i pozostałości kilku cmentarzy z XI-XII w. Istotne znaczenie naukowe miały prace weryfikacyjne zrealizowane w latach 80-tych XX w. na kopcu Salve Regina w Sandomierzu. Badania prowadzone były przez Andrzeja Buko, Marka Florka i Józefa Ścibiora. Prowadzone od lat 70-tych XX w. prace archeologiczne nie ograniczały się wyłącznie do stanowisk średniowiecznych. Równie intensywne badania prowadzono na wielu stanowiskach pradziejowych, m.in. wieloletnie prace wykopaliskowe IAI PAN na Wzgórzu Zawichojskim w Sandomierzu.

Duże nagromadzenie reliktdów dawnego osadnictwa na Ziemi Sandomierskiej wynika w dużym stopniu z niezwykle korzystnych warunków naturalnych pozwalających, zarówno w pradziejach, średniowieczu, jak i

w czasach nowożytnych, na stosowanie różno-rodnych strategii eksploatacji środowiska naturalnego. Na urodzajnych glebach lessowych Wyżyny Sandomierskiej już od początku neolitu rozwijać się mogło pomyślnie rolnictwo. Z kolei Wisła i jej dopływy, w tym wielkie łąki, sprzyjały rozwojowi rybołówstwa i hodowli na terenach nizinnych. W Kotlinie Sandomierskiej, gdzie przetrwały do dnia dzisiejszego świadectwa obszarów puszczańskich, rozwijała się gospodarka oparta na różnorodnych formach eksploatacji lasu (łowiectwo, zbieractwo, pozyskiwanie drewna, produkcja węgla drzewnego, smoły, dziegciu i potażu). Na terenach leśnych Przedgórze Ilżeckiego, Gór Świętokrzyskich i Kotliny Sandomierskiej zlokalizowane są łatwo dostępne surowce naturalne, takie jak kamień, krzemień, rudy żelaza i metali kolorowych czy surowce ilaste, wykorzystywane od zarania dziejów do produkcji ceramiki. Z kolei rozwojowi wymiany handlowej sprzyjało usytuowanie Ziemi Sandomierskiej na szlakach komunikacyjnych łączących Bałtyk z terenami naddunajskimi i Europę wschodnią z zachodnią, funkcjonujących już od neolitu.

Zestawienie stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Sandomierz przedstawiono w Aneksie nr 2 na końcu opracowania.

5.2.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Sandomierz posiada kilka placówek o charakterze muzealnym:

Muzeum Okręgowe, ul. Zamkowa 12. W 1921 r. odbyło się uroczyste otwarcie Muzeum Ziemi Sandomierskiej dzięki staraniom członków Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (Stanisław Karpowicz, ksiądz Andrzej Wyrzykowski, Józef Pietraszewski i Zdzisław Lenartowicz). W początkowym okresie swojej działalności Muzeum nie posiadało własnego pomieszczenia. Zbiory, które systematycznie się powiększały, były przechowywane w prywatnych domach członków Towarzystwa.

Dzięki staraniom założycieli w 1925 r. Muzeum przeniesiono do własnej siedziby mieszczącej się w nowo wybudowanym budynku PTK przy ul. Gołębickej, obecnie Żeromskiego. Na zbiory muzealne składały się przede wszystkim zabytki archeologiczne, przyrodnicze, okazy mineralogiczne i entomologiczne, numizmaty oraz zabytki z zakresu kultury ludowej. Miały one najczęściej charakter regionalny. Nie gromadzono natomiast dzieł z zakresu sztuk pięknych i rzemiosła artystycznego. Pierwsze eksponaty pochodziły z prywatnych zbiorów założycieli Muzeum, a także innych członków PTK. Muzeum pozyskało wyposażenie odkrytego w 1928 r. przez Leona Wilkońskiego grobu zwanego „książęciem” z Sandomierza-Krakówki datowanego na około 75-100 r.n.e. Zbiory powiększały się także dzięki mieszkańcom Sandomierza i okolicznych miejscowości, którzy przynosili do Muzeum różnorodne przedmioty. Były to zarówno przechowywane w domu „starożytności”, jak i obiekty pochodzące z przypadkowych odkryć np. w czasie wykonywania prac polowych. W ten sposób trafiło do zbiorów wiele zabytków archeologicznych i numizmatów, a wśród nich „skarb” odkryty w 1934 r. w Gnieszowicach koło Sandomierza, składający się z 346 wczesnośredniowiecznych denarów krzyżowych i kilku placków srebra. Skarb ten, choć bardzo uszczuplony, przetrwał do czasów dzisiejszych. Bardzo cennymi i unikatowymi zabytkami etnograficznymi były stroje z okolic Sandomierza, tj. kompletny strój męski oraz ślubny strój kobiecy. Dzięki intensywnym działaniom w pozyskiwaniu zbiorów już w 1933 r. ogólna liczba zgromadzonych eksponatów wyniosła 6000 sztuk. Okres II wojny światowej to szczególnie trudny czas dla Muzeum. Gromadzone zbiory w dużej części nie przetrwały zawieruchy wojennej.

Minister Kultury i Sztuki powołał do życia z dniem 1.VI.1956 r. Muzeum w Sandomierzu. Na jego siedzibę przeznaczono orestaurowaną W Muzeum kontynuowano pracę swoich poprzedników gromadząc i opracowując zbiory, organizując wystawy, spotkania i prelekcje. W 1970 r. w strukturze Muzeum zostały wyodrębnione dwa działy merytoryczne: Historyczno-Artystyczny i Archeologiczno-Etnograficzny.

W 1975 r. otrzymało status Muzeum Okręgowego. Od tego czasu rozpoczyna się dynamiczny rozwój placówki. Znacznie powiększają się zbiory, powstają nowe działy: Archeologii, Etnografii, Historii, Sztuki, Pracownia Dokumentacji Fotograficznej i Naukowo-Oświatowy. W 1978 r. Muzeum pozyskało trzy sale ekspozycyjne w przyziemiu sandomierskiego ratusza. Lata 70. i 80. XX w. to okres, w którym Muzeum wzbogaciło się o trzy oddziały (Zagroda Pamięci Narodowej w Wiktorynie, Muzeum Czynu Zbrojnego w Janowie Lubelskim od 1993 r. Muzeum Regionalne, Oddział Literatury im. Jarosława Iwaszkiewicza). W 1986 r. na siedzibę Muzeum został przeznaczony Zamek. W zamku znajdują się kilka działów, w tym: archeologiczny, etnograficzny, sztuki, historyczny, literatury, edukacyjno-promocyjny. Ponadto znajdują się pomieszczenia magazynowe zbiorów, biblioteka muzealna, pracownie działów merytorycznych i pomieszczenia administracyjne.

Muzeum Diecezjalne "Dom Jana Długosza", ul. Jana Długosza 9. Muzeum powstało w 1902 r. z inicjatywy ks. Józefa Rokosznego (1870-1931), kanonika kapituły katedralnej. Decyzją kapituły katedralnej pierwsze zabytki gromadzono w kapitulniku katedry pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Sandomierzu. W 1906 r. zbiory z kapitulnika zostały przeniesione do nowej siedziby w Seminarium Duchownym, w dawnym klasztorze Panien Benedyktynek. W 1934 r. z inicjatywy biskupa Włodzimierza Jasińskiego (1873-1965), ordynariusza diecezji sandomierskiej zostało podjęte dzieło remontu późnogotyckiego Domu Długosza, z zamiarem pomieszczenia w jego wnętrzu zbiorów Muzeum Diecezjalnego. Uroczyste otwarcie nowej placówki pod nazwą Diecezjalne Muzeum Sandomierskie odbyło się 27 października 1937 r. Muzeum posiada bardzo cenne zbiory z zakresu malarstwa, rzeźby sakralnej, tkaniny, drobnej plastyki oraz elementów wystroju architektonicznego, jak również sztuki zdobniczej, ceramiki, kolekcji mebli, numizmatyki i archeologii.

Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, ul. Rynek 9. Oddział Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego w Sandomierzu został powołany 1 maja 1985 r. Placówka mieściła się w budynku Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Tarnobrzegu przy ulicy 11 Listopada 1. Uroczyste otwarcie Oddziału nastąpiło 5 maja 1989 r. Prezentowano wystawy czasowe w siedzibie oraz w terenie. Z początkiem 1990 r. przy Oddziale rozpoczęła działalność trzy punkty muzealne: w Opatowie, Klimontowie i Janowie Lubelskim, a rok później czwarty w Staszowie. Wymienione placówki, dzięki pozyskiwaniu cennych pamiątek po działaczach ludowych, organizowaniu interesujących wystaw i spotkań, przyczyniły się do integracji środowisk lokalnych, co zaowocowało powstawaniem przy tych ośrodkach Towarzystw Przyjaciół Oddziału MHRPL. W 1997 r. placówka przeniosła swoją siedzibę do pomieszczeń przy ul. Rynek 9. W Oddziale zgromadzono wiele wartościowych kolekcji rzeczowych i tematycznych, m.in. kolekcję sztandarów, zbiór dokumentów dotyczących działalności politycznej organizacji chłopskich na tych terenach. Prasa ludowa, archiwum naukowe i fotograficzne sprzyjają studiom nad ruchem ludowym ziemi sandomierskiej. Prowadzone są lekcje muzealne dla młodzieży, kursy, szkolenia i wykłady dla nauczycieli historii. Oddział współpracuje ze wszystkimi instytucjami kultury na terenie Sandomierza, Tarnobrzegu i okolic.

Podziemna Trasa Turystyczna. Jest to połączony w trasę turystyczną zespół dawnych miejskich piwnic i składów. Wejście do podziemi znajduje się przy ul. Rynku 10 (boczne wejście od ul. Oleśnickich), natomiast wyjście główne jest w budynku sandomierskiego Ratusza. Sandomierska trasa została udostępniona zwiedzającym w 1977 r. Do jej powstania przyczyniły się występujące w latach 60-tych XX w. zapadliska i katastrofy budowlane w mieście. W ich następstwie, w 1963 r. zespół pracowników naukowych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie opracował program, mający na celu ratowanie Starego Miasta. W wyniku tych działań odkryto kilkukondygnacyjny zespół podziemnych pomieszczeń i wyrobisk. Celem ustabilizowania gruntu pod budynkami, rok później rozpoczęto prace górnicze, wykonywane przez pracowników Przedsiębiorstwa Robót Górniczych w Bytomiu. W ich trakcie ze względów konstrukcyjnych zlikwidowano część pomieszczeń, natomiast z pozostałych utworzono trasę turystyczną. Trasa składa się z 34 połączonych ze sobą pomieszczeń, położonych na głębokości od 4 do 12 m pod powierzchnią. Składają się na nią pochodzące z XIV i XV w. kupieckie piwnice i składy. W części udało się zachować pierwotne obmurowania. Długość trasy liczy 470 metrów i biegnie pod budynkami przy ul. Opatowskiej 1 i 2, Rynku od 5 do 10 oraz ulicami: Oleśnickich, Opatowską, Bartolona oraz Rynkiem. W części sal znajdują się ekspozycje związane z historią Sandomierza, życiem codziennym jego mieszkańców oraz tutejszym rzemiosłem. Trasa jest obiektem całorocznym, czynnym codziennie.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Sandomierz funkcjonują trzy z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

5.3.1 Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo, którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Poniżej znajduje się zestawienie obiektów nieruchomości z terenu Gminy Sandomierz wpisanych do rejestru zabytków:

- Zespół urbanistyczno-architektoniczny i krajobrazowy
nr rej.: A.719 z 09.01.1947 r., 10.01.1966 r., 25.02.1977 i z 10.04.1984 r.
- Zespół kościoła katedralnego pw. NMP, ul. Katedralna
nr rej.: A.720/1-3 z 09.03.1932 r., z 11.04.1932 r., z 10.01.1966 r., z 28.02.1977 r. i z 21.05.1999 r.:
 - kościół katedralny pw. Narodzenia NMP,
 - dzwonnica,
 - ogrodzenie mur.
- Zespół kościoła parafialnego, ul. Staromiejska
nr rej.: A.723/1-3 z 11.04.1932 r., z 10.01.1966 r. i z 28.02.1977 r.:
 - kościół pw. Nawrócenia św. Pawła,
 - dzwonnica,
 - ogrodzenie z bramą.
- Synagoga z domem gminy żydowskiej, ob. archiwum, ul. Żydowska 4
nr rej.: A.735 i A.736 z 29.04.1959 r., z 20.05.1966 r. i z 28.02.1977 r.
- Zespół klasztorny benedyktynek, ob. seminarium duchowne, ul. Żeromskiego
nr rej.: A.724/1-9 z 22.10.1932 r., z 10.01.1966 r. i z 1.03.1977 r.:
 - kościół pw. św. Michała,
 - klasztor,
 - dzwonnica,
 - budynek furty klasztornej,
 - domek kapelana,
 - kazalnica,
 - ogród,
 - zabudowania gospodarcze,
 - ogrodzenie terenu klasztornej,
 - seminarium niższe, nr rej.: A-742 z 23.04.1994 r.
- Zespół klasztorny dominikanów, ul. Staromiejska, z otaczającymi sadami i wawozami (Staromiejski, Piszczele, Podwale Dolne i Królowej Jadwigi) oraz lipami przed kościołem

- nr rej.: A-725/1-6 z 09.03.1932 r., z 10.01.1966 r. i z 09.03.1977 r.:
- kościół pw. św. Jakuba z 2 kaplicami,
 - dzwonnica,
 - skrzydła klasztorne,
 - ogród klasztorny.
- Dawny klasztor dominikanów, pl. Poniatowskiego 3
nr rej.: A.748 z 5.01.1998 r.
 - Zespół klasztorny reformatów, pl. św. Wojciecha
nr rej.: A.727/1-2 z 22.10.1932 r., z 1.03.1967 r. i z 9.03.1977 r.:
 - kościół, ob. par. pw. św. Józefa,
 - klasztor,
 - mur z kapliczkami Męki Pańskiej i bramka,
 - ogród klasztorny,
 - ogrodzenie zespołu. - Dawny zespół szpitalny, ul. Opatowska 10
nr rej.: A.726/1-3 z 09.06.1932 r., z 20.01.1966 r., z 20.05.1967 r. i z 9.03.1977 r.:
 - kościół, ob. rektoralny pw. Świętego Ducha,
 - 2 budynki szpitalne. - Kolegium jezuickie „Collegium Gostomianum”, ul. Długosza 7
nr rej.: A.728 z 09.03.1932 r., z 20.05.1967 r. i z 10.03.1977 r.
 - Cmentarz „katedralny”, ul. Mickiewicza
nr rej.: A.729 z 17.10.1989 r.
 - Cmentarz wojenny, z I i II wojny światowej
nr rej.: A.730 z 17.10.1989 r.
 - Cmentarz par. św. Pawła, ul. Staromiejska
nr rej.: A.731 z 17.10.1989 r.
 - Cmentarz żydowski, ul. Sucha
nr rej.: A.732 z 17.10.1989 r.
 - Cmentarz wojenny żołnierzy Armii Radzieckiej, ul. Mickiewicza
nr rej.: A.733 z 17.10.1989 r.
 - Mogiła zbiorowa żołnierzy austriackich, ul. Leszka Czarnego
nr rej.: A.734 z 24.05.1993 r.
 - Zamek
nr rej.: A.737 z 09.03.1932 r., z 20.01.1966 r. i z 10.03.1977 r.
 - Pozostałości murów obronnych
nr rej.: A.7738/1-5 z 01.03.1967 i z 10.03.1977 r.
 - Brama Opatowska
nr rej.: A.739 z 16.12.1931 r., z 10.01.1966 r. i z 10.03.1977 r.
 - Ratusz
nr rej.: A.740 z 16.12.1931 r., z 10.01.1966 r. i z 29.03.1977 r.
 - Dworek, ul. Browarna 9,
nr rej.: A.772 z 30.04.1959 r., z 20.05.1967 r. i z 29.03.1977 r.
 - Mansjonaria „Dom Długosza”, z ogrodem, ul. Długosza 9
nr rej.: A.741/1-3 z 30.04.1932 r., z 28.06.1947 r., z 10.01.1966 r. i z 10.03.1977 r.
 - Sufraganówka, ul. Katedralna 1
nr rej.: A.721 z 1.03.1966 r. i z 10.03.1977 r.
 - Wikarówka, ul. Katedralna 3
nr rej.: A.722 z 1.03.1966 r. i z 10.03.1977 r.
 - Dworek, ul. Królowej Jadwigi 3
nr rej.: A.773 z 20.05.1967 r. i z 29.03.1977 r.
 - Dom, ul. Mariacka 3
nr rej.: A.743 z 20.05.1967 r.
 - Pałac biskupi z ogrodem, ul. Mariacka 7
nr rej.: A.922 z 09.04.2014 r.

- Dom księży emerytów, ul. Mariacka 9
nr rej.: A.744 z 20.05.1967 r. i z 10.03.1977 r.
- Kanonia, ul. Mariacka 8 (d.10)
nr rej.: A.745 z 31.03.1971 r. i z 10.03.1977 r.
- „Dom Katolicki”, ul. Mariacka 12 (d.16)
nr rej.: A.746 z 20.03.1993 r.
- Dawna szkoła parafialna, ul. Mariacka 10 (d.18)
nr rej.: A.747 z 20.05.1967 r. i z 10.03.1977 r.
- Dom, ul. Opatowska 1
nr rej.: A.751 z 20.05.1967 r.
- Dom, ul. Opatowska 8
nr rej.: A.752 z 20.05.1967 r.
- Dom, ul. Opatowska 11
nr rej.: A.753 z 20.05.1967 r.
- Dom, ul. Opatowska 21
nr rej.: A.754 z 9.05.1997 r.
- Dom, pl. Poniatowskiego 1
nr rej.: A.749 z 20.05.1967 r.
- Dom, Rynek 3
nr rej.: A.755 z 20.05.1967 r.
- Dom, Rynek 4
nr rej.: A.921 z 19.09.2013 r.
- Konwikt Bobolów, Rynek 5
nr rej.: A.756 z 20.05.1967 r.
- Dom, Rynek 6
nr rej.: A.757 z 20.05.1967 r.
- Dom, Rynek 7
nr rej.: A.758 z 20.05.1967 r.
- Dom, Rynek 8
nr rej.: A.759 z 20.05.1967 r.
- Dom, Rynek 9
nr rej.: A.760 z 20.05.1967 r.
- Kamienica Oleśnickich, Rynek 10
nr rej.: A.761 z 28.08.1947 r., z 20.01.1966 r. i z 30.03.1977 r.
- Odwach, ob. PTTK, Rynek 12
nr rej.: A.7762 z 20.05.1967 r.
- Dom, Rynek 15
nr rej.: A.763 z 20.05.1967 r.
- Dom, Rynek 20
nr rej.: A.764 z 20.05.1967 r.
- Dom, Rynek 22
nr rej.: A.765 z 20.05.1967 r.
- Dom „Greka Kojaszora”, Rynek 23
nr rej.: A.766 z 20.05.1967 r.
- Dom „Węgra Lazarczyka”, Rynek 27
nr rej.: A.767 z 1.03.1967 r.
- Dom, Rynek 30
nr rej.: A.768, z 20.05.1967 r.
- Dom, Rynek 31 (ob. 31a)
nr rej.: A.769 z 20.05.1967 r.
- Dworek, ul. Staromiejska 2 (d. Świętopawelska 4)
nr rej.: A.774 z 20.05.1967 r. i z 29.03.1977 r.
- Dom, ul. Tkacka 2
nr rej.: A.770 z 15.07.1993 r.

- Dworek z oficyną , ul. Zawichojska 2
nr rej.: A.775 z 30.04.1959 r., z 20.05.1967 r. i z 30.03.1977 r.
- Budynek dawnych koszar Sandomierskiej Straży Granicznej, ul. Zawichojska 13
nr rej.: b.n. z 1.12.2020 r.
- Dom, ul. Żeromskiego 9
nr rej.: A.771 z 16.06.1994 r.
- Spichlerz ul. Rybitwy 5
nr rej.: A.776 z 30.04.1959 r. i z 1.03.1967 r.

5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; - udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Prowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru, poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje, wymaga uzyskania pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w trybie decyzji, stosownie do art. 36 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Jedną z podstawowych form ochrony zabytków ruchomych jest ich wyposażenie w specjalistyczne urządzenia techniczne (np. systemy sygnalizacji pożaru, stałe czy półstałe instalacje gaśnicze, sieci hydrantowe). Szczególna rola przypada systemom sygnalizacji pożarowej, bowiem ich zadaniem jest wykrycie zagrożenia (pożaru) w jego wczesnej fazie. Dzięki temu możliwe jest szybkie podjęcie interwencji i zminimalizowanie strat.

Poniżej znajduje się zestawienie obiektów ruchomych z terenu Gminy Sandomierz wpisanych do rejestru zabytków:

- Zabytki ruchome z kościoła kolegiackiego (ob. katedralnego) pw. Narodzenia Najświętszej Panny Marii wpisane zostały do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego decyzją z 02.03.1970 r. (185 obiektów zabytkowych).
- Zabytki ruchome stanowiące wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Pawła wpisane zostały do rejestru zabytków decyzją nr 51 B z 31.03.1970 r. (68 zabytków ruchomych).
- Zabytki ruchome z kościoła i klasztoru oo. dominikanów pw. św. Jakuba Ap. wpisane zostały do rejestru zabytków decyzją nr 49 B z 23.03.1970 r. (126 zabytków ruchomych).
- Zabytki ruchome stanowiące wyposażenie kościoła parafialnego (d. klasztorne reformatów) pw. św. Józefa wpisane zostały do rejestru zabytków decyzją z 2.04.1970 r. (17 obiektów zabytkowych).
- Zabytki ruchome z kościoła pw. św. Michała (d. klasztorne benedyktynek) wpisane zostały do rejestru zabytków decyzją nr 42 B z 05.03.1970 r. (117 obiektów zabytkowych).

- Zabytki ruchome z kościoła pw. św. Ducha (d. szpitalnego duchaków) wpisane zostały do rejestru zabytków decyzją nr 50 B z 31.03.1970 r. (13 obiektów zabytkowych).
- Decyzją nr 48 B z 13.03.1970 r. wpisane zostały zabytki zgromadzone w Muzeum Diecezjalnym, w tzw. Domu Długosza (144 obiekty zabytkowe).
- Decyzją nr 41 B z 10.05.2004 r. wpisany został do rejestru zabytków zespół inkunabułów, starodruków i rękopisów ze zbiorów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego (1151 pozycji).
- Decyzją nr 53 B z 08.11.2004 r. zostało wpisanych 10, nr 66 B z 23.08. 2005 r. zostało wpisanych 7, a decyzją 98 B z 16.05.2008 r. do rejestru zabytków wpisanych zostało kolejnych 6 nagrobków z sandomierskiego cmentarza katedralnego.

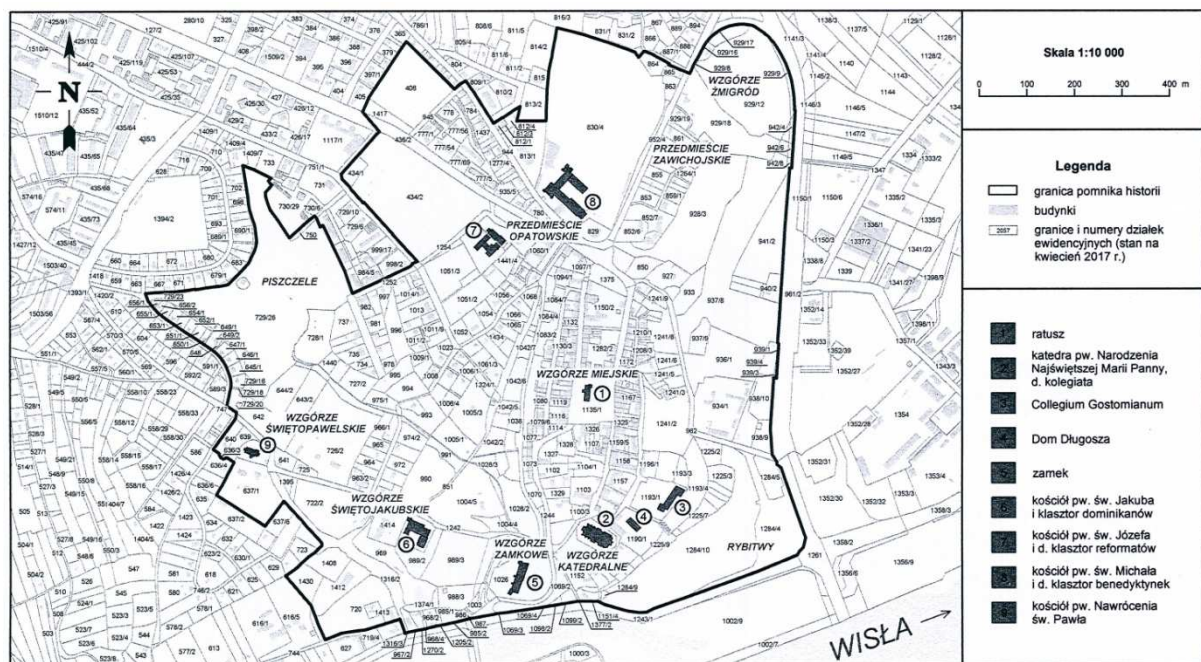
5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Sandomierz nie występują stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Niektóre z nich podlegają ochronie poprzez wpis do rejestru zabytków zespołu urbanistyczno-architektoniczny i krajobrazowego Sandomierza: A.719 z 09.01.1947 r., 10.01.1966 r., 25.02.1977 i z 10.04.1984 r. (m.in. stanowisko archeologiczne nr 1, 2, 3, 4, 7, 20, 34, 38, 40, 42, 43, 45, 56, 59, 75, 76, 82, 102, 104).

5.3.4 Zabytki uznane za pomnik historii

Zgodnie z art. 15 pkt 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

22 listopada 2017 r. decyzją Prezydenta RP Andrzeja Dudy na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Piotra Glińskiego, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków, wpisano sandomierski historyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy na listę pomników historii.

Ryc. 5. Mapa Pomnika Historii "Sandomierz - historyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy" (źródło: Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej polskiej w sprawie uznania za pomnik historii).

Pomnik Historii "Sandomierz - historyczny zespół architektoniczno-krajobrazowy" tworzą liczne zabytki należące do najwyższej klasy dzieł architektury, rzeźby i malarstwa. Najcenniejsze z nich to gotycka kolegiata (obecnie katedra pw. Narodzenia Najświętszej Panny Marii) z freskami w stylu rusko - bizantyńskim, znajdujący się nieopodal gotycki dawny dom miansjonarzy zw. Domem Długosza, późnoromański kościół pw. św. Jakuba z klasztorem dominikanów, średniowieczny układ urbanistyczny miasta z prostokątnym rynkiem i geometryczną siatką ulic, otoczony pozostałościami murów miejskich z zachowaną gotycką Bramą Opatowską, jeden z kilku zachowanych w Polsce gotycko-renesansowych ratuszy miejskich, barokowy gmach szkoły

jezuickiej zw. Collegium Gostomianum, dawne klasztory reformatów i benedyktynek. Oprócz szczególnych wartości zabytkowych, Sandomierz wyróżnia się wartościami przestrzenno - krajobrazowymi. Miasto położone jest malowniczo na skraju nadwiślańskiej wysoczyzny, na kilku wzgórzach rozdzielonych wąwozami m. in.: Wąwozem Królowej Jadwigi i Wąwozem Piszczele.

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się zabytki architektury sakralnej, rezydencjonalnej, folwarcznej, budownictwa mieszkaniowego i gospodarczego, zabytki techniki, dzieła budownictwa obronnego, ponadto historyczne układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytkowe cmentarze, parki lub ogrody i inne formy zieleni komponowanej, a także stanowiska archeologiczne. Podkreślenia wymaga, że gminna ewidencja zabytków stanowi podstawę do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Zabytki ujęte w ewidencji powinny być uwzględniane w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz objęte ochroną w planie zagospodarowania przestrzennego. Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r., poz. 1886).

W stosunku do zabytków ujętych indywidualnie w ewidencji, wszelkie działania mogące prowadzić do zmiany wyglądu zabytku oraz jego stanu zachowania należy uzgadniać ze stanowiska konserwatorskiego, stosownie do art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane.

W stosunku do obszaru ujętego w gminnej ewidencji zabytków, wszelkie działania mogące potencjalnie wpłynąć na sposób zagospodarowania przestrzeni na wskazanym obszarze - w tym dotyczące zmian zewnętrznych przy obiektach współczesnych, nie zabytkowych, należy uzgadniać ze stanowiska konserwatorskiego, stosownie do art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane.

Podjęcie jakichkolwiek prac przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków podlega uzgodnieniom z wojewódzkim konserwatorem zabytków na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 53 ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego.

Ponadto właściciele lub posiadacze obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków muszą zawiadamiać wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Sandomierz została sporządzona w 2009 r. i zaktualizowana w 2021 r. Zawiera łącznie 317 obiektów (162 - zabytki nieruchome, 155 - stanowiska archeologiczne). Występują w niej obiekty wpisane są do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego oraz obiekty znajdujące się na kartach adresowych GEZ (niefiguruje w rejestrze). Wśród obiektów w GEZ dominują budynki mieszkalne (kamienice mieszczańskie). Następną grupę stanowią obiekty o funkcji sakralnej, obronnej, obiekty użyteczności publicznej oraz przemysłowe.

Budynki ujęte w GEZ prezentują w większości bardzo dobry lub dobry stan zachowania. W bardzo złym stanie jest jedynie budynek mieszkalny przy ul. Opatowskiej 21 oraz budynki dawnych koszar przy ul. Zacisze. Ponadto część kamienic wymaga odświeżenia elewacji zewnętrznych. Kilka obiektów obecnie nie istnieje, zostały rozebrane a w ich miejscu wybudowano nowe budynki. Stało się tak w przypadku budynku dawnej bursy przy ul. Krępianki 6 oraz domów mieszkalnych przy Zamkowej 5 (pozostały jedynie fundamenty), ul. Staromiejskiej 1, ul. Krakowskiej (dz. nr 958), ul. Krępianki 3 oraz ul. Zawichojskiej 18.

Zestawienie obiektów nieruchomości i archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Sandomierz przedstawiono w Aneks nr 1 i 2 na końcu opracowania.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych. Określa ona cztery ważne elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania Gminy Sandomierz w zakresie ochrony zabytków.

Tabela 2. Analiza SWOT Gminy Sandomierz.

MOCNE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Bardzo dobre położenie geograficzne miasta związane z umiejscowieniem na skrzyżowaniu dróg (krajowej i międzynarodowej, rzeka Wisła), w niedalekiej odległości od Krakowa, Lublina, Rzeszowa. • Sandomierz jest siedzibą powiatu. • Bogactwo kulturowe, duża liczba zabytków o wysokich walorach historycznych i kulturowych (<i>m.in. zamek królewski, bazylika katedralna, dawny klasztor o.o. Dominikanów, liczne zabytkowe kościoły, Dom Długosza, Collegium Gostomianum, ratusz, liczne zabytkowe kamienice</i>). • Obecność na terenie Gminy wielu wartościowych obiektów i zespołów obiektów wpisanych do rejestru zabytków. • Dobry stan techniczny obiektów zabytkowych. • Oznakowanie obiektów zabytkowych. • Atrakcyjność turystyczna miasta. • Działalność Muzeum Okręgowego w Zamku królewskim, Muzeum Diecezjalnego, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Podziemnej Trasy Turystycznej, Sandomierskie Centrum Kultury. • Walory przyrodnicze (Wisła, wąwozy, Góry Pieprzowe, położenie, sady, winnice). • Baza noclegowa stosunkowo dobrze rozwinięta. • Działające zespoły i kapele ludowe, m.in. <i>Zespół Tańca Ludowego "Sędomir", Zespół Pieśni i Tańca "Ziemia Sandomierska"</i>. • Szlaki turystyczne. m.in. <i>Sandomierski Szlak Jabłkowy, Sandomierski Szlak Winiarski</i>. • Odbywające się cykliczne imprezy kulturalne. • Publikacje i foldery poświęcone problematyce dziedzictwa kulturowego miasta Sandomierz. • Ład urbanistyczny i przestrzenny miasta. • Opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy. • Aktywnie działające stowarzyszenia, m.in. <i>Sandomierskie Stowarzyszenie Kulturalne, Lokalna Grupa Działania Ziemi Sandomierskiej, Społeczny Komitet Odnowy Cmentarza Katedralnego w Sandomierzu, Społeczny Komitet Odnowy Cmentarza Katedralnego w Sandomierzu</i>.
SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Zły lub średni stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych (m.in. koszary carskie przy ul. Zacisze, kamienica przy ul. Opatowska 21). • Słaba dostępność komunikacyjna.

- Niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczane na ochronę zabytków.
- Niewystarczające środki na działalność kulturalną.
- Niewystarczające wykorzystanie potencjału środowiska kulturowego dla celów społecznych, gospodarczych i turystycznych.

SZANSE

- Pozyskanie funduszy na prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych.
- Przestrzeganie zapisów miejscowych planów zagospodarowania w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.
- Plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne związane z operacjami militarnymi na terenie gminy, jako element promocji i budowania więzi lokalnych, zarówno ze społecznością jak i sąsiadującymi gminami.
- Współpraca i koordynacja działań konserwatorskich z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- Wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych.
- Systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy.
- Możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej.

ZAGROŻENIA

- Wysokie koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych.
- Skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne.
- Zacieranie walorów historycznych obiektów zabytkowych przez przypadkowe przebudowy i modernizacje powodujące ich dewaloryzację.
- Emigracja mieszkańców gminy, szczególnie młodych.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Celem niniejszego programu, opracowanego w oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków, jest stworzenie wieloletniej strategii ochrony zabytków znajdujących się na terenie Gminy Sandomierz. Misją miasta, w kontekście zachowania i ochrony jej dziedzictwa kulturowego jest: ***"świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego, poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych, a także racjonalne wykorzystanie istniejących zasobów dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy"***.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a więc:

- ✓ włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- ✓ uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- ✓ zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
- ✓ wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
- ✓ podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających

wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego.

- ✓ wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
- ✓ określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków.
- ✓ podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Poniżej przedstawiono priorytety, kierunki działań i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sandomierz na lata 2021-2024.

Priorytet I	
OCHRONA I REWALORYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
Kierunki działań:	Zadania:
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich zabytków stanowiących własność gminy, w miarę posiadanych do dyspozycji środków finansowych w budżecie oraz pozyskanych ze źródeł zewnętrznych. ➤ Monitoring stanu zachowania zabytków będących własnością gminy: <ul style="list-style-type: none"> ✓ przegląd stanu technicznego obiektów, ✓ wyznaczenie obiektów, dla których niezbędny jest remont/konserwacja, ✓ opracowanie planu remontów. ➤ Podejmowanie starań o uzyskanie środków finansowych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy pochodzących ze środków unijnych i budżetu państwa, ➤ Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci podjęcia realizacji stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowe przy zabytkach, ➤ Coroczne przeznaczanie środków z budżetu gminy na dotacje na renowację zabytków wpisanych do rejestru zabytków. ➤ Zapoznanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami korzystania z programowych funduszy Wspólnoty Europejskiej. Dysponowanie aktualnymi informacjami o możliwościach starania się o środki pozabudżetowe na dofinansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych. ➤ Przebudowa lub adaptacja zdegradowanych budynków lub obiektów celem przywrócenia lub nadania im nowych funkcji społecznych, gospodarczych, edukacyjnych, kulturalnych lub rekreacyjnych, i innych (m.in. budynki dawnych koszar carskich przy ul. Zacisze, dawny spichlerz przy ul. Rybitwy 5). ➤ Dążenie do odtworzenia zniszczonych elementów historycznych zespołów zabudowy, dostosować nową zabudowę do historycznej kompozycji przestrzennej w zakresie lokalizacji, skali, bryły i formy architektonicznej (podziałów architektonicznych, proporcji powierzchni murów i otworów, opracowania elewacji, kolorystyki, stolarki okien i drzwi) oraz nawiązywać formą nowych obiektów współczesnymi i stosowanymi materiałami do lokalnej tradycji architektonicznej, ➤ Uregulowanie praw własnościowych działek w celu umożliwienia realizacji planu zagospodarowania terenów zabytkowych. ➤ Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni i na cmentarzach. ➤ Ochrona stanowisk archeologicznych poprzez zachowanie w stanie istniejącym z zakazem ingerencji mechanicznej w ich strukturę. Obowiązek ochrony odkrytych przypadkowo znalezisk, zabezpieczenia ich i powiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o dokonanych odkryciach. ➤ Rozważenie możliwości przygotowania studium historyczno-urbanistycznego dla miasta Sandomierza, studiów historyczno-architektonicznych dla najcenniejszych obiektów zabytkowych.

**PRIORYTET II:
OCHRONA I ŚWIADOME KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO**

Kierunki działań:	Zadania:
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Egzekwowanie zapisów określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego: <ul style="list-style-type: none"> ✓ w przypadku uchwalania nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego niezbędne jest uwzględnianie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego. ➤ Aktualizacja Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb zachowania krajobrazu kulturowego gminy. ➤ Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: <ul style="list-style-type: none"> ✓ podjęcie zarządzeniem Gminnej Ewidencji Zabytków, ✓ zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy, ✓ systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną, ✓ propozycje skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji, ✓ udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami, ✓ sporządzenie sprawozdanie z realizacji założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (zgodnie z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), ✓ zamieszczenie wykazu GEZ i Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na stronie internetowej Urzędu Gminy. ➤ Walka z samowolami budowlanymi.

**Priorytet III:
PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I PIELEGNACJA TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ**

Kierunki działań:	Zadania:
Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Udostępnianie informacji o zabytkach i działaniach promocyjnych na stronie internetowej Urzędu Gminy. ➤ Współpraca z właścicielami i użytkownikami cenniejszych obiektów zabytkowych celem ułatwienia dostępu zwiedzającym, zwłaszcza w sezonie turystycznym. ➤ Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwości pozyskiwania środków na odnowę zabytków wpisanych do rejestru zabytków. ➤ Prezentacja wystaw stałych i czasowych dokumentujących dziedzictwo kultury materialnej i niematerialnej. ➤ Publikowanie materiałów związanych z dziejami Sandomierza, w tym wyników badań konserwatorskich, materiałów z okolicznościowych sesji naukowo-popularyzatorskich, itp. ➤ Współpraca z Muzeum Okręgowym, sandomierskim oddziałem PTTK i innymi instytucjami kultury w działaniach edukacyjnych, na przykład utworzenie tzw. ścieżek dydaktycznych. ➤ Prezentacja historii miasta i jego zabytków w mediach, lokalnym radio, regionalnej prasie itp. ➤ Konkursy o tematyce związanej z ochroną dziedzictwa kulturowego na szczeblu szkoły, miasta czy powiatu - plastyczne, fotograficzne i historyczne. ➤ Ustanowienie nagród za najlepsze inicjatywy i działania w zakresie ochrony

	dziedzictwa kulturowego.
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Opracowanie i promocja kompleksowej oferty turystycznej uwzględniającej zasoby turystyki aktywnej, poznawczej, kulturowej. ➤ Rozwijanie Punktu Informacji Turystycznej. ➤ Promocja produktów regionalnych. ➤ Opracowanie i rozwój spójnej koncepcji wizualizacji turystycznej Miasta. ➤ Wypracowanie koncepcji szlaków/ ścieżek rowerowych i tras turystycznych w mieście oraz budowa nowych, uporządkowanie i oznakowanie istniejących szlaków/ścieżek rowerowych i tras turystycznych. ➤ Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego Gminy. ➤ Promocja i rozwój bazy turystycznej i noclegowej. ➤ Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw, seminariów i innych działań propagujących wiedzę o historii i kulturze materialnej gminy, ➤ Organizowanie imprez plenerowych promujących zabytki położone na terenie gminy. ➤ Propagowanie dziedzictwa kulturowego poprzez działania w ramach współpracy z miastami partnerskimi.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację *Programu* jest Burmistrz gminy Sandomierz. Do osiągnięcia celu i efektywnego wykonywania zadań w nim określonych służą pomocą następujące instrumenty:

- instrumenty prawne - wynikające z przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych), uchwał Rady Gminy, np. dotyczących zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, tworzenia parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków czy uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach;
- instrumenty finansowe - dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe lub ulgi podatkowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, korzystanie z funduszy europejskich;
- instrumenty kontrolne - aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji *Programu* oraz aktualizacja *Programu* związana z ustawowym 4-letnim okresem obowiązywania, dostosowania go do zmieniających się zapisów prawnych oraz możliwości finansowania. Podmiotem koordynującym powyższe działania powinien być powołany przez burmistrza zespół ds. monitoringu realizacji *Programu*, utworzony przy Urzędzie Gminy w Sandomierzu, w skład którego wchodziłyby również osoby z instytucji zewnętrznych;
- instrumenty koordynacji - realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumenty społeczne - działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków (powoływanie nowych).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sandomierz, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miasta w celu przyjęcia go uchwałą. Program został

opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Gminy.

Przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji gminnego programu:

- poziom wydatków budżetu gminy na realizację programu ochrony i opieki nad zabytkami;
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez gminę;
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez właścicieli zabytkowych obiektów;
- ilość nowych obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;
- liczba opracowanych i wydanych publikacji, folderów promocyjnych, przewodników
- poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy;
- ilość przeprowadzonych konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki i wystaw.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Finansowanie zadań ochrony i opieki nad zabytkami na terenie Gminy może być realizowane z uwzględnieniem środków:

1. Krajowych:
 - ✓ dotacje Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
 - ✓ dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
 - ✓ dotacje Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji;
 - ✓ dotacje gminne;
 - ✓ dotacje wojewódzkie i powiatowe
 - ✓ programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
2. Zagranicznych (środki Unii Europejskiej i inne środki pomocowe);
3. Niepublicznych (środki prywatne osób fizycznych, fundacji, osób prawnych, kościelnych).

1. Dotacje krajowe

Sprawy związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. W sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie, którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji:

- ✓ dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- ✓ dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych.

W wyjątkowych wypadkach dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i §1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczając obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą o samorządzie gminnym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest również obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Program „Dziedzictwo Kulturowe”

Celem programu jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program składa się z następujących priorytetów:

1. Ochrona zabytków;
2. Wspieranie działań muzealnych;
3. Kultura ludowa;
4. Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą;
5. Ochrona zabytków archeologicznych.

Program „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury, w tym ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury wkładu własnego do wybranych projektów realizowanych przy udziale środków europejskich.

W ramach tego programu kwalifikowane są następujące zadania:

- ✓ ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego;
- ✓ budowa, rozbudowa i przebudowa infrastruktury kulturalnej oraz infrastruktury szkół i uczelni artystycznych;
- ✓ rozwój infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w dziedzinie kultury;
- ✓ międzynarodowe przedsięwzięcia kulturalne;
- ✓ rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie poziomu wykształcenia społeczeństwa.

2. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2014-2020

W ramach programu wyodrębniono oś priorytetową 4: Dziedzictwo naturalne i kulturowe. Priorytet inwestycyjny 6c: zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Zakłada realizację inwestycji dotyczących wzmocnienia potencjału województwa w kontekście ochrony i rozwoju dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Województwo Świętokrzyskie jest regionem, w którym w dziedzictwie kultury upatruje się istotny czynnik wpływający na rozwój społeczno-gospodarczy, jak również w zakresie budowania tożsamości kulturowej.

Typy przedsięwzięć:

Wsparcie uzyskują przedsięwzięcia dotyczące:

- ✓ zachowania i zabezpieczenia obiektów dziedzictwa kulturowego i obiektów zabytkowych dla celów rozwoju społeczno-gospodarczego, dostosowania obiektów dziedzictwa kulturowego do funkcji turystycznych lub kulturowych;

- ✓ promocji dziedzictwa kulturowego regionu wraz z tworzeniem i promocją produktów tradycyjnych i regionalnych oraz kompleksowych produktów turystycznych (w tym tworzenie szlaków kulturowych). Działania informacyjno - promocyjne będą wspierane jedynie jako element szerszego działania w ramach projektu;
- ✓ organizacji wydarzeń kulturalnych;
- ✓ rozwoju zasobów kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, kulturowego (w tym poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, kulturowego), przebudowy i renowacji instytucji kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, kulturowego oraz konserwacji i restauracji obiektów zabytkowych wraz z dostosowaniem do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym działalności gospodarczej;
- ✓ zakupu wyposażenia oraz konserwacji muzealiów, materiałów archiwalnych starodruków itp.

Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (2014-2020)

W ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko wyodrębniono:

Oś priorytetową VI: Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego.

Priorytet Inwestycyjny 6.3: Ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego

Jego celem jest zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz rozwój zasobów kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń. W związku z tym priorytetem wsparciem objęte będą kompleksowe zadania związane z ochroną i udostępnieniem, w tym turystycznym, zabytków o znaczeniu ogólnopolskim i światowym, a także projekty dotyczące rozwoju zasobów kultury jako miejsc prezentacji dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez poprawę standardów funkcjonowania instytucji kultury pełniących rolę kulturotwórczą i rolę ośrodków życia kulturalnego w wielu miastach Polski.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Sandomierz;

2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gmina Sandomierz.

Gmina jest ustawowo zobligowana do opieki nad obiektami, których jest właścicielem: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

W ostatnich latach władze samorządowe zrealizowały istotne dla wizerunku gminy miejskiej Sandomierz zadania. Gmina w ostatnich czterech latach z tytułu remontów, rewitalizacji i dotacji na zabytki ponosiła koszty w następujących kwotach:

2017 - 28.364,00 zł

2018 - 57.000,00 zł

2019 - 865.559,47 zł

2020 - 1.518.281,84 zł

Wydatki te dotyczyły m.in. rewitalizacji Ratusza i kamienic na Rynku Starego Miasta, dotacji na odnowę zabytkowych nagrobków na Cmentarzu Katedralnym czy prac konserwatorskich i restauratorskich dzwonu przy kościele Św. Jakuba.

ANEKS 1. Zabytki nieruchome znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Sandomierz.

L.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nr działki	Datowanie	Forma ochrony
1	Sandomierz	stare miasto z przedmieściami	Układ urbanistyczny		przed 1241 r., 1286 r., 1349 r., XVI-XX w.	A.719 z 09.01.1947 r., 10.01.1966 r., 25.02.1977 i z 10.04.1984 r.
2	Sandomierz	między ulicami: Mickiewicza, Ogrodową, Słowackiego i Szkolną	Park Miejski z "domem ogrodnika"	434/1, 434/2	1869 r.	
3	Sandomierz	ul. Mickiewicza	Cmentarz parafialny św. Józefa, zw. Katedralnym	406	1792 r.	A.729 z 17.10.1989 r.
4	Sandomierz	wokół d. kolegiaty, od 1818 r. katedry NMP	Cmentarz przykościelny przy kolegiacie NMP	1416	od XII w. do 1972 r.	
5	Sandomierz	ul. Staromiejska	Cmentarz parafialny św. Pawła	642	1810 r.	A.731 z 17.10.1989 r.
6	Sandomierz	wokół kościoła św. Pawła	Cmentarz przy kościele św. Pawła	638	1226-1810 r.	
7	Sandomierz	wokół kościoła św. Jakuba	Cmentarz przy kościele św. Jakuba	1415	k. XII - k. XVIII w.	
8	Sandomierz	przy kościele szpitalnym, ob. rektoralnym św. Ducha	Cmentarz przy kościele św. Ducha	1150/2	po fundacji szpitala św. Ducha	
9	Sandomierz	ul. Sucha	Cmentarz żydowski	771, 764/3, 765, 764/4, 764/2	2 poł. XIX w.	A.732 z 17.10.1989 r.
10	Sandomierz	ul. Mickiewicza	Cmentarz wojenny z I i II wojny światowej	1417	po 1918 r.	A.730 z 17.10.1989 r.
11	Sandomierz	ul. Leszka Czarnego	Mogiła zbiorowa żołnierzy austriackich z I wojny światowej	636/3	po 1914 r.	A.734 z 24.05.1993 r.
12	Sandomierz	ul. Mickiewicza	Cmentarz wojenny żołnierzy Armii Czerwonej z II wojny światowej	58	1951 r.	A.733 z 17.10.1989 r.
13	Sandomierz	wokół miasta lokacyjnego po 1349 r.	Mury miejskie		2 poł. XIV-XV w., XVI w.	A.738/1-5 z 01.03.1967 i z 10.03.1977 r.
14	Sandomierz	ul. Opatowska	Brama Opatowska	1256/2	2 poł. XIV w., XV w., ok. XVI w.	A.739 z 16.12.1931 r., z 10.01.1966 r. i z 10.03.1977 r.
15	Sandomierz	ul. Zamkowa	Furta dominikańska "Ucho Igielne"	1010	2 poł. XIV w.	A.738/1 z 01.03.1967 i z 10.03.1977 r.
16	Sandomierz	ul. Rynek 1	Ratusz	1135/1	3 ćw. XIV w.	A.740 z 16.12.1931 r., z 10.01.1966 r. i z 29.03.1977 r.
17	Sandomierz	ul. Zamkowa 12	Zamek, ob. Muzeum Okręgowe	1026	poł. XIV w.	A.737 z 09.03.1932 r., z 20.01.1966 r. i z 10.03.1977 r.
18	Sandomierz	ul. Katedralna 1	Zespół kościoła katedralnego (d. kolegiackiego) NMP	1416, 1154 (dzwonnica)	XIV w.	A.720/1-3 z 09.03.1932 r., z 11.04.1932 r., z 10.01.1966 r., z 28.02.1977 r. i z 21.05.1999 r.
19	Sandomierz	ul. Katedralna 3	Wikariat ob. siedziba Zgromadzenia Sióstr	1190/1	1751-61, przebudowany 1918-22	A.722 z 1.03.1966 r. i z 10.03.1977 r.
20	Sandomierz	ul. Katedralna 1	Sufragania ob. Archiwum Diecezjalne	1155/2	ok. 1792 r., 2 poł. XIX w., po 1909 r.	A.721 z 1.03.1966 r. i z 10.03.1977 r.

21	Sandomierz	ul. Długosza 9	Dom Długosza - mansjonaria ob. Muzeum Diecezjalne	1190/1	1476 r., 3 ćw. XVII w., 1934-35	A.741/1-3 z 30.04.1932 r., z 28.06.1947r., z 10.01.1966 r. i z 10.03.1977 r.
22	Sandomierz	ul. Mariacka 10	Szkoła i bursa parafialna ob. plebania katedralna	1103	zap. 1745 r., przed 1788 r., 2 poł. XIX w.	A.747 z 20.05.1967 r. i z 10.03.1977 r.
23	Sandomierz	ul. Mariacka 9	Instytut Teologiczny - d. Dom Księża Emerytów	1156	1701-24; po 1863 r., po 1903 r.	A.744 z 20.05.1967 r. i z 10.03.1977 r.
24	Sandomierz	ul. Mariacka 7	Pałac biskupi	1157	1864 r.	A.922 z 09.04.2014 r.
25	Sandomierz	ul. Mariacka 12	Dom Katolicki	1103	1938 r.	A.746 z 20.03.1993 r.
26	Sandomierz	ul. Mariacka 8	Kanonia zw. Biret	1103	1772 r.	A.745 z 31.03.1971 r. i z 10.03.1977 r.
27	Sandomierz	ul. Opatowska 10	Zespół kościelno-szpitalny św. Ducha	1149, 1150/1, 1150/2	XV w.	A.726/1-3 z 09.06.1932 r., z 20.01.1966 r., z 20.05 1967 r. i z 9.03.1977r.
28	Sandomierz	ul. Staromiejska 3	Zespół kościelno-klasztorny dominikanów pw. św. Jakuba	1415, 989, 989/2, 989/3	XIII w.	A-725/1-6 z 09.03.1932 r., z 10.01.1966 r. i z 09.03.1977 r.
29	Sandomierz	ul. Staromiejska 11	Zespół kościoła parafialnego pw. św. Pawła	638	XV w.	A.723/1-3 z 11.04.1932 r., z 10.01.1966 r. i z 28.02.1977 r.
30	Sandomierz	Pl. Św. Wojciecha 2-4	Zespół kościelno-klasztorny reformatów pw. św. Józefa	1402, 1441/1, 1441/2, 1441/4, 1441/5, 1451/2, 1451/3, 1451/4	1679-89 r.	A.727/1-2 z 22.10.1932 r., z 10.03.1967 r. i z 09.03.1977 r.
31	Sandomierz	ul. Żeromskiego 2-6	Zespół kościelno-klasztorny benedyktynek pw. św. Michała ob. Wyższe Seminarium Duchowne	829, 830/4	1623-39 r.	A.724/1-9 z 22.10.1932 r., z 10.01.1966 r. i z 01.03.1977 r. A-742 z 23.04.1994 r.
32	Sandomierz	ul. Długosza 3	Collegium Gostomianum ob. Liceum Ogólnokształcące	1193/1	1602-15 r., 2 poł. XVII w., 1820-26 r.	A.728 z 09.03.1932 r., z 20.05.1967 r. i z 10.03.1977 r.
33	Sandomierz	Pl. Poniatowskiego 3	Klasztor poddominikański pw. św. Marii Magdaleny, ob. Urząd Miejski	1327	XIV w., 2 poł. XVII w., 2 poł. XVIII w.	A.748 z 5.01.1998 r.
34	Sandomierz	ul. Żydowska 4	Synagoga i dom kahału ob. Archiwum Państwowe	1083/3	XVI/XVII w., 1758 r., 1 poł. XIX w.	A.735 i A.736 z 29.04.1959 r., z 20.05.1966 r. i z 28.02.1977 r.
35	Sandomierz	ul. Rybitwy 3	Spichlerz	1151/2	XVI w. (?), 1698 r., po 1813 r., 1908 r.	A.776 z 30.04.1959 r. i z 1.03.1967 r.
36	Sandomierz	ul. Staromiejska 5	Dom Księża Emerytów	1414	1929-31 r.	
37	Sandomierz	ul. Mickiewicza 9	Liceum Ogólnokształcące, d. Publiczna Szkoła Powszechna	117/1	1926 r.	
38	Sandomierz	ul. Żeromskiego 8	Liceum Ekonomiczne - d. Żeńska Szkoła Maryjna	813/1	1901-04 r.	
39	Sandomierz	ul. Mickiewicza	Koszary wojskowe	280/4	przed 1931 r.	
40	Sandomierz	ul. Zacisze	Koszary carskie	896/3	3 ćw. XIX w.	b.n. z 01.12.2020 r.
41	Sandomierz	ul. Mickiewicza 18	Blok, d. szpital wojskowy	777/54	1. 30 XX w.	

42	Sandomierz	ul. Szkolna	Wieża ciśnień, ob. wieża telefonii komórkowej	434/2	1935-36 r.	
43	Sandomierz	ul. Żeromskiego 12	Poczta	810/1	1931 r.	
44	Sandomierz	ul. Kościuszki 4	Bank Centralnej Kasy Spółek Rolniczych ob. PKO SA	397/1	1938-39	
45	Sandomierz	ul. Rynek 2	Kamienica mieszczańska	1115	XVIII w. (na starym zrębie), przebud.	
46	Sandomierz	ul. Rynek 3	Kamienica mieszczańska	1116	XVI w. przebud. w 2 poł. XVIII w., XIX w., XX w.	A.755 z 20.05.1967 r.
47	Sandomierz	ul. Rynek 4	Kamienica mieszczańska	1118	XVI w. przebud. w poł. XVII w., XIX w., XX w.	A.921 z 19.09.2013 r.
48	Sandomierz	ul. Rynek 5	Kamienica mieszczańska - konwikt Boboli	1119	2 poł. XV/pocz. XVI w., po 1635 r.	A.756 z 20.05.1967 r.
49	Sandomierz	ul. Rynek 6	Kamienica mieszczańska	1121	ok. poł. XIX w., przeb. w XX w.	A.757 z 20.05.1967 r.
50	Sandomierz	ul. Rynek 7	Kamienica mieszczańska	1123/1	2 poł. XIX w.	A.758 z 20.05.1967 r.
51	Sandomierz	ul. Rynek 8	Kamienica mieszczańska	1124/2	2 poł. XVI w., przebud. w 2 poł. XIX w., XX w.	A.759 z 20.05.1967 r.
52	Sandomierz	ul. Rynek 9	Kamienica mieszczańska	1125	1614-16 r., XIX w., XX w.	A.760 z 20.05.1967 r.
53	Sandomierz	ul. Rynek 10	Kamienica mieszczańska - tzw. Oleśnickich	1126, 1135/2	XV w. (zrąb) wybud. na nowo 1770-80 r.	A.761 z 28.08.1947 r., z 20.01.1966 r. i z 30.03.1977 r.
54	Sandomierz	ul. Rynek 11	Kamienica mieszczańska	1137	pocz. XIX w., przebud. XX w.	
55	Sandomierz	ul. Rynek 12	Odwach	1144	pocz. XIX w., 1865 r., XX w.	A.762 z 20.05.1967 r.
56	Sandomierz	ul. Rynek 14	Kamienica mieszczańska - dom Mikołaja Gomółki	1145	1 poł. XVI w., 1570-74 r., XIX w., pocz. XX w.	
57	Sandomierz	ul. Rynek 15	Kamienica mieszczańska	1171	XV/XVI w. (zrąb), XVIII w., XX w.	A.763 z 20.05.1967 r.
58	Sandomierz	ul. Zamkowa 2	Kamienica mieszczańska	1075	2 poł. XIX w. (?), remont XX w.	
59	Sandomierz	ul. Rynek 20	Kamienica mieszczańska	1167	zap. XVII w., przebud. XIX w., XX w.	A.764 z 20.05.1967 r.
60	Sandomierz	ul. Rynek 21	Kamienica mieszczańska	1166/1	XVII-XVIII w. (?), 2 poł. XX w.	
61	Sandomierz	ul. Rynek 22	Kamienica mieszczańska	1165/1	XVI w., przebud. XVII w., XIX w., XX w.	A.765 z 20.05.1967 r.
62	Sandomierz	ul. Rynek 23	Kamienica mieszczańska - tzw. dom Greka Kojczora	1164/1	XV/XVI w., XVIII w., XIX w.	A.766 z 20.05.1967 r.
63	Sandomierz	ul. Zamkowa 4	Kamienica mieszczańska	1074	2 poł. XIX w., pocz. XX w.	
64	Sandomierz	ul. Rynek 27	Kamienica mieszczańska - tzw. dom Węgra Lazarczyka	1113	XIV-XV w., przebud. XVI/XVII w., XIX-XX w.	A.767 z 1.03.1967 r.

65	Sandomierz	ul. Rynek 28	Kamienica mieszczańska	1108	XVI w., przebud. XVII w., XIX w., XX w.	
66	Sandomierz	ul. Rynek 30	Kamienica mieszczańska	1106	XVI w., XVI/XVII w., przebud. XIX w., XX w.	A.768, z 20.05.1967 r.
67	Sandomierz	ul. Rynek 31	Kamienica mieszczańska	1105	XV/XVI w., przebud. XVIII w., XIX w., XX w.	A.769 z 20.05.1967 r.
68	Sandomierz	ul. Opatowska 1	Kamienica mieszczańska	1128/5, 1128/6	XV/XVI w., przebud. 1820 r., XX w.	A.751 z 20.05.1967 r.
69	Sandomierz	ul. Opatowska 2	Kamienica mieszczańska	1136/2, 1136/1	2 éw. XIX w., przebud. XX w.	
70	Sandomierz	ul. Opatowska 4	Kamienica mieszczańska	1138	2 poł. XIX w., przebud. XX w.	
71	Sandomierz	ul. Opatowska 5	Kamienica mieszczańska	1130/2	2 poł. XIX w., przebud. XX w.	
72	Sandomierz	ul. Opatowska 6	Kamienica mieszczańska	1138	2 poł. XIX w., przebud. XX w.	
73	Sandomierz	ul. Opatowska 8	Kamienica mieszczańska	1143/2-7	pocz. XIX w., przebud. XX w.	A.752 z 20.05.1967 r.
74	Sandomierz	ul. Opatowska 11	Kamienica mieszczańska	1132	pocz. XIX w., przebud. XIX/XX i XX w.	A.753 z 20.05.1967 r.
75	Sandomierz	ul. Zamkowa 6	Kamienica mieszczańska	1073	2 poł. XIX w., remont XX w.	
76	Sandomierz	ul. Opatowska 17	Kamienica mieszczańska	1134/1	po 1860 r., XX w.	
77	Sandomierz	ul. Opatowska 19	Dom mieszkalny	1096	1876 r.	
78	Sandomierz	ul. Opatowska 21	Kamienica czynszowa	1094/1	XIX/XX w.	A.754 z 9.05.1997 r.
79	Sandomierz	ul. Żydowska 5	Dom mieszkalny	1119	1 poł. XIX w.	
80	Sandomierz	ul. Sokolnickiego 2	Dom mieszkalny	1172	2 poł. XIX w., przebud. XX w.	
81	Sandomierz	ul. Sokolnickiego 4	Dom mieszkalny	1173	2 poł. XIX w., przebud. XX w.	
82	Sandomierz	ul. Sokolnickiego 6	Dom mieszkalny	1175	2 poł. XIX w., przebud. XX w.	
83	Sandomierz	ul. Sokolnickiego 8	Dom mieszkalny	1176	2 poł. XIX w., przebud. XX w.	
84	Sandomierz	ul. Sokolnickiego 10	Dom mieszkalny	1177	2 poł. XIX w., przebud. XX w.	
85	Sandomierz	ul. Tkacka 2	Dom mieszkalny	1206/2	1886 r., remont XX w.	A.770 z 15.07.1993 r.
86	Sandomierz	ul. Tkacka 3	Dom mieszkalny	1207	XIX/XX w.	
87	Sandomierz	ul. Podole 1	Dom mieszkalny	1241/5	2 poł. XIX w.	
88	Sandomierz	ul. Podole 7	Dom mieszkalny	1241/3	pocz. XX w.	
89	Sandomierz	ul. Długosza 5	Dom mieszkalny	1196/1	XIX/XX w.	
90	Sandomierz	ul. Mariacka 1	Kamienica mieszczańska - tzw. dom Greka Dziurdzkieo	1160	XVI w., przebud. 1936-39 r., rem. 1969 r.	
91	Sandomierz	ul. Mariacka 3	Kamienica mieszczańska	1159/5	1823 r., przebud. l. 80. XX w.	77 z 20.05.1967 r.; A.743 z 15.11.2010 r.
92	Sandomierz	ul. Mariacka 5	Kamienica mieszczańska	1158	XVIII w., przebud. i rozbud. 2 poł. XIX w.	
93	Sandomierz	ul. Katedralna 5	Dom mieszkalny	1188	2 poł. XIX w., przebud. 2 poł. XX w.	
94	Sandomierz	ul. Katedralna 7	Dom mieszkalny	1186/2	2 poł. XIX w., remont 1972 r.	
95	Sandomierz	ul. Katedralna 11	Dom mieszkalny	1152	2 poł. XIX w., przebud. ok. poł. XX w.	

96	Sandomierz	ul. Poniatowskiego 1	Kamienica mieszczańska	1328	XIV/XV w., przebud. pocz. XVI w., 1 poł. XIX w.	A.749 z 20.05.1967 r.
97	Sandomierz	ul. Poniatowskiego 2A	Dom mieszkalny	1076	pocz. XX w.	
98	Sandomierz	ul. Poniatowskiego 4	Kamienica mieszczańska	1114	XIX/XX w.	
99	Sandomierz	ul. Zamkowa 1	Dom mieszkalny	1101	1867 r.	
100	Sandomierz	ul. Browarna 2	Dom mieszkalny	1181	XIX/XX w.	
101	Sandomierz	ul. Browarna 1a (dawny nr 9)	Dworek Karpińskich	936/1	XVIII/XIX w., rozbud. 1813-40 r.	A.772 z 30.04.1959 r., z 20.05.1967 r. i z 29.03.1977 r.
102	Sandomierz	ul. Staromiejska 2	Dworek Skorupskich	1004/5	1838 r., remont. 2009 r.	A.774 z 20.05.1967 r. i z 29.03.1977 r.
103	Sandomierz	ul. Staromiejska 9 (na starej karcie nr 7)	Dom mieszkalny	1395	XIX/XX w.	
104	Sandomierz	ul. Krzyżowa 4	Dom mieszkalny	722	1. 30. XX w.	
105	Sandomierz	ul. Podwale Dolne 10	Dom mieszkalny	1005/1	2 poł. XIX w. (?)	
106	Sandomierz	ul. Piszczele 4	Dom mieszkalny	971	2 poł. XIX w.	
107	Sandomierz	ul. Piszczele 14	Dom mieszkalny	992	1. 30. XX w.	
108	Sandomierz	ul. Zamkowa 8	Kamienica mieszczańska	1072	2 poł. XIX w., remont XX w.	
109	Sandomierz	ul. Zamkowa 10	Kamienica mieszczańska	1071	2 poł. XIX w., remont XX w.	
110	Sandomierz	ul. Krakowska 52	Piwnice wieży mieszkalnej	200	k. XV w. - 1 poł. XVI w., XVII w., po 1945 r.	
111	Sandomierz	ul. Świętej Królowej Jadwigi 2	Dom mieszkalny	967	2 poł. XIX w.	
112	Sandomierz	ul. Świętej Królowej Jadwigi 3	Dworek	1413	XVIII/XIX w., pocz. XIX w. (?), remonty 1928 r.	A.773 z 20.05.1967 r. i z 29.03.1977 r.
113	Sandomierz	ul. Reformacka 4	Dom mieszkalny	1020	1. 30. XX w.	
114	Sandomierz	ul. Reformacka 6	Dom mieszkalny	1013	1939 r.	
115	Sandomierz	ul. Reformacka 8	Dom mieszkalny	1014	1. 30. XX w.	
116	Sandomierz	ul. Krępianki 5	Dom mieszkalny	980/1	1. 30. XX w.	
117	Sandomierz	ul. Krępianki 7	Dom mieszkalny	979	1. 30. XX w.	
118	Sandomierz	ul. Krępianki 9	Dom mieszkalny	978	1. 30. XX w.	
119	Sandomierz	ul. Krępianki 10	Dom mieszkalny	1392	1. 30. XX w.	
120	Sandomierz	ul. Mickiewicza 3	Dom mieszkalny - d. Hotel Podolski	1093/3	ok. 1870 r.	
121	Sandomierz	ul. Mickiewicza 4	Kamienica mieszkalno-usługowa	780	1904 r.	
122	Sandomierz	ul. Mickiewicza 6	Kamienica mieszkalno-usługowa	780	1938 r.	
123	Sandomierz	ul. Mickiewicza 7	Dom Zgromadzenia Sióstr Służek NMP	1061/1	okres międzywojenny	
124	Sandomierz	ul. Mickiewicza 8	Kamienica mieszkalno-usługowa	1275	1926 r.	
125	Sandomierz	ul. Mickiewicza 10	Kamienica mieszkalno-usługowa	1276	okres międzywojenny	
126	Sandomierz	ul. Mickiewicza 12	Dworek Sobolewskich	935/5	1876 r.	
127	Sandomierz	ul. Żeromskiego 3	Dom mieszkalny	1433	1 ćw. XX w.	
128	Sandomierz	ul. Żeromskiego 9	Dom mieszkalny	1277/4	1914 r.	A.771 z 16.06.1994 r.
129	Sandomierz	ul. Żeromskiego 10	Siedziba Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego	812	1925 r.	
130	Sandomierz	ul. Puławiaków 3	Do mieszkalny	358/3	1. 30. XX w.	
131	Sandomierz	ul. Puławiaków 7	Do mieszkalny	1372, 1373	1. 30. XX w.	

132	Sandomierz	ul. Jakubowskiego 2	Do mieszkalny	337	1932 r.	
133	Sandomierz	ul. 11 Listopada 13	Do mieszkalny	321	okres międzywojenny	
134	Sandomierz	ul. Zawichojska 2	Dworek z oficyną - Strużyńskich	852/3, 852/6, 852/7	1861 r., rozbud. ok. 1875 r.	A.775 z 30.04.1959 r., z 20.05.1967 r. i z 30.03.1977 r.
135	Sandomierz	ul. Zawichojska 12	Dom mieszkalny	855	po 1926 r.	
136	Sandomierz	ul. Zawichojska 24	Dom mieszkalny	929/19	po 1926 r.	
137	Sandomierz	ul. Struga 2	Dom mieszkalny	858/1	po 1926 r.	
138	Sandomierz	ul. Struga 4	Dom mieszkalny	859/1	po 1926 r.	
139	Sandomierz	ul. Mickiewicza, przed cmentarzem Katedralnym	Figura przydrożna - krzyż	1417	1861 r., odnow. 1892 r.	
140	Sandomierz	ul. Mickiewicza, przy skrzyżowaniu z ul. Koseły i 11 Listopada	Figura przydrożna - rzeźba Chrystusa Frasobliwego w kapliczce na słupie	436/2	1821 r.	
141	Sandomierz	ul. Mickiewicza, przy rondzie	Figura przydrożna - rzeźba Piety w kapliczce na słupie	127/1	1 poł. XIX w.	
142	Sandomierz	ul. Zawichojska, przed dworem Strużyńskich	Figura przydrożna - tzw. Latarnia Chocimska	852/6	XVII/XVIII w. (?)	
143	Sandomierz	ul. Lubelska	Figura przydrożna - tzw. latarnia	165/4	XVII/XVIII w.	
144	Sandomierz	ul. Ożarowska	Figura przydrożna - MB Niepokalanego Poczęcia	111/3	1909 r.	
145	Sandomierz	ul. Holownicza/ul. Flisaków	Figura przydrożna Madonny	343	1901 r.	
146	Sandomierz	Wzgórze Salve Regina	Figura na szczycie Salve Regina - krucyfiks	178	1856 r.	
147	Sandomierz	Rynek - przed ratuszem	Figura NMP na kolumnie	1135/1	1776 r.	133/B z 20.01.1973 r.
148	Sandomierz	ul. Długosza - obok Collegium Gostomianum	Figura Św. Franciszka Ksawerego	1196/1	3 ćw. XVIII w.	B - 832/82 z 31.05.1982 r.
149	Sandomierz	ul. Mariacka - na stoku wzgórza Katedralnego	Figura przydrożna bł. Wincentego Kadłubka	1153	ok. 1870 r.	B - 831/82 z 31.05.1982 r.
150	Sandomierz	ul. Żeromskiego - przed wejściem na teren kościół św. Michała	Figura Św. Benedykta	944	1765 r.	
151	Sandomierz	ul. Żeromskiego - przed kościołem św. Michała	Figura Św. Scholastyki	944	1765 r.	
152	Sandomierz	ul. Żeromskiego - naprzeciw wejścia na teren kościoła św. Michała	Figura przydrożna - św. Roch	799	1 poł. XVIII w.	
153	Sandomierz	ul. Mickiewicza - na skwerku przed kościółem św. Józefa	Figura przydrożna św. Aleksandra papieża	1376	1871 r.	
154	Sandomierz	ul. Staromiejska - przy plebani kościoła św. Pawła	Figura Św. Józefa	637/1	4 ćw. XVIII w.	
155	Sandomierz	ul. Staromiejska - przy wejściu w ogrodzenie kościoła św. Pawła	Figura przydrożna - krzyż	747	XIX w., pocz. XX w.	
156	Sandomierz	skrzyżowanie ul. Staromiejska i Rokitek	Figura przydrożna Św. Tekli	568	1924 r., XX w.	
157	Sandomierz	ul. Puławiaków 20	Dom mieszkalny	388	1. 30. XX w.	
158	Sandomierz	ul. Portowa 6	Dom mieszkalny	1385/4	okres międzywojenny	
159	Sandomierz	ul. Portowa 8	Dom mieszkalny	1385/9	okres międzywojenny	

160	Sandomierz	ul. Portowa 11	Dom mieszkalny	1691	okres międzywojenny	
161	Sandomierz	ul. Lwowska, przy kościele pw. MB Królowej Polski	Kapliczka	1353	1900 r.	
162	Sandomierz	ul. Mokozyńska 26	Dwór, ob. hotel	155/3	XIX/XX w.	

Aneks 2. Stanowiska archeologiczne występujące na terenie Gminy Sandomierz.

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr st. w miejscowości	Nr st. na obszarze	Funkcja obiektu	Chronologia
1	Sandomierz - Wzgórze Miejskie	89-73 89-74	1 1	29 1	Osada + cmentarzysko osada ? cmentarzysko osada ? osada cmentarzysko szkieletowe miasto z kościołami i fortyfikacjami	wczesny neolit środkowy neolit późny neolit okres wpływów rzymskich koniec X - koniec XIII w. X/XI-XII w. od 1286 r.
2	Sandomierz-Wzgórze Katedralne	89-74	2	2	osada podgrodzowa (podgrodzie, od XII w. ufortyfikowane) miasto z kościołami, cmentarzem i fortyfikacjami	koniec X - koniec XIII w. od 1286 r.
3	Sandomierz - Wzgórze Gostomianum	89-74	3	3	osada i cmentarzysko osada osada osada osada bądź gród osada podgrodzowa z kościołem św. Piotra i cmentarzem miasto z kościołem	wczesny neolit wczesny-środkowy neolit wczesny okres epoki brązu okres halsztacki koniec X-XII w. od XI (XII?) do XIII w. od 1286 r.
4	Sandomierz - wzgórze zamkowe	89-73	4	1	punkt osadniczy osada cmentarzysko rządowe gród zamek	It B wczesne średniowiecze (VIII-X w.) wczesne średniowiecze (X-XI w.) wczesne średniowiecze (XI-XIII w.) średniowiecze (od XIV w.)
5	Sandomierz-Żmigród	89-74	5	5	osada osada osada śląd osadnictwa osada?	wczesny neolit wczesny neolit wczesny neolit wczesny okres EB XII-XIII w.
6	Sandomierz - Wzgórze Zawichojskie	89-74	6	6	osada obronna osada+groby grób (cmentarzysko) osada osada?	wczesny neolit środkowy neolit późny neolit wczesny okres EB IV-V okres EB
7	Sandomierz - Wzgórze Staromiejskie	89-73	7	2	osada + cmentarzysko osada + cmentarzysko (?) cmentarzysko cmentarzysko osada cmentarzysko szkieletowe osada wczesnomiejska przedmieście	wczesny neolit środkowy neolit HaD - okres przedrzymski OWR k. X- pocz. XIII w. (wczesne średniowiecze) XI-XII w. (wczesne średniowiecze) XIII w. (wczesne średniowiecze) od 1286 r. do końca XIX w.

8	Sandomierz	89-73	8	3	osada osada? osada? osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada	wczesny neolit wczesny neolit neolit środkowy II-III Epoka Brązu laten B1-B2 MOPR okres wpływów rzymskich C1-C2
9	Sandomierz	89-73	8a	3a	grób ciałopalny tzw. "książęcy"	okres wpływów rzymskich B2a (75-180 n.e., kultura przeworska)
10	Sandomierz	89-73	9	28	grób szkieletowy	późny neolit
11	Sandomierz	89-74	10	4	grób szkieletowy	III o. neolitu
12	Sandomierz	89-74	11	7	osada grób szkieletowy	I, I/II o. neolitu I o. WEB
13	Sandomierz	89-74	12	12	śląd osadnictwa	neolit
14	Sandomierz	89-74	13	13	śląd osadnictwa	I/II, II o. neolitu
15	Sandomierz	89-74	14	14	śląd osadnictwa	I o. WEB
16	Sandomierz	89-74	15	15	śląd osadnictwa	II-III o. neolitu
17	Sandomierz	89-74	16	16	śląd osadnictwa	II-III o. neolitu
18	Sandomierz	89-74	17	17	śląd osadnictwa	neolit/WEB
19	Sandomierz	89-74	18	18	grób ciałopalny?	IV o. EB
20	Sandomierz	89-74	19	19	śląd osadnictwa	IV o. EB
21	Sandomierz	89-74	20	20	osada osada osada cmentarz przedmieście - folwark	wczesny neolit późny neolit XIII-XIV w. średniowiecze - okres nowożytny XVII-XIX w.
22	Sandomierz	89-74	21	21	osada?	I/II o. neolitu
23	Sandomierz	89-74	22	22	pozostałości studni	średniowiecze
24	Sandomierz	89-74	23	23	śląd osadnictwa	neolit/WEB
25	Sandomierz	89-74	24	24	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	X-XII w. XIV-XV w.
26	Sandomierz	89-74	25	25	osada	I/II o. neolitu
27	Sandomierz	89-74	26	11	śląd osadnictwa	III o. neolitu
28	Sandomierz	89-74	27	10	śląd osadnictwa	IV-V o. EB
29	Sandomierz	89-74	28	9	śląd osadnictwa	III o. neolitu
30	Sandomierz	89-74	29	8		III o. neolitu
31	Sandomierz	89-73	30	4	grób szkieletowy	kultura ceramiki sznurowej
32	Sandomierz	89-73	31	5	grób szkieletowy	późny neolit
33	Sandomierz	89-73	32	6	grób szkieletowy	późny neolit
34	Sandomierz	89-73	33	7	grób szkieletowy?	późny neolit
35	Sandomierz- Kruków	89-73	34	15	cmentarzysko szkieletowe	średniowiecze lub okres nowożytny
36	Sandomierz	89-73	35	16	osada	KPL

37	Sandomierz	89-73	36	17	grób szkieletowy	kultura ceramiki sznurowej
38	Sandomierz	89-73	37	8	śląd osadnictwa osada	OWR C2 (kultura przeworska) XII-XIV w.
39	Sandomierz	89-73	38	9	osada	XIII -XV w.
40	Sandomierz	89-73	39	30	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (ok XI w.)
41	Sandomierz	89-73	40	18	cmentarzysko osada	wczesne średniowiecze (XI-XII w.) wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)
42	Sandomierz- Gołębice	89-73	41	19	grób szkieletowy	późny neolit
43	Sandomierz	89-73	42	20	relikt portu rzeczno- spichlerz śląd osadnictwa miejskiego	XV-XVI w. od XVI w. okres nowożytny
44	Sandomierz	89-73	42a	20a	śląd osadnictwa miejskiego relikty bramy miejskiej	XIII-XV w. XV w.
45	Sandomierz	89-73	43	24	grób	późny neolit
46	Sandomierz	89-73	44	25	grób szkieletowy z konstrukcją kamienną	późny neolit
47	Sandomierz	89-73	45	26	cmentarzysko ? cmentarzysko lub osada grób zbiorowy cmentarzysko osada przedmieście fortyfikacje polowe	Środkowy neolit późny neolit starszy okres epoki brązu X/XI-XI w. (wczesne średniowiecze) XI-XIII w. (wczesne średniowiecze) od 1286 r. do pocz. XX w. 1809, 1914-1915
48	Sandomierz	89-74	46	105	osada?	II/III o. neolitu
49	Sandomierz	89-73	47	31	znalezisko luźne	okres nowożytny
50	Sandomierz	89-73	48	32	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich
51	Sandomierz-Rokitek	89-73	49	33	osada?	wczesne średniowiecze (X-XIII w.)
52	Sandomierz- Krakówka	89-73	50	34	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich
53	Sandomierz-Krakówka	89-73	51	35	cmentarzysko	laten B
54	Sandomierz	89-73	52	36	śląd osadnictwa	wczesny neolit
55	Sandomierz	89-73	53	39	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
56	Sandomierz	89-73	54	37	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich
57	Sandomierz	89-73	55	38	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich
58	Sandomierz	89-73	56	11	cmentarzysko popielnicowe	grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej
59	Sandomierz	89-73	57	40	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit średniowiecze (XIV-XV w.)
60	Sandomierz	89-73	58	41	śląd osadnictwa	neolit
61	Sandomierz	89-73	59	10	śląd osadnictwa ("skład")	XV w.
62	Sandomierz-Krakówka	89-73	60	42	osada osada?	wczesny neolit okres wpływów rzymskich
63	Sandomierz-Krakówka	89-73	61	43	grób	kultura ceramiki sznurowej
64	Sandomierz	89-73	62	44	śląd osadnictwa (ze zniszczonego grobu?)	kultura ceramiki sznurowej
65	Sandomierz- Krakówka	89-73	63	45	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze-średniowiecze (XII-XIV w.)

66	Sandomierz-Krakówka	89-73	64	46	osada? osada śląd osadnictwa	wczesny neolit okres wpływów rzymskich średniowiecze (XIV-XV w.)
67	Sandomierz	89-73	65	47	śląd osadnictwa (z zespołu grobowego?)	neolit/wczesna epoka brązu
68	Sandomierz-Krakówka	89-73	66	48	depozyt o charakterze ofiarnym?	wczesny neolit
69	Sandomierz-Krakówka	89-73	67	49	osada osada osada osada osada	wczesny neolit wczesny neolit II-III o. EB MOPR OWR C
70	Sandomierz	89-73	68	50	osada (relikt spalonej chaty)	okres nowożytny (XVII-XVIII w.)
71	Sandomierz Kruków	89-73	69	51	grób szkieletowy	kultura ceramiki sznurowej
72	Sandomierz	89-73	70	52	śląd osadnictwa	I-II o EB
73	Sandomierz	89-73	71	53	śląd osadnictwa	I-II okres EB
74	Sandomierz	89-73	72	22	śląd osadnictwa	neolit-wczesna epoka brązu
75	Sandomierz	89-73	73	23	grób?	późny neolit
76	Sandomierz-Grodzisko	89-73	74	21	rowy śląd osadnictwa	nieokreślona wczesne średniowiecze (XIII w.)
77	Sandomierz	89-73	75	54	śląd osadnictwa	średniowiecze
78	Sandomierz	89-73	76	55	śląd osadnictwa miejskiego	okres nowożytny XVI-XIX w.
79	Sandomierz-Gołębice	89-73	77	56	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)
80	Sandomierz- Kruków	89-73	78	27	cmentarzysko grób cmentarzysko osada grób	kultura amfor kulistych (faza III) kultura ceramiki sznurowej (gr. krakowsko- sandomierska) późny neolit wczesna epoka brązu II-III epoka brązu (grupa tarnobrzeska kultury łużyckiej)
81	Sandomierz- Kruków	89-73	79	14	śląd osadnictwa	neolit-wczesna epoka brązu
82	Sandomierz- Kruków	89-73	80	13	śląd osadnictwa	neolit-wczesna epoka brązu
83	Sandomierz- Kruków	89-73	81	12	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesny neolit (k. malicka) wczesne średniowiecze (XIII w.) XVI-XVIII w.
84	Sandomierz	89-73	82	57	grób szkieletowy (niszowy)	Późny neolit
85	Sandomierz	89-73	83	58	cmentarzysko	LT B2
86	Sandomierz	89-73	84	80	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (XI-XIII w.)
87	Sandomierz	89-73	85	81	śląd osadnictwa	V okres EB (?)- grupa tarnobrzeska k. łużyckiej
88	Sandomierz	89-73	86	82	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (IX-XIII w.)
89	Sandomierz	89-73	87	83	śląd osadnictwa	KT (II-III o. epoki brązu)
90	Sandomierz	89-73	88	84	śląd osadnictwa	wczesny neolit
91	Sandomierz	89-73	89	85	wały ziemne	?
92	Sandomierz	89-73	90	86	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze-średniowiecze (XII-XIV w.)

93	Sandomierz	89-73	91	87	cmentarzysko	?
94	Sandomierz	89-73	92	88	śląd osadnictwa	neolit-wczesna epoka brązu
95	Sandomierz	89-73	93	89	śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa. śląd osadnictwa	wczesny neolit środkowy neolit V EB- H b średniowiecze (XIII-XIV w.)
96	Sandomierz	89-73	94	90	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada osada	wczesny neolit neolit-wczesne epoka brązu wczesne średniowiecze (XI-XIII w.) średniowiecze-nowożytność (XIV-XVII w.)
97	Sandomierz	89-73	95	91	śląd osadnictwa	II-III o. epoki brązu
98	Sandomierz	89-73	96	92	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze (XIII-XIV w.)
99	Sandomierz	89-73	97	93	śląd osadnictwa	neolit-wczesna epoka brązu
100	Sandomierz	89-73	98	94	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesny neolit II-III o. EB średniowiecze (XIII-XIV w.) XVII - pocz. XX w.
101	Sandomierz	89-73	99	95	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy	środkowy neolit OWR B XIV-XV w. XVII- pocz. XX w.
102	Sandomierz	89-73	100	96	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	wczesny neolit (k. malicka) XIV w.
103	Sandomierz	89-73	101	97	śląd osadnictwa	neolit-wczesna epoka brązu
104	Sandomierz	89-73	102	250	cmentarz żydowski (kirkut)	I połowa XIX w.
105	Sandomierz	90-74	103	35	osada	XIII w. (wczesne średniowiecze)
106	Sandomierz	89-73	104	251	Kościół św. Wojciecha i cmentarz przykościelny	(XI?) XIV-XIX w.
107	Sandomierz	89-73	105	62	cmentarzysko?	środkowy neolit
108	Sandomierz	89-73	106	253	cmentarzysko szkieletowe śląd osadnictwa osada (Przedmieście Krakowskie)	nieokreślona pradzieje XVII-XVIII w.
109	Sandomierz (d. Sucharzew 2)	89-73	107	245	śląd osadnictwa punkt osadniczy	Pradzieje XVI w.
110	Sandomierz	89-73	108	254	śląd osadnictwa punkt osadniczy	pradzieje XVII - pocz. XX w.
111	Sandomierz	89-73	109	256	śląd osadnictwa	XVII - pocz. XX w.
112	Sandomierz	89-73	110	257	osada	XVIII-XIX w.
113	Sandomierz	89-73	111	260	punkt osadniczy	XVIII-XIX w.
114	Sandomierz	89-73	112	261	punkt osadniczy	XVIII-XIX w.
115	Sandomierz	89-73	113	263	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu XIX-XX w.
116	Sandomierz	89-73	114	264	śląd osadnictwa	neolit- epoka brązu

117	Sandomierz	89-73	115	265	śląd osadnictwa	neolit-epoka brązu
118	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	1	33	śląd osadnictwa	I o. WEB
119	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	2	34	cmentarzysko szkieletowe	III o. neolitu
120	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	3	35	grób szkieletowy	III o. neolitu
121	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	4	36	śląd osadnictwa	neolit
122	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	5	37	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
123	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	6	38	śląd osadnictwa	II-III o. neolitu
124	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	7	39	osada cmentarzysko szkieletowe osada cmentarzysko ciałopalne cmentarzysko ciałopalne? śląd osadnictwa cmentarzysko szkieletowe osada	wczesny neolit wczesny okres EB wczesny okres EB LT C OWR B2-C pradzieje XI-XII w. XII-XIII w.
125	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	8	61	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit/WEB XII-XIII w.
126	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	9	62	śląd osadnictwa	I o. WEB
127	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	10	63	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	neolit II o. EB
128	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	11	64	grób	LT C
129	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	12	65	cmentarz ciałopalny	LT C
130	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	13	66	osada	neolit (?)
131	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	14	122	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	pradzieje XVIII - pocz. XX w.
132	Sandomierz-Kamień Plebański	89-74	15	134	śląd osadnictwa punkt osadniczy	neolit-wczesny okres epoki brązu XVIII-XIX w.
133	Sandomierz-Kamień Plebański (d. Sandomierz-Kamień Łukawski 7)	89-74	16	70	osada? punkt osadniczy	wczesny neolit XVIII-XIX w.
134	Sandomierz-Kamień Plebański (d. Kamień Łukawski 4)	89-74	17	67	osada osada śląd osadnictwa	wczesny neolit wczesny neolit LT C

135	Sandomierz-Kamień Plebański (d. Kamień Łukawski 5)	89-74	18	68	śląd osadnictwa	wczesny neolit
136	Sandomierz-Kamień Plebański (d. Kamień Łukawski 6)	89-74	19	69	śląd osadnictwa (osada?)	wczesny neolit
137	Sandomierz-Kamień Plebański (d. Kamień Łukawski 9)	89-74	20	72	śląd osadnictwa (osada?)	wczesny neolit
138	Sandomierz-Kamień Plebański (d. Kamień Łukawski 12)	89-74	21	75	śląd osadnictwa (osada?)	wczesny neolit
139	Sandomierz-Mokoszyn (d. Mokoszyn 1)	89-74	1	107	osada?	wczesny neolit
140	Sandomierz-Mokoszyn (d. Mokoszyn 2)	89-74	2	108	osada?	wczesny neolit
141	Sandomierz-Mokoszyn (d. Mokoszyn 3)	89-74	3	109	osada osada? śląd osadnictwa (osada?)	wczesny neolit wczesny okres epoki brązu XII-XIII w.
142	Sandomierz-Mokoszyn	89-74	4	110	osada punkt osadniczy	średni neolit XVIII-XIX w.
143	Sandomierz-Mokoszyn (d. Mokoszyn 5)	89-74	5	111	śląd osadnictwa (osada) śląd osadnictwa (osada?)	XI-XIII w. XVI-XVIII w.
144	Sandomierz-Mokoszyn	89-74	6	117	punkt osadniczy	XVIII - pocz. XX w.
145	Sandomierz-Mokoszyn	89-74	7	119	śląd osadnictwa	XVIII - pocz. XX w.
146	Sandomierz-Mokoszyn	89-74	8	120	śląd osadnictwa punkt osadniczy	pradzieje XVIII-XIX w.
147	Sandomierz-Mokoszyn	89-74	9	121	osada punkt osadniczy	średni neolit XVIII-XIX w.
148	Sandomierz-Mokoszyn	89-74	10	124	śląd osadnictwa	XVIII-XIX w.
149	Sandomierz-Mokoszyn	89-74	11	125	śląd osadnictwa	XVIII-XIX w.
150	Sandomierz-Mokoszyn	89-74	12	130	śląd osadnictwa	XVIII-XIX w.
151	Sandomierz-Mokoszyn	89-74	13	132	śląd osadnictwa	XVIII-XIX w.
152	Sandomierz-Mokoszyn	89-74	14	139	śląd osadnictwa	XVIII-XIX w.
153	Sandomierz-Kolonia Mokoszyn (d. Mokoszyn Kolonia 1)	89-74	1	112	śląd osadnictwa	pradzieje
154	Sandomierz-Kolonia Mokoszyn (d. Mokoszyn Kolonia 2)	89-74	2	113	osada śląd osadnictwa (osada?)	średni neolit XI-XIII w.
155	Sandomierz-Kolonia Mokoszyn (d. Gerlachów Dalszy 5)	89-74	3	92	osada (punkt osadniczy)	XIV-XV w.

Materiały wykorzystane w tekście:

- 1) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm).
- 2) Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2020 poz. 282).
- 3) Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. z 2020, poz. 713).
- 4) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. 2020.293).
- 5) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t. j. Dz. U. 2020.1333).
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1219).
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. 2020 poz. 55.).
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. 2020.1990).
- 9) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194).
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz. U. z 2020 poz. 1057).
- 11) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902).
- 12) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2019 poz. 1479).
- 13) Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz. U. z 2020 poz. 164).
- 14) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019 r. poz. 1721).
- 15) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886).
- 16) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 928).
- 17) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- 18) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110).
- 19) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., poz. 259).
- 20) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., poz. 2153).
- 21) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011, poz. 510).
- 22) Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022.
- 23) Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020.
- 24) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.
- 25) Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.
- 26) Program Opieki nad Zabytkami Województwa Świętokrzyskiego.
- 27) Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego 2030+.
- 28) Strategia Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2015-2020.
- 29) Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego
- 30) Strategia Rozwoju Powiatu Sandomierskiego na lata 2014-2020.
- 31) Lokalna Strategia Rozwoju. Sandomierskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego. Lokalna Grupa Działania.

- 32) Strategia Rozwoju Miasta Sandomierza na lata 2015-2025.
- 33) Program Rewitalizacji Sandomierza na lata 2016-2023.
- 34) Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Sandomierz.
- 35) Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Sandomierz.
- 36) Materiały udostępnione przez Urząd Gminy Sandomierz.
- 37) Programy i strategie gminy Sandomierz.
- 38) Programy i strategie województwa i powiatu.
- 39) Materiały udostępnione przez Urząd Miejski w Sandomierzu.
- 40) Materiały udostępnione w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Kielcach Delegatura w Sandomierzu.
- 41) Gminna Ewidencja Zabytków, 2009.
- 42) Program opieki nad Zabytkami Miasta Sandomierz na lata 2010-2013.

www.zabytek.pl
www.mapy.zabytek.gov.pl/nid/
www.nid.pl
www.samorzad.nid.pl